

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

СОКОЛАН ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА

УДК [351.743:681.772.7](477)

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ
ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ
УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право

Дисертація

на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:

Мельник Роман Сергійович

доктор юридичних наук, професор

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ	12
1.1. Відеоспостереження та його місце і призначення у правоохоронній діяльності.....	12
1.2. Відеоспостереження як інструмент діяльності правоохоронних органів України.....	32
1.3. Зарубіжний досвід застосування відеоспостереження правоохоронними органами.....	47
Висновки до Розділу 1.....	79
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ	82
2.1. Правові засади застосування відеоспостереження правоохоронними органами в Україні.....	82
2.2. Суб'єкти застосування відеоспостереження в системі правоохоронних органів України.....	111
2.3. Відеоспостереження та його результати як доказ у правозастосовній діяльності.....	127
Висновки до Розділу 2.....	147
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ	152
Висновки до Розділу 3.....	175
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183
ДОДАТКИ	211

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах науково-технічного прогресу застосування відеокамер є повсякденною справою. У всіх розвинених країнах світу відеокамери встановлюються у громадських місцях з метою охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. Головними завданнями застосування відеоспостереження є попередження правопорушень, зменшення їх кількості, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, підвищення відчуття безпеки у населення.

Проте незважаючи на всі переваги використання відеокамер, їх неправомірне застосування може порушувати права громадян. Тому діяльність правоохоронних органів, які виступають основним суб'єктом застосування відеоспостереження, потребує належного правового регулювання, яке, на жаль, нині в Україні відсутнє. Аналіз чинних нормативних актів показує, що питання застосування відеокамер в Україні знаходиться на початковій стадії правового регулювання. Подібна ситуація, як наслідок, вкрай негативно позначається як на рівні законності діяльності правоохоронних органів, так і на її ефективності. Належне регулювання умов та порядку застосування відеоспостереження є важливим і для приватних осіб у контексті дотримання їх конституційних прав правоохоронними органами.

З огляду на викладене, дослідження стану та перспектив розвитку адміністративно-правового регулювання порядку застосування відеоспостереження правоохоронними органами України є вкрай необхідним як з теоретичної, так і практичної позицій.

Зв'язок роботи з науковими роботами, планами, темами. Тема дисертації відповідає Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»; Розділу «Правове забезпечення державного будівництва, розвитку політичної системи та місцевого самоврядування» Пріоритетних

напрямів розвитку правової науки на 2011-2015 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук від 24 вересня 2010 р. № 14-10. Роботу виконано на кафедрі адміністративного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка в рамках бюджетної теми «Доктрина права в правовій системі України: теоретичний і практичний аспект» (номер теми 11 БФ 042-01, номер державної реєстрації 111U008337).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб на основі чинного законодавства України, узагальнення практики його реалізації, а також міжнародного досвіду визначити сутність, зміст та особливості адміністративно-правового регулювання порядку застосування відеоспостереження правоохоронними органами України, розробити пропозиції та рекомендації з питань, що досліджуються.

Відповідно до мети поставлено такі основні **завдання**:

- з'ясувати місце і призначення відеоспостереження у правоохоронній діяльності;
- розглянути відеоспостереження як інструмент діяльності правоохоронних органів;
- охарактеризувати зарубіжний досвід застосування відеоспостереження правоохоронними органами;
- визначити правові засади застосування відеоспостереження правоохоронними органами в Україні;
- визначити суб'єктів застосування відеоспостереження в системі правоохоронних органів України;
- дослідити відеоспостереження та його результати як доказ у правозастосовній діяльності;
- з'ясувати питання забезпечення прав людини під час застосування відеоспостереження в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у сфері застосування відеоспостереження правоохоронними органами України.

Предметом дослідження є адміністративно-правове регулювання застосування відеоспостереження правоохоронними органами України.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Їх застосування зумовлено системним підходом, що дає можливість вивчати проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми. За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат, визначено поняття правоохоронної діяльності та місце у ній відеоспостереження, а також визначено поняття такого доказу, як відеозапис (підрозділи 1.1, 2.3). Методи класифікації, групування, структурно-логічний використовувалися для виділення переліку інструментів діяльності правоохоронних органів та встановлення місця відеоспостереження у їх системі (підрозділ 1.2). Порівняльно-правовий метод широко використовувався при аналізі міжнародного досвіду у сфері застосування відеоспостереження (підрозділ 1.3). Дослідження законодавства України, яке регулює застосування відеоспостереження правоохоронними органами, було проведене за допомогою порівняльно-правового, системного, формально-логічного, спеціально-юридичного методів (підрозділи 2.1, 2.3, розділ 3). Порівняльно-правовий та системно-структурний методи використовувались для визначення поняття та ознак такого доказу, як відеозапис, а також його використання у правозастосовній діяльності (підрозділ 2.2). Завдяки методу моделювання виявлено недоліки у положеннях юридичних актів України у сфері застосування відеоспостереження правоохоронними органами і запропоновано шляхи їх усунення (підрозділи 2.1, 2.3, розділ 3). Вимоги формальної логіки щодо послідовності, визначеності, несуперечності і обґрунтованості суджень дотримувалися при формулюванні висновків і пропозицій відповідно до мети дослідження.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять наукові праці в галузі загальної теорії держави та права, порівняльного правознавства, конституційного, адміністративного та інших галузей права, підготовлені,

зокрема, В.Б. Авер'яновим, Н.В. Александровою, О.М. Бандуркою, В.М. Бевзенком, О.К. Безсмертним, Ю.П. Битяком, С.В. Васильєвим, В.М. Гаращуком, В.А. Дерещь, П.В. Діхтієвським, О.В. Дьяченком, А.Ф. Євтихієвим, А.І. Єлістратовим, Ю.М. Козловим, І.Б. Коліушком, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаковим, А.Т. Комзюком, О.В. Кузьменко, Р.О. Куйбідою, Б.М. Лазарєвим, В.Т. Маляренком, Р.С. Мельником, К.Ю. Мельником, Р.В. Миронюком, О.М. Музичуком, В.Г. Негодченком, Л.М. Ніколенком, А.Ю. Олійником, В.Ф. Опришком, О.І. Остапенком, Р.С. Павловським, І.М. Пахомовим, З.В. Ромовською, О.Ф. Скакун, В.О. Серьогіним, Н.Г. Саліщевою, І.С. Самощенко, В.Д. Сорокіним, Р.О. Стефанчуком, В.С. Стефанюком, М.С. Студенікіною, В.М. Тertiшником, В.П. Тимощуком, А.М. Школиком, С.Я. Фурсою, Е.О. Цадиковою, Д.П. Фіолєвським, С.В. Щербаком та ін.

Нормативною основою роботи є Конституція України, міжнародні акти, чинні законодавчі та інші юридичні акти, які регулюють застосування відеоспостереження правоохоронними органами України. Емпіричну базу дослідження становлять матеріали, що характеризують діяльність правоохоронних органів України у сфері застосування відеоспостереження.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що воно є першою спробою у вітчизняній адміністративно-правовій науці комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки та євроінтеграційних планів української держави дослідити питання адміністративно-правового регулювання порядку застосування відеоспостереження правоохоронними органами України. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

у перше:

– доведено, що відеоспостереження є актом-дією правоохоронних органів, який реалізовується на підставі нормативних актів;

– здійснено поділ юридичних актів, які регулюють здійснення відеозйомки, за критерієм суб'єкта застосування відеоспостереження на загальні, що розповсюджуються на всіх суб'єктів застосування відеоспостереження, та спеціальні, які регулюють порядок застосування відеоспостереження окремими суб'єктами;

– запропоновано прийняти Закон України «Про застосування відеоспостереження у громадських місцях», в який включити положення щодо мети встановлення відеоспостереження; місць встановлення відеоспостереження; основних понять; сфери дії закону; принципів відеоспостереження; строків збереження інформації; порядку інформування громадськості щодо здійснення відеозйомки; прав осіб, які перебувають у зоні відеоспостереження; обов'язків суб'єктів встановлення відеоспостереження; порядку доступу до отримання у результаті здійснення відеоспостереження матеріалу; форми та формату зберігання отриманої інформації; технічних характеристик обладнання, яке використовується для проведення відеоспостереження;

– обґрунтовано доцільність доповнення Закону України «Про Національну поліцію» статтею 40-1 такого змісту «Працівники поліції мають право відкрито застосовувати засоби відеофіксації для відеозйомки конкретної особи або осіб під час проведення мирного зібрання з метою запобігання безпосередній загрозі, яку несе ця особа мирному проведенню зібрання. Такий захід допускається проводити і в тому випадку, коли в зоні дії відеоспостереження можуть опинитися інші особи. Після закінчення мирного зібрання інформація, отримана в результаті застосування засобів відеофіксації, повинна бути знищена протягом чотирнадцяти днів, якщо вона не потрібна для переслідування правопорушення або в якості доказу в юридичній справі»;

– доведено необхідність доповнення Закону України «Про захист персональних даних» статтею 8-1 такого змісту «Відеоспостереження у громадських місцях мають право застосовувати органи державної влади,

органи місцевого самоврядування, юридичні особи всіх форм власності, фізичні особи-підприємці з метою виконання покладених на них обов'язків; фізичні особи – з метою захисту своєї приватної власності. Зазначені особи мають право застосовувати відеоспостереження лише у тому випадку, коли публічний інтерес буде переважати над приватним. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, юридичні особи усіх форм власності, фізичні особи-підприємці, фізичні особи повинні вжити заходів для оповіщення громадськості щодо встановлення відеоспостереження. Обробка та використання даних, отриманих на підставі ч. 1 цієї статті, допускається лише для досягнення визначеної мети, якщо публічний інтерес переважає над приватним. Отримані дані підлягають негайному знищенню після того, як була досягнута мета, для якої застосовувалось відеоспостереження, або якщо отримані дані містять загрозу приватному інтересу особи»;

– виділено систему принципів, на підставі яких має здійснюватись відеоспостереження, серед яких – принцип законності, принцип необхідності, принцип пропорційності, принцип прозорості, принцип відповідальності, принцип здійснення незалежного контролю, принцип залучення громадськості до застосування відеоспостереження;

удосконалено:

– визначення поняття правоохоронної діяльності як діяльності уповноважених на те юридичними актами державних та недержавних суб'єктів, яка спрямована на охорону прав і свобод громадян, власності, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, забезпечення публічного інтересу, пов'язаного з гарантуванням національної, громадської, економічної, екологічної, інформаційної та особистої безпеки осіб;

– поняття «громадське місце», як певної території, до якої мають вільний доступ приватні особи на платній або безоплатній основі;

– розуміння правоохоронних відносин, до яких віднесено відносини, які пов'язані із застосуванням відеоспостереження у громадських місцях, оскільки така діяльність спрямовується на попередження правопорушень,

забезпечення відчуття безпеки в особи та підтримання громадського порядку і безпеки в суспільстві;

– поняття правоохоронних органів, під якими слід розуміти державні органи, які названі правоохоронними в юридичних актах, що визначають їх статус, створені з метою забезпечення та захисту прав і свобод особи, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань та адміністративних правопорушень і виконують правоохоронні завдання, функції та повноваження, під час яких вони мають право на використання фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї;

– систему правоохоронних органів України, уповноважених на застосування відеоспостереження у громадських місцях, до яких запропоновано відносити Національну поліцію, Службу безпеки України, Управління державної охорони України, Державну прикордонну службу України, Військову службу правопорядку у Збройних Силах України та Державну кримінально-виконавчу службу;

дістали подальшого розвитку:

– визначення правового регулювання застосування відеоспостереження як комплексу правових засобів, за допомогою яких упорядковуються суспільні відносини між суб'єктами застосування відеоспостереження та суб'єктами, які перебувають у зоні дії відеоспостереження, з метою захисту прав і законних інтересів останніх;

– пропозиції про віднесення поліцейського права до Особливого адміністративного права, виділення в ньому інституту повноважень правоохоронних органів та віднесення до нього норм щодо застосування відеоспостереження;

– характеристика форм взаємодії між правоохоронними органами та охоронними підприємствами щодо здійснення відеоспостереження, яку пропонується реалізувати за допомогою укладання адміністративного договору;

– пропозиції про надання відеозапису статусу окремого джерела

доказів із внесенням відповідних змін до процесуальних кодексів України;

– характеристика відеозапису на предмет його відповідності таким властивостям доказів, як належність, допустимість і достовірність;

– визначення права на недоторканість приватного життя як певної гарантії приватності, за допомогою якої здійснюється захист особи від вторгнення у «свій світ», та виділено такі складові недоторканості, як інформаційна, фізична, територіальна та недоторканість засобів зв'язку;

– характеристика критерію «необхідності у демократичному суспільстві», якого повинні дотримуватись правоохоронні органи, обмежуючи право на свободу мирних зібрань, права на свободу думки і слова правоохоронними органами, під час здійснення відеоспостереження в громадських місцях.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертації положення, висновки і пропозиції можуть бути використані:

- у правотворчій діяльності – удосконалення чинного законодавства у сфері застосування відеоспостереження правоохоронними органами України, розроблення нових нормативно-правових актів (акт впровадження Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 15.03.2016 № 04-18/12-556);

- у правозастосовній діяльності – використання одержаних результатів дозволить покращити практичну діяльність правоохоронних органів у сфері застосування відеоспостереження (акт впровадження Головного управління Національної поліції в Харківській області від 11.01.2016 № 27);

- у наукових дослідженнях – положення та висновки дисертації можуть бути основою для подальшого розроблення інституту відеоспостереження правоохоронними органами України;

- у навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес» і «Адміністративна відповідальність» в юридичних вищих навчальних закладах та при підготовці лекцій і

навчальних посібників з цієї проблематики (акт впровадження Університету сучасних знань від 15.09.2015 № 16).

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених» (Харків, 2008); «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених» (Харків, 2009); «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених» (Харків, 2010); міжнародній науково-практичній конференції «Забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні» (Харків, 2011); всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми адміністративного права та адміністративного процесу в Україні» (Дніпропетровськ, 2015), «Стан та перспективи розвитку юридичної науки» (Дніпропетровськ, 2015).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано в 6 наукових статтях у фахових виданнях з юридичних наук, у тому числі в одному зарубіжному, а також у 6 тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ

1.1. Відеоспостереження та його місце і призначення у правоохоронній діяльності

Основним напрямом діяльності будь-якої демократичної та правової держави є дотримання прав і свобод громадян, і Україна не є винятком із цього правила. Після прийняття Конституції у 1996 році спрямованістю нашої держави стало служіння людині та задоволення її інтересів. Свідченням цього є ст. 3 Конституції України, в якій вказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [55]. Це означає, що будь-яка діяльність держави повинна бути спрямована на захист прав, свобод і законних інтересів людини. Ця теза розповсюджується і на правоохоронну діяльність, тобто діяльність уповноважених органів, призначенням якої є контроль за відповідністю діяльності суб'єктів права юридичним приписам, її правомірністю, а у випадку виявлення правопорушення – прийняття відповідних заходів для того, щоб відновити порушений правопорядок, застосувати заходи державного примусу до правопорушників, забезпечити виконання покарання (стягнення) [162]. Проте слід зазначити, що на сьогодні в юридичній науці та законодавстві відсутнє однозначне розуміння названого виду діяльності, що й пояснює існування чималої кількості підходів до її тлумачення.

Так, О.М. Бандурка, К.Ф. Геценко, М.А. Ковальов розуміють під правоохоронною діяльністю державну діяльність, яка здійснюється з метою

охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу в точній відповідності до закону та при неухильному дотриманні встановленого ним порядку [29, с. 7; 30, с. 9; 169, с. 6;].

А.М. Кучук визначає правоохоронну діяльність як державну правомірну діяльність, що полягає у впливі на поведінку людини або групи людей з боку уповноваженої державою посадової особи шляхом охорони права, відновлення порушеного права, припинення або розгляду порушення права, його виявлення або розслідування з обов'язковим додержанням установлених у законі процедур [66].

Розглядаючи наведені вище поняття, стає очевидним, що автори основним суб'єктом здійснення вказаної діяльності називають державних суб'єктів. Проте ми не можемо підтримати таку точку зору, оскільки недержавні суб'єкти також можуть здійснювати правоохоронну діяльність. Свідченням цього є Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [140], який надає право приватним особам брати участь в охороні громадського порядку. Недосконалість зазначених визначень обумовлює потребу пошуку інших підходів до цієї категорії. При цьому варто зазначити, що багато науковців під час тлумачення дефініції «правоохоронна діяльність» зосереджуються виключно на її меті.

Наприклад, О.Х. Миндагулов мету та сенс правоохоронної діяльності вбачає в пошуку, виявленні та розробці заходів з усунення (або нейтралізації) факторів, які породжують злочинність та інші правопорушення [162]. Хоча, на наш погляд, мету правоохоронної діяльності зводити до профілактики недостатньо, незважаючи навіть на її важливу роль.

О.С. Семерак мету правоохоронної діяльності вбачає в забезпеченні законності і правопорядку, захисті прав та інтересів громадян, суспільства і держави, попередженні та припиненні правопорушень і застосуванні державного примусу до осіб, які порушили законність та правопорядок [170,

с. 17]. Ми не можемо повністю підтримати автора, оскільки, на нашу думку, застосування державного примусу виступає не метою правоохоронної діяльності, а засобом, за допомогою якого ця мета досягається.

Вважаємо, що мету правоохоронної діяльності доцільно представити в більш загальному вигляді, який точніше відображав би її сутність. Ми переконані, що мета цієї діяльності полягає в охороні прав і свобод громадян, власності, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, а також забезпеченні публічного інтересу, під яким у науці адміністративного права розуміють важливі для значної кількості фізичних та юридичних осіб потреби, що відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються публічною адміністрацією [23]. Іншими словами, публічний інтерес – це загальне благо, яке має значення для всього суспільства, що викликає необхідність його охорони державою взагалі та суб'єктами публічної адміністрації зокрема. Таким чином, будь-яка діяльність публічної адміністрації, включаючи правоохоронну, спрямована на забезпечення публічного інтересу. При цьому залежно від діяльності, яку вона виконує, публічний інтерес буде мати різну спрямованість. Так, у правоохоронній діяльності публічний інтерес буде спрямовано на забезпечення безпеки. Поняття «безпека» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови тлумачиться так: «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [17, с. 70]. Це означає, що суб'єкти здійснення правоохоронної діяльності повинні створити такі умови для життя особи, в яких вона може вільно розвиватися, реалізовувати свої права та виконувати обов'язки, а також знати, що відсутня загроза її правам та інтересам. Саме з цією метою, на наш погляд, і має здійснюватися правоохоронна діяльність.

Таким чином, на підставі викладеного можна сформулювати ознаки правоохоронної діяльності.

1. Правоохоронна діяльність здійснюється в межах і в порядку, встановлених юридичними актами. При прийнятті рішення про застосування або не застосування певних правоохоронних заходів уповноважені суб'єкти

повинні діяти відповідно до положень юридичних актів і дотримуватися встановленого в них порядку. Ця ознака впливає із положень ч. 2 ст. 6 та ч. 2 ст. 19 Конституції України, згідно з якими органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України, а також органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [55].

2. Така діяльність реалізується на підставі юридичних актів, які спеціально уповноважують на це державних та недержавних суб'єктів. При цьому слід зазначити, що судова діяльність не буде вважатися правоохоронною. Якщо розглянути положення Закону України «Про захист працівників суду та правоохоронних органів» [122], то стає зрозумілим, що законодавець відмежовує суд від правоохоронних органів. Він наділяє суд іншими повноваженнями, які передусім спрямовані на встановлення істини та прийняття рішення у справі. Можна сказати, що, в цілому, діяльність правоохоронних органів, поміж іншим, спрямована на отримання певної інформації, яка в подальшому буде використана судом з метою повного і всебічного розгляду справи та прийняття обґрунтованого рішення.

3. Здійснення правоохоронної діяльності спрямоване на охорону прав і свобод громадян, власності, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, задоволення публічного інтересу, а саме безпеки суспільства. Слід звернути увагу на те, що безпека є багатогранним явищем і охоплює собою різні складові. Так, залежно від напрямку забезпечення вона може бути національною, громадською, економічною, екологічною, інформаційною, особистою. Отже, правоохоронна діяльність спрямована на забезпечення безпеки суспільства в кожному із зазначених напрямів.

Таким чином, під правоохоронною діяльністю пропонуємо розуміти діяльність уповноважених на те юридичними актами державних та недержавних суб'єктів, яка спрямована на охорону прав і свобод громадян,

власності, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій та забезпечення публічного інтересу, пов'язаного з гарантуванням національної, громадської, економічної, екологічної, інформаційної та особистої безпеки приватних і публічних осіб.

Здійснення правоохоронної діяльності пов'язане з виконанням відповідними суб'єктами різноманітних функцій, до яких в юридичній науці відносяться наступні:

- 1) профілактична (профілактика адміністративних та кримінально-караних правопорушень);
- 2) захисна (захист життя, здоров'я, прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб від протиправних посягань);
- 3) охоронна (охорона громадського порядку, громадської безпеки і власності);
- 4) ресоціалізаційна (повернення правопорушників до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві);
- 5) оперативно-розшукова (протидія злочинності, забезпечення національної безпеки і державної таємниці);
- 6) розслідування злочинів (процесуальні дії, які спрямовані на досягнення завдань кримінального судочинства, передбачені кримінально-процесуальним законодавством і здійснюються відповідно до його приписів);
- 7) розгляд справ про адміністративні правопорушення (дії уповноважених суб'єктів публічного управління та суду щодо притягнення осіб до адміністративної відповідальності);
- 8) виконання рішень, ухвал, вироків, і постанов судів, постанов органів досудового розслідування та прокурорів [102, с. 125].

У свою чергу А.М. Кучук виділяє такі функції правоохоронної діяльності:

- 1) охоронну;
- 2) профілактичну;
- 3) нагляду (контролю);

- 4) регулятивну;
- 5) виховну [66].

Подібним чином формулюють перелік правоохоронних функцій і інші автори [12; 44; 47]. Незважаючи на деяку відмінність у підходах, усі автори одноголосні в тому, що правоохоронна діяльність виконує профілактичну функцію, на якій зупинимося більш докладно, оскільки застосування відеоспостереження сприяє правоохоронним органам у реалізації зазначеної функції. Профілактика правопорушень спрямована на охорону прав, свобод та інтересів громадян, запобігання вчиненню нових правопорушень та усунення їх причин та умов. Недарма К. Маркс зазначав: «Мудрий законодавець попереджує правопорушення, щоб не бути змушеним карати за нього» [193, с. 48]. Як вказує С.М. Кузнецов, «головне у правоохоронній діяльності – не фіксація правопорушень і покарань за них, а активний профілактичний, попереджувальний вплив, недопущення правопорушень». Аналогічної думки дотримується Є.В. Болотіна, яка вважає основним напрямом діяльності органів внутрішніх справ здійснення загальної і приватної превенції [162]

Профілактика правопорушень – це специфічна діяльність, особливий вид соціальної практики. При здійсненні такого виду профілактики відносини між людьми перебудовуються, а як результат – усуваються або нейтралізуються причини та умови протиправної поведінки. Профілактика спрямована на кожну особу, коли у вказаних відносинах проявляються (або можуть проявитись) протиправні явища [11, С. 136-137]. Рональд Кларк розглядає під профілактикою правопорушень дії, спрямовані на втручання в умови, які породжують правопорушення [208]. Отже, із зазначеного випливає, що, незважаючи на велику кількість думок з приводу профілактики правопорушень, усі автори одноголосні в тому, що вона спрямована на виявлення та усунення причин і умов правопорушень, недопущення їх вчинення. Профілактика правопорушень – найбільш гуманний спосіб боротьби з ними, засіб підтримання належного рівня правопорядку в

суспільстві, забезпечення прав і законних інтересів громадян. Її суттю, як особливого засобу боротьби з правопорушеннями, є запобігання можливих, але ще не вчинених правопорушень [147, с. 262; 148, с. 264].

На сьогодні профілактику правопорушень здійснюють такі суб'єкти:

а) неспеціалізовані суб'єкти, для яких завдання профілактики є похідними від основних, більш загальних завдань (наприклад, навчальні заклади);

б) спеціалізовані суб'єкти, для яких профілактика є основним завданням (наприклад, правоохоронні органи) [167].

Основним суб'єктом у сфері профілактики правопорушень виступають правоохоронні органи, зокрема поліція. Це пов'язано в першу чергу з тим, що вказані органи:

1) мають досить великий обсяг і складну компетенцію при здійсненні правоохоронної діяльності;

2) несуть основний тягар боротьби зі злочинністю, у профілактиці і запобіганні злочинам;

3) є найчисленнішими серед правоохоронних органів України [89].

Це підтверджується положеннями юридичних актів. Так, у Законі України «Про Національну поліцію» закріплено, що основним завданням Національної поліції є протидія злочинності. У ст. 17 цього юридичного акта зазначено, що до обов'язків поліцейського належить попередження і припинення правопорушень у разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, які загрожують особистій чи громадській безпеці [127]. Подібні положення містяться і в інших юридичних актах, які регламентують діяльність правоохоронних органів. Це, зокрема, стосується законів України «Про Державну прикордонну службу України» (ст. 19) [109], «Про Службу безпеки України» (ст. 24) [138], «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» (ст. 15) [108] та ін. Таким чином, профілактика правопорушень є одним із напрямів діяльності правоохоронних органів України.

Слід звернути увагу на те, що профілактичні заходи, які здійснюються правоохоронними органами, повинні бути ефективними, дієвими, поступовими, поетапними, обґрунтованими і розроблюватись з урахуванням реальних причин виникнення злочинності; відповідати принципу законності і не порушувати права і законні інтереси осіб, відповідати сучасному рівню науки і техніки; бути конкретними [22]. Профілактика правопорушень будь-якого характеру або спрямування, яка здійснюється правоохоронними органами, пов'язана з певними соціальними групами, індивідами, особистостями та життєвими ситуаціями, до яких вони потрапляють.

Таким чином, у профілактиці виділяють два основних види: загальну, що стосується виявлення й усунення об'єктивних (зовнішніх) причин, які породжують правопорушення, та умов, які сприяють досягненню протиправного результату; індивідуальну профілактику, предметом якої є безпосередні (суб'єктивні) причини вчинення правопорушень і умови, які сприяють їх вчиненню і пов'язані з конкретною особою [69, с. 81]. Додатково у проекті Закону України «Про профілактику правопорушень» виділено ще віктимологічну профілактику, під якою розуміється система взаємопов'язаних, організаційно забезпечених державних, громадських та індивідуальних заходів, спрямованих на виявлення і усунення або нейтралізацію чинників, які формують особисту чи масову можливість стати жертвою правопорушення. У зазначеному законопроекті сформульовано також перелік конкретних заходів профілактики правопорушень. Так, до заходів індивідуальної профілактики запропоновано відносити профілактичну бесіду; роз'яснення законодавства; усне попередження про неприпустимість протиправних дій; офіційне попередження про неприпустимість учинення насильства в сім'ї; офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки; профілактичний облік; адміністративний нагляд органів внутрішніх справ; соціальний патронаж осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або її позбавлення на певний строк та осіб антисуспільної спрямованості. Серед заходів загальної профілактики

виділяють кримінологічну експертизу; роз'яснення положень законодавства України; кримінологічне дослідження; профілактичну перевірку; профілактичний припис, подання, постанову; повідомлення про невиконання профілактичного припису; інформування населення про стан правопорядку, засоби та методи захисту громадян і власності від правопорушень; профілактичну допомогу [137]. Але, на наш погляд, недоцільно робити вичерпний перелік профілактичних заходів. Це, перш за все, пов'язано з виникненням нових видів і способів вчинення правопорушень, у тому числі з використанням найновіших технологій, що виступає передумовою внесення коректив до здійснюваної правоохоронними органами профілактичної діяльності, яка покликана знаходити нові і більш сучасні способи протидії протиправним намірам.

Окрім зазначених видів профілактики, західні кримінологи виділяють ситуаційну профілактику правопорушень. Її ідея базується на теоріях раціонального вибору та рутинної діяльності. Теорія раціонального вибору безпосередньо пов'язана із конкретною життєвою ситуацією, в якій потенційний правопорушник приймає рішення про вчинення правопорушення, а теорія рутинних дій – результат реалізації цієї ситуації. Автори цієї концепції дотримуються позиції, що для кожного правопорушення необхідною є наявність трьох елементів: потенційний правопорушник, належний об'єкт протиправного посягання, відсутність надійної охорони. На думку Р. Кларка, особи у повсякденному житті не використовують свій злочинний потенціал через те, що не стикаються із такою ситуацією і об'єктом, в якому відсутній належний охоронець (surable guardian) [207]. Беручи це до уваги, заходи ситуаційної профілактики впливають на кримінальну ситуацію і на об'єкти протиправного посягання, залишаючи поза увагою особу правопорушника, наміри та ставлення якої змінити набагато важче.

До таких заходів належать наступні: 1) підвищення ризику бути затриманим; 2) підвищення зусиль для вчинення правопорушення;

3) зменшення матеріальної вигоди від вчинення правопорушення; 4) підвищення відчуття сорому та вини, які можуть виникнути від вчинення правопорушення або зникнути під час прийняття рішення щодо вчинення правопорушення; 5) зменшення різноманітних провокацій, які створюють умови для можливості вчинення правопорушення [212; 215, с. 20]. Відповідним чином використання заходів ситуаційної профілактики спрямовується на зменшення віри потенційного правопорушника у результативність вчиненого правопорушення. Натомість у нього підвищується впевненість у тому, що його буде затримано та покарано. Отже, заходи ситуаційної профілактики збільшують вірогідність настання негативних наслідків для правопорушника у разі вчинення ним протиправних дій у певному місці та в певний час. Тому правоохоронні органи, які здійснюють профілактику правопорушень, повинні впливати на ситуацію, яка призводить до вчинення протиправних дій.

Розглянуті види профілактики правопорушень дозволяють зробити висновок, що використання відеоспостереження у громадських місцях слід відносити до заходів загальної профілактики, оскільки потенційні правопорушники знають про встановлене відеоспостереження та утримуються від протиправної поведінки. Подібний підхід до відеоспостереження відповідає також теорії раціонального вибору, оскільки потенційний правопорушник приймає доцільне, раціональне рішення щодо вчинення правопорушення після того, як він зважив усі наслідки свого вчинку. На відеоспостереження в цьому випадку покладається функція варті, оскільки фіксація правопорушення відеокамерою призводить до зменшення рівня вмотивованості особи на вчинення протиправної дії у цьому місці. У зв'язку з цим у потенційних правопорушників виникає думка про зменшення можливостей для правопорушення через те, що потенційні суб'єкти та об'єкти протиправних посягань стають важко доступними. Але ця мета буде досягнута у тому разі, коли правопорушник буде поінформований про здійснення відеозйомки. Як показало опитування осіб, яке проводилось у

Великобританії, 48,2 % опитаних не вчиняли б правопорушення, якщо б їм було відомо про здійснення відеоспостереження [203].

Фіксація дій відеокамерою збільшує також вірогідність затримання, що, на думку деяких західних науковців, сприяє попередженню правопорушень у майбутньому. Як вони вказують: у разі ув'язнення особи, вона не в змозі буде вчиняти протиправні діяння; у випадку коли особи стали свідками того, що правопорушника було затримано та притягнуто до відповідальності, вони вважатимуть, що наслідки вчинення правопорушення мають перевагу над матеріальною вигодою, яку можна отримати; у разі затримання правопорушника він у більшості випадків утримається від вчинення подальших протиправних діянь, оскільки усвідомлюватиме невідворотність настання відповідальності [232]. Таким чином, підвищення рівня спостереження у громадських місцях є одним із основних заходів ситуаційної профілактики, яка спрямовується на підвищення ризику у правопорушника бути затриманим та притягнутим до відповідальності. Тому з метою попередження правопорушень правоохоронні органи застосовують відеоспостереження у різних напрямках.

Одним із таких напрямів є зменшення кількості порушень правил дорожнього руху. Так, з 2008 року в Україні використовується автоматизована система реєстрації, обліку й контролю транспортних засобів «Візир», покликана вимірювати швидкість руху транспортного засобу та фіксувати порушення правил дорожнього руху. Завдяки застосуванню цієї системи, як повідомляється в офіційному звіті, у 2008 році вдалося попередити травмування 6 тис. осіб, що було, поміж іншим, досягнуто в результаті використання сучасних технічних засобів, у тому числі радіолокаційних відеозаписувальних вимірювачів швидкості, якими виступає «Візир» [132].

Завдяки застосуванню відеоспостереження з'являється також можливість попередження корупційних та інших протиправних діянь серед працівників дорожньої поліції шляхом установлення відеокамер у службових

автомобілях. Так, наприклад, у Грузії в усіх патрульних транспортних засобах встановлені відеокамери із функцією фіксації звуку. Тому всі розмови, які відбуваються у службовому автомобілі, підлягають запису. Окрім цього, поліцейські повинні проводити відеозйомку затримання та опитування осіб. Несення служби з несправною відеокамерою призводить до звільнення працівника поліції зі служби [78]. У Законі України «Про Національну поліцію» також передбачено розміщення відеотехніки на форменому одязі та транспортних засобах патрульних поліцейських [128]. Ми переконані, що в майбутньому відповідні заходи приведуть до зменшення рівня корупції серед працівників дорожньої поліції та інших підрозділів поліції.

Проте незважаючи на переваги, які несе із собою застосування відеоспостереження, воно може викликати також і певні негативні наслідки. Критики застосування відеоспостереження схилиються до думки, що воно несе потенційну загрозу конституційним правам і свободам. Ці автори переконані, що відеоспостереження, яке застосовують органи влади, має широку зону покриття і не завжди є доречним. Інші ж автори вважають, що постійне застосування відеокамер призводить до зменшення пильності та здійснення спостереження безпосередньо самими особами через виконання зазначеної функції технічними пристроями. Існують й інші думки, які зводяться до того, що в разі застосування відеоспостереження в певному місці підвищиться відчуття страху у громадськості через непоінформованість про підвищений рівень злочинності на цій території. Велика частина критиків встановлення відеоспостереження вважає, що воно містить загрозу перенесення вчинення правопорушень до інших місць, а тому зусилля, спрямовані на зменшення рівня правопорушень, призведуть до зміни місця, способу та часу вчинення правопорушення [212].

Подібні випадки дійсно трапляються. Про це свідчать дослідження соціолога Д. Скіннса, який аналізував стан застосування відеоспостереження в м. Донкастер (Великобританія). Він виявив докази географічного

перенесення правопорушень. Соціолог встановив, що рівень злочинності на центральних вулицях міста було зменшено на 16 %, проте в інших районах міста він становив 31 %. Таким чином, Скіннс зробив висновок, що загалом рівень злочинності в місті знизився лише на 6 %. При цьому було встановлено, що через застосування відеоспостереження в центрі міста змінилися місця вчинення крадіжок. Так, наприклад, якщо крадіжки на вулицях зменшились на 7 %, то крадіжки у приміщеннях збільшились на 30 %. Отже, проведене дослідження підтвердило наявність географічного перенесення правопорушень, оскільки правопорушники змінювали місця вчинення правопорушень (з вулиць – до приміщень), жертв правопорушень (з перехожих – на покупців магазинів) [209].

Проте з такими висновками погоджуються далеко не всі дослідники відеоспостереження як профілактичного заходу, який використовується поліцією. Наприклад, дослідження, проведені у місті Ньюкасл (Великобританія), підтверджують, що подібні ситуації трапляються рідко. Навпаки, у більшості випадків лякаючий вплив відеоспостереження розповсюджується на території, в яких воно не було застосовано [245]. Це пояснюється тим, що у потенційних правопорушників виникає відчуття, що вони постійно знаходяться під наглядом. Навіть якщо потенційні правопорушники знають про наявність відеокамер, вони можуть не знати, яка площа охоплюється спостереженням. Ці недостовірні знання щодо того, що може «побачити» відеокамера, може збільшити ефект залякування порушника. Так, наприклад, 30 відеокамер можуть попередити правопорушення в місцях, які не перебувають у зоні дії відеоспостереження. Це явище відоме як розповсюдження позитивного впливу [233]. Викладене дозволяє зробити висновок, що застосування відеоспостереження насправді надійний захід попередження правопорушень, що можна довести на підставі відповідних статистичних показників. Так, наприклад, у 2002 році поліцією міста Штутгарт (Німеччина) було встановлено відеоспостереження на площі Ротельбюльплац, яка була найбільш криміногенним місцем. Якщо у 2001

році в цьому місці було зареєстровано вчинення 235 правопорушень, то вже у 2002 році після встановлення відеоспостереження кількість протиправних дій зменшилась до 142, а у 2003 – до 116 [45]. Зменшення кількості правопорушень завдяки встановленим відеокамерам простежувалась і в місті Ньюкасл (Великобританія). Так, у 1995 році після запровадження відеоспостереження в центральному районі міста тут спостерігалось зниження вуличної злочинності: грабежів – майже на 58 %, пошкоджень майна – на 34 %, крадіжок – на 11 %, викрадень транспортних засобів – на 47 %, крадіжок із транспортних засобів – на 50 % [245]. Наведені дані було покладено пізніше в основу прийняття рішення про запровадження відеоспостереження в названих містах на постійній основі.

Слід зазначити, що, на жаль, в Україні відсутні будь-які статистичні дані щодо зменшення рівня правопорушень завдяки застосуванню відеоспостереження. Відсутність такої інформації призводить до того, що неможливо зробити висновок про зменшення правопорушень у місцях, де були встановлені відеокамери. Проте, як показують закордонні дослідження, відеоспостереження є ефективним заходом профілактики правопорушень, а тому воно все більше повинно застосовуватися правоохоронними органами. Складання звітів про його результативність є важливим кроком для прийняття в подальшому рішень про збільшення кількості відеокамер у певних місцях або їх зменшення у разі досягнення мети, для якої їх було встановлено.

Окрім профілактичної функції, відеоспостереження сприяє виконанню працівниками правоохоронних органів функції розслідування правопорушень, оскільки інформація, отримана за допомогою засобів відеоспостереження, полегшує роботу останніх щодо пошуку правопорушників та їх притягнення до відповідальності. Це пов'язано з тим, що відеокамерою фіксуються всі події, які відбуваються, і у разі незатримання правопорушника на місці вчинення правопорушення працівники поліції можуть встановити його особу за допомогою зробленого

відеозапису. Так, наприклад, відеоспостереження в торговельному центрі «Караван» у місті Київ дозволило встановити особу злочинця, який 27 вересня 2012 року стріляв у кімнаті огляду по охоронцях цього закладу, після чого зник з місця події злочину. Свідки зазначеної події були відсутні, проте за отриманим відеозаписом можливо було встановити особу злочинця [98].

Завдяки встановленому відеоспостереженню працівники поліції можуть знаходити також знаряддя вчинення правопорушення та свідків у справі. Це пов'язано з тим, що відеокамерою зазвичай фіксуються всі події, а подальший перегляд відеозапису дозволяє ідентифікувати необхідних осіб та об'єкти.

Застосування відеоспостереження на українських автошляхах сприяє пошуку викрадених транспортних засобів. Свідченням цього є, наприклад, система відеоспостереження «Відеоконтроль-Рубіж», яка була встановлена на автошляхах Дніпропетровської області. Вона представляє собою систему цілодобового автоматизованого моніторингу руху автомобільного транспорту із одночасною можливістю здійснювати перевірку за наявними базами обліку органів внутрішніх справ України, які ведуться з дотриманням вимог чинного законодавства. Камери спостереження комплексу встановлюються на ділянці автомобільної дороги перед стаціонарним постом державно-патрульної служби Державної автомобільної інспекції Міністерства внутрішніх справ України (далі – ДПС ДАІ МВС України) на відстані, час проходження якої зафіксованим автомобілем дає можливість працівникам ДПС ДАІ МВС України вжити достатніх заходів для його зупинки. За допомогою камер відеоспостереження, які фіксують державний номер транспортного засобу, інспектор ДПС ДАІ МВС України має можливість менш ніж за 20 секунд визначити, чи перебуває автомобіль у розшуку. З січня 2012 року по березень 2013 року за допомогою системи «Відеоконтроль-Рубіж» проводилась систематична обробка інформації щодо

транспортних засобів. У результаті цих дій було встановлено, що 511 транспортних засобів розшукувались виконавчою службою [179].

Разом із цим відеоспостереження може також розглядатися як засіб, спрямований на забезпечення реалізації охоронної функції, яка полягає в охороні громадського порядку і громадської безпеки. Відповідні категорії є найважливішими об'єктами, які охороняються державою, оскільки вони виступають основою нормального функціонування і діяльності всіх громадян, державних та недержавних підприємств, установ і організацій. Забезпечення громадського порядку і громадської безпеки дозволяє створити такі відносини в суспільстві, коли відсутня будь-яка загроза для життя та здоров'я людини. Проте незважаючи на широку вживаність категорій «громадський порядок» і «громадська безпека» в законодавчих актах, наприклад, Кодексі України про адміністративні правопорушення [49], законах України «Про Національну поліцію» [128], «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [103], «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [140] та інших, законодавець не розкриває визначення цих понять. З усієї сукупності юридичних актів визначення громадського порядку і громадської безпеки міститься в наказі Міністерства внутрішніх справ України від 11 листопада 2010 року № 550 «Про затвердження положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України» [118].

Так, під громадським порядком розуміється система суспільних відносин, які складаються і розвиваються у громадських місцях під впливом правових та соціальних норм, спрямованих на забезпечення нормального функціонування установ, організацій, громадських об'єднань, праці й відпочинку громадян, повагу до їх честі, людської гідності та громадської моралі [118]. Таким чином, важливим об'єктом категорії «громадський порядок» є категорія «громадське місце», оскільки в переважній більшості випадків охороні з боку держави підлягають саме ті суспільні відносини, які складаються в ньому. Від змісту поняття «громадське місце» залежить

належна правова оцінка суспільних відносин, що виникають у такому місці [97]. У залежності від знаходження громадських місць здійснюється організація охорони громадського порядку, встановлюється відеоспостереження, що дозволяє здійснювати контроль за поведінкою осіб у цих місцях. Тому необхідно з'ясувати сутність цієї категорії. У зв'язку з тим, що її визначення в наказі МВС № 550 відсутнє, то пропонуємо проаналізувати юридичні акти, в яких розглядається ця дефініція.

На особливу увагу заслуговує Закон України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» [123], в якому під громадським місцем розуміється частина (частини) будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно, чи за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, у тому числі під'їзди, а також підземні переходи, стадіони. Але цей Закон стосується конкретного процесу, а саме вживання тютюнових виробів, а тому і визначення громадського місця є завузьким, оскільки воно охоплює лише будівлі або споруди, залишаючи поза увагою інші громадські місця, такі як парки, зупинки громадського транспорту та інше.

У наказі МВС України від 21 червня 1996 року № 438 «Про затвердження Інструкції щодо порядку обліку злочинів, вчинених у громадських місцях, на вулицях у стані сп'яніння» під громадським місцем розуміються такі місця, що використовуються громадянами для спільної роботи, відпочинку, пересування, проведення масових заходів та інших потреб [115]. Однак зазначене визначення містить ряд недоліків. По-перше, відповідно до нього громадським місцем мають право користуватися лише громадяни. Інші ж категорії осіб залишаються поза увагою. По-друге, спільні масові заходи і спільний відпочинок можна проводити у приватному будинку, який не є громадським місцем. По-третє, незрозуміло, що мається на увазі під іншими потребами.

Відповідна ситуація зумовлює необхідність пошуку інших підходів до категорії «громадське місце». Вчений-адміністративіст О. Коренев під ним розуміє місце, де складаються відносини між людьми, тобто місце, в яких вони спілкуються. [5, с. 58]. Проте ми не можемо підтримати таку позицію. У громадському місці не завжди особа вступає у відносини з іншими, оскільки вона може перебувати там сама. У своєму визначенні автор також намагається дати перелік тих місць, які він вважає громадськими. До них науковець відносить вулиці, площі, парки, транспортні магістралі, вокзали, пристані, аеропорти й інші громадські місця. Подібного підходу дотримуються й інші автори [1, с. 74; 194, с. 632; 51]. Але через велику кількість громадських місць і їх збільшення неможливо надати їх вичерпний перелік, що обумовлює пошук більш універсального визначення.

У зв'язку з цим пропонуємо під громадським місцем розуміти певну територію, до якої мають вільний доступ особи на платній чи безоплатній основі. Суспільні відносини, які складаються в таких місцях, підлягають охороні під час забезпечення громадського порядку, і саме в таких місцях може бути встановлено відеоспостереження правоохоронними органами. Окрім забезпечення громадського порядку, застосування відеоспостереження спрямовується також на забезпечення громадської безпеки, яку розглянемо детальніше.

Відповідно до наказу МВС № 550, громадською безпекою є стан захищеності інтересів людини, суспільства й держави від суспільно небезпечних діянь і негативного впливу надзвичайних обставин, викликаних криміногенною ситуацією, стихійним лихом, катастрофами, аваріями, пожежами, епідеміями та іншими надзвичайними подіями [118]. У цьому визначенні розробники юридичного акта намагалися надати повний перелік подій та діянь, які можуть мати негативний вплив на публічних та приватних суб'єктів, але не зазначили, що повинен бути стан захищеності саме від загрози виникнення подібних ситуацій. На нашу думку, у більш загальному вигляді громадську безпеку можна представити як непорушність

(недоторканість) статусу особи (її життя, здоров'я, свободи та майна), а також юридичних осіб і держави від загрози їх добробуту. Застосування відеоспостереження, на наш погляд, сприятиме забезпеченню громадської безпеки шляхом усунення умов, які можуть нести загрозу нормальному функціонуванню суспільства і держави.

Отже, забезпечення громадського порядку та безпеки є однією із основних цілей встановлення відеоспостереження у громадських місцях. Досягнення їх належного рівня сприятиме підвищенню відчуття безпеки у громадськості, тобто досягненню такого стану, коли особі нічого не загрожує. Про це свідчать закордонні дослідження у цій сфері.

Так, Поліцейська дослідницька група (Police Research Group) британського міністерства внутрішніх справ провела в 1991 році опитування населення з метою виявлення його позиції щодо відеоспостереження у громадських місцях. Відповідно до результатів дослідження, 57 % опитаних громадян вважають мету відеоспостереження саме в посиленні відчуття безпеки [245]. Отже, населення західноєвропейських країн приходить до думки, що здійснення поліцією відеоспостереження за певними вулицями і площами найчастіше є корисним та доцільним. Подібної точки зору дотримуються і громадяни України. Проведене нами опитування 500 осіб показало, що 65 % респондентів позитивно ставляться до встановленого відеоспостереження у громадських місцях, оскільки це дозволяє їм почувати себе в безпеці. 35 % опитаних вказали на те, що застосування відеоспостереження підвищить їх довіру до поліції, оскільки це дозволить працівникам поліції більш результативно виконувати покладені на них завдання. Таким чином, результати опитування свідчать про те, що в Україні доцільно збільшити застосування відеоспостереження у громадських місцях.

Працівники поліції досягають також належного рівня громадського порядку і безпеки ще тим, що чергові частини, в яких встановлено монітори, на які передаються зображення, отримані відеокамерою, можуть здійснювати безперервний контроль за ситуацією у громадських місцях. Тому в разі

виникнення небезпечної ситуації працівники чергових частин можуть одразу зреагувати, направивши необхідну кількість персоналу для її подолання. Вчинення відповідних дій сприятиме підвищенню довіри населення до поліції, оскільки дії працівників поліції у таких випадках будуть оперативними та ефективними.

Отже, на підставі викладеного вважаємо доцільним підтримати точку зору С. Норріс та Д. Армстронг, які зазначають, що відеоспостереження реалізовується в таких напрямках:

- превентивному, який полягає в тому, що відеоспостереження має на меті попередити настання негативних наслідків, якими найчастіше виступають протиправні діяння. Подібна мета досягається через те, що потенційні правопорушники усвідомлюють можливість притягнення їх до відповідальності, а тому ухиляються від вчинення протиправних діянь;

- забезпечувальному, який означає те, що всі події, які перебувають у зоні дії відеоспостереження, фіксуються, а отриманий відеоматеріал може бути використаний в якості доказу;

- впливовому, тобто такому, який вказує, що застосування відеоспостереження зменшує можливість виникнення девіантної поведінки, оскільки особа контролює свої вчинки [226].

Таким чином, зазначимо, що, запроваджуючи відеоспостереження, можна очікувати наступні результати:

1. Автоматична реєстрація порушень правил дорожнього руху автотранспортом.
2. Попередження корупційних діянь серед працівників дорожньої поліції та інших підрозділів поліції.
3. Здійснення додаткового контролю над роботою працівників правоохоронних органів.
4. Зменшення кількості правопорушень у місцях, які перебувають у зоні дії відеоспостереження.

5. Підвищення ефективності затримання правопорушників та викрадених транспортних засобів «по гарячих слідах» у результаті своєчасного виявлення правопорушення.

6. Підвищення ефективності роботи підрозділів правоохоронних органів шляхом отримання ними достовірної інформації про події, які відбуваються.

7. Підвищення у населення відчуття безпеки.

8. Підвищення рівня довіри громадян до роботи правоохоронних органів.

9. Здійснення контролю за ситуацією в місцях, де встановлено відеоспостереження, та в разі її небезпечності направлення працівників поліції для її подолання.

Таким чином, зазначимо, що, запроваджуючи відеоспостереження, можна очікувати забезпечення національної, громадської, економічної, екологічної, інформаційної та особистої безпеки органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб усіх форм власності, фізичних осіб-підприємців та фізичних осіб шляхом здійснення попередження та розслідування правопорушень. Отже, відеоспостереження є однією з можливих форм реалізації правоохоронної діяльності та виступає ефективним заходом, за допомогою якого реалізуються такі її функції, як попередження правопорушень та злочинів, їх розслідування, а також забезпечення громадського порядку і громадської безпеки.

1.2. Відеоспостереження як інструмент діяльності правоохоронних органів України

Діяльність публічної адміністрації реалізується через використання різноманітних юридичних інструментів [93, с. 16]. Проте дефініція

«інструмент» є новою для науки адміністративного права України, в якій на сьогодні існує поняття «форми державного управління». З огляду на це, вважаємо за необхідне визначитися з тим, який із названих термінів повинен отримати пріоритетне значення в умовах сьогодення.

Характеризуючи форми державного управління, Ю.П. Битяк зазначає, що вони являють собою зовнішнє виявлення конкретних дій, які здійснюються органами виконавчої влади для вирішення поставлених перед ними задач. Завдяки формам державного управління органи виконавчої влади здійснюють виконавчу і розпорядчу діяльність та на підставі чинного законодавства самостійно встановлюють обов'язкові правила поведінки (норми права) з питань, які віднесені до їх компетенції. До найбільш поширених форм державного управління автор зараховує видання нормативних актів управління, індивідуальних актів управління, проведення організаційних заходів, здійснення матеріально-технічних операцій [2, с. 136-139].

Є.А. Котельникова, І.А. Семенцова та М.Б. Смоленський розглядають форми державного управління як зовнішнє вираження діяльності органу виконавчої влади або його посадової особи, яке здійснюється в межах його компетенції та тягне певні наслідки. Серед форм державного управління вчені зазначають прийняття нормативних актів, видання індивідуальних актів управління та інші форми здійснення державної влади [59, с. 129-132].

У свою чергу В.Б. Авер'янов форми державного управління визначає як різні за своїми наслідками та характером способи, за допомогою яких діяльність органів виконавчої влади виражається назовні. Серед форм державного управління науковець виділяє видання правових актів управління, укладання адміністративних договорів (угод), вчинення (здійснення) інших юридично значущих дій [3, с. 278].

Таким чином, зазначені автори розглядають форми державного управління як способи діяльності органів виконавчої влади або їх посадових осіб, за допомогою яких вони досягають певних результатів.

Проте дефініція «форми державного управління» є не досить вдалою, оскільки вміщує у себе лише ті засоби, які реалізуються суб'єктами саме державного управління, під якими розуміються органи виконавчої влади (уряд, міністерства, державні комітети, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації); керівники і керівний склад цих органів (політичні діячі; посадові особи; службові особи, які наділені державно-владними повноваженнями) [70, с. 24]. Проте на сьогодні управлінські функції реалізуються й іншими суб'єктами, а саме органами місцевого самоврядування, яким відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» надано повноваження щодо здійснення управління соціально-економічним і культурним розвитком відповідної території, управління комунальною власністю, управління об'єктами житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку та інше [127]. Окрім цього, заходи управління реалізуються і в діяльності підприємств, установ та організацій, яким делеговані функції органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування. Це свідчить про те, що категорія «форми державного управління» не відповідає тим процесам, які на сьогодні відбуваються в нашій державі.

Слід також зазначити, що ця категорія є більш характерною для адміністративного права радянської епохи, коли під ним розуміли галузь права, що регулює суспільні відносини у сфері організаційно-владної (виконавчої і розпорядчої) діяльності органів державного управління, а в передбачених законом випадках – і громадських організацій, шляхом визначення прав, обов'язків і відповідальності учасників цих відносин [96, с. 26]. Р.С. Мельник зазначає, і ми погоджуємося з ним, що подібний підхід до розуміння сутності адміністративного права, як наслідок, визначав існування певного категорійного апарату, центральними елементами якого були наступні: державне управління, принципи державного управління, методи державного управління, форми державного управління, правові акти управління тощо. Усі ці терміни стали невід'ємною частиною радянської

адміністративно-правової теорії, а згодом перейшли в теорію і практику українського адміністративного права [77]. Проте зазначений понятійний апарат суперечить оновленій концепції адміністративного права, яка полягає в тому, що державно-управлінська діяльність має перетворюватися з переважно владно-розпорядчої щодо людини на діяльність, що головним чином забезпечує пріоритет прав особи у її відносинах із державою і зорієнтована на надання громадянам адміністративних (управлінських) послуг [34, с. 70]. Це означає, що в сучасному адміністративному праві державне управління здійснюється набагато рідше, а на зміну йому приходять публічно-сервісна складова, основною метою якої є задоволення прав і потреб особи.

Саме такий підхід до розуміння адміністративного права відповідає положенням Конституції України [55], де у ч. 2 ст. 3 зазначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а також Концепції адміністративної реформи в Україні, в якій наголошено, що система державного управління, яка існує в Україні залишається в цілому неефективною, вона еkleктично поєднує як інститути, що дісталися у спадок від радянської доби, так і нові інститути, що сформувалися в період незалежності України. Ця система є внутрішньо суперечливою, незавершеною, громіздкою і відірваною від людей, внаслідок чого існуюче державне управління стало гальмом у проведенні соціально-економічних і політичних реформ. Таким чином, метою адміністративної реформи є перебудова ідеології (основних засад) державного управління і створення такої системи останнього, яка стала б близькою до потреб і запитів людей, а головним пріоритетом її діяльності було б служіння народові, національним інтересам. Система державного управління повинна стати прозорою, бути підконтрольною народові, будуватися на наукових принципах і бути ефективною. Тому зміст адміністративної реформи полягає, з одного боку, в комплексній перебудові існуючої в Україні системи державного управління, а з іншого – в розбудові нових інститутів та

механізмів, які б наблизили функціонування національної публічної адміністрації до сучасних європейських стандартів [56]. Таким чином, виникають обґрунтовані сумніви щодо доцільності та можливості подальшого використання категорії «форми державного управління». Вважаємо, що цей термін не відповідає сучасному змісту та призначенню адміністративного права.

Окрім цього, необхідність пошуку нових дефініцій зумовлена і Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [111], відповідно до якого Україна зобов'язується привести законодавство України, а також і юридичну термінологію у відповідність до європейської, в якій відсутнє поняття «форми державного управління». Аналіз юридичної літератури Німеччини вказує на те, що такі дефініції, як «форми державного управління», «правові і неправові форми державного управління» не використовуються в адміністративному праві цієї країни [211; 231].

Разом з цим не можна не звернути увагу і на назву видів форм державного управління (правові та неправові форми). Під час запровадження зазначеної термінології в юридичний обіг не було враховано різниці між категоріями «право» та «закон». У результаті будь-які дії або рішення, якщо вони регламентувалися законом (іншим нормативним актом), називалися правовими, тобто такими, що були заснованими на нормах права. Однак нині, коли в Україні визнано та гарантується принцип верховенства права, який поміж іншим зобов'язує проводити чітке розмежування між правом та законом, на погляд І.В. Патерило, є неможливим застосовувати прикметник «правовий» до будь-яких іменників в автоматичному порядку. Так, не можна будь-яку норму права називати правовою, оскільки вона може і не бути такою, тобто може не відповідати принципу верховенства права. Інакше кажучи, прикметник «правовий» може бути застосовано до певного юридичного явища чи до юридичної категорії лише після відповіді на питання про їх узгодженість із принципом верховенства права. З огляду на

це, взагалі нонсенсом виглядає словосполучення «неправова форма державного управління», яке, за переконанням І.В. Патерило, має бути виведена за межі юридичного обігу [95; 183].

Слід зазначити й те, що поділ форм державного управління на правові та неправові було зроблено без урахування різниці між зовнішньою та внутрішньою спрямованою діяльністю органів публічної влади. Необхідність розмежування названих напрямів діяльності впливає, зокрема, з того, що: по-перше, оскільки основним завданням сучасного адміністративного права є захист прав, свобод та законних інтересів приватних осіб від незаконного впливу (діяльності) суб'єктів публічної адміністрації, то переважного значення набуває юридична регламентація саме зовнішньої діяльності публічної адміністрації, оскільки саме в її межах виникають, змінюються та припиняються правовідносини між її представниками та приватними особами; по-друге, з огляду на те, що публічна адміністрація має володіти високим рівнем мобільності та оперативності у вирішенні покладених на неї завдань, її внутрішня діяльність не повинна бути надмірно формалізованою, оскільки, як відомо, складні процедури знижують швидкість реалізації відповідних завдань; по-третє, розмежування зовнішньої та внутрішньої діяльності публічної адміністрації простежується також і в Кодексі адміністративного судочинства України [48], із положень ст. 6 якого випливає, що до адміністративного суду може бути оскаржено лише ті дії, рішення чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, які порушують права, свободи чи законні інтереси позивача. Таке порушення, зрозуміло, може мати місце лише в межах зовнішніх відносин публічної адміністрації з приватними особами. Відповідно, внутрішньоорганізаційні дії чи рішення публічної адміністрації не можуть ставати об'єктом судового контролю [94, с. 197].

З огляду на викладене, стає зрозумілим, що категорія «форми державного управління» є застарілою і не відповідає потребам наукової та практичної діяльності, що зумовлює необхідність її заміни поняттям

«інструменти діяльності публічної адміністрації», під яким варто розуміти всю сукупність засобів (прийомів), які використовуються суб'єктами публічної адміністрації для регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері публічного управління [95; 183]. В інструментах діяльності публічної адміністрації запропоновано виділяти такі елементи: юридичні акти, які складаються із підзаконних нормативних актів та адміністративних актів, адміністративні договори, акти-дії та акти-плани [95].

Як і інші суб'єкти публічної адміністрації, правоохоронні органи уповноважені на використання різноманітних інструментів у своїй діяльності. Одним із таких інструментів є застосування відеоспостереження у громадських місцях, оскільки воно спрямовується на регулювання суспільних відносин, які виникають у сфері попередження правопорушень, забезпечення відчуття безпеки у громадян та підтримання громадського порядку і безпеки. Тому необхідно визначитися, до якого саме інструменту діяльності публічної адміністрації слід відносити рішення про застосування відеоспостереження та безпосереднє здійснення відеозйомки у громадських місцях. Пропонуємо розпочати вирішення цього питання з аналізу категорії «юридичний акт».

Під ним у науці адміністративного права розуміється офіційно оформлений результат волевиявлення, здійснюваний в односторонньому порядку з дотриманням встановленої процедури і спрямований на виникнення певних юридичних наслідків [3, с. 281-282]. На підставі цього визначення зазначимо, що юридичному акту властиві такі ознаки: підзаконність, імперативність, правомочність, офіційність, односторонність, належна оформленість [3, с. 281-282]. Однак, не можемо підтримати таку ознаку, як належна оформленість, оскільки це швидше є вимогою до юридичного акта, аніж його ознакою. Ознаки ж правомочності та офіційності виявляються такими, що дублюють одна одну, адже якщо суб'єкт є правомочним (повноважним) на прийняття певного юридичного акта, то це автоматично робить цей акт офіційним [174, с. 23]. Окрім цього, вважаємо, що правомочність є передумовою для

прийняття юридичного акта, а не його ознакою.

Тому доречнішим виглядає наділення юридичного акта такими ознаками:

- по-перше, це підзаконність, яка означає, що він видається на підставі та на виконання законів;

- по-друге, юридичний акт приймається з метою задоволення публічного інтересу та на підставі норм публічного (адміністративного) права;

- по-третє, він приймається суб'єктами публічної адміністрації, до яких необхідно відносити органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи публічного права, на які законами покладено виконання публічних функцій, об'єднання громадян у разі делегування їм публічних повноважень;

- по-четверте, юридичний акт має односторонній характер, що означає, що він приймається уповноваженим суб'єктом публічної адміністрації, як правило, без погодження з приватними особами;

- по-п'яте, він спрямовується на виникнення, зміну, припинення або регулювання публічно-правових відносин [184].

Таким чином, під юридичним актом доцільно розуміти підзаконний односторонній акт органу публічної адміністрації, який спрямований на виникнення, зміну, припинення та регулювання відносин у сфері публічного адміністрування. Погоджуємося з В.О. Хоменком, що таке визначення найбільш точно дозволяє зрозуміти сутність та зміст цієї правової категорії [184].

В залежності від юридичних властивостей, які викликають ці акти, в науці адміністративного права їх прийнято поділяти на індивідуальні та нормативні [164].

Відмінність між індивідуальним та нормативним актом полягає в тому, що прийняття індивідуального акта має своїм завданням вирішити індивідуальну життєву проблему і має відношення до конкретних фізичних

та/або юридичних осіб. Натомість видання нормативного акта спрямоване на врегулювання невизначеної кількості випадків та стосується невизначеного кола осіб [3, с. 281-282].

Нормативні акти є юридичними актами, які встановлюють, змінюють або скасовують правові норми. У нормативних актах містяться адміністративно-правові норми, які встановлюють загальні правила регулювання однотипних відносин у сфері публічної влади. Вони розраховані на тривале застосування та не мають конкретного адресата. Регулятивна роль адміністративного права проявляється саме в них. У нормативних актах найбільше виражається реалізація публічної влади, оскільки підзаконна адміністративна нормотворчість відбувається саме через неї. Нормативні акти встановлюють конкретні права, обов'язки, відповідальність учасників адміністративно-правових відносин. У них часто містяться обмеження і заборони, зумовлені специфікою сфери публічного адміністрування. Вони формують основи взаємодії різних суб'єктів публічного адміністрування (наприклад, шляхом встановлення певного адміністративно-правового режиму), передбачають юридичні гарантії забезпечення законності й дисципліни в публічному адмініструванні [3, с. 282-283].

Отже, нормативним актам властиві такі ознаки:

- суб'єкти їх видання є органи публічної адміністрації та їх посадові особи;
- вони містять норми адміністративного права;
- вони є неперсоніфікованими;
- розраховані на багаторазове застосування [184].

Таким чином, усі нормативні акти суб'єктів публічної адміністрації повинні узгоджуватися із цими ознаками. Застосовуючи відповідні ознаки до рішення про встановлення відеоспостереження, зазначимо, що воно приймається суб'єктом публічної адміністрації в особі правоохоронного органу. Це рішення не має конкретно визначеного адресата, оскільки в зоні дії відеоспостереження може опинитися будь-яка особа. Проте відповідне

рішення не містить норм права, що не дозволяє відносити його до нормативного акта. Тому доцільно розглянути питання про можливість віднесення подібного рішення до адміністративного акта.

Слід зазначити, що на сьогодні в науці адміністративного права відсутній єдиний підхід до розуміння зазначеної категорії. Багато вчених все ще продовжують підтримувати радянські погляди та радянську термінологію, розуміючи під адміністративним актом (індивідуальним актом управління) офіційний припис, заснований на законі, прийнятий суб'єктом управління на будь-якому рівні державної ієрархії в порядку одностороннього волевиявлення й у межах його компетенції з додержанням встановленої процедури та форми, що тягне за собою певні юридичні наслідки [2, с. 138; 50, с. 203]. Проте використання подібної термінології та визначення суперечить європейському адміністративному праву, в якому вживаною є така категорія, як адміністративний акт. У зв'язку із прийняттям Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [111] вважаємо необхідним орієнтуватися саме на понятійний апарат країн Європейського Союзу.

Щодо розуміння адміністративного акта, то, на наш погляд, більш точним є його визначення у проекті Адміністративно-процедурного кодексу України, де він розглядається як рішення індивідуальної дії, прийняте адміністративним органом за результатами розгляду адміністративної справи відповідно до Адміністративно-процедурного кодексу, спрямоване на набуття, зміну чи припинення прав та обов'язків фізичної або юридичної особи (осіб) [67].

Відповідно до цього визначення, адміністративному акту притаманні такі ознаки: 1) є актом індивідуальної дії; 2) спрямовується на виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків фізичної або юридичної особи (осіб); 3) приймається адміністративним органом; 4) приймається на підставі норм адміністративного права; 5) є наслідком розгляду адміністративної справи; 6)

приймається в порядку, який закріплено в Адміністративно-процедурному кодексі [184].

Перша ознака означає, що ці акти стосуються конкретних осіб та їх відносин, їх основна риса є конкретність, зокрема: «а) чітке формулювання конкретних юридичних волевиявлень суб'єктами адміністративного права, які видають такі акти; б) розв'язання за їх допомогою конкретних, а саме індивідуальних справ або питань, що виникають у сфері державного управління; в) чітка визначеність адресата – конкретної особи або осіб; г) виникнення конкретних адміністративно-правових відносин, обумовлених цими актами» [7, с. 151].

Друга ознака полягає в тому, що адміністративний акт спрямовується назовні. Акцент на зовнішній дії адміністративного акта дозволяє відмежовувати такі акти від внутрішньоспрямованих актів, наприклад, щодо вирішення організаційних питань, які виникають всередині адміністративного органу [174, с. 25].

Третя ознака вказує на те, що це акт суб'єкта публічної адміністрації, тобто суб'єкта, уповноваженого на здійснення адміністративної влади. Адміністративність визначається наявністю конкретних повноважень. Наприклад, адміністративним актом має вважатися рішення місцевої ради (органу не виконавчого, а представницького) про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення [184]. Необхідно також зауважити, що окремі адміністративні повноваження можуть отримувати не лише органи публічної адміністрації, але й інші суб'єкти: підприємства, установи, організації тощо (наприклад, бюро технічної інвентаризації, які мають статус державно-приватних підприємств). Враховуючи, що всі ці суб'єкти здійснюють адміністративну владу, їх доцільно називати адміністративними органами [39, с. 246].

Четверта ознака означає, що суб'єкт прийняття адміністративного акта повинен керуватися нормами адміністративного права. Проте на нього також покладається обов'язок дотримуватися положень Конституції України і норм

міжнародного права.

Щодо п'ятої ознаки, то ми з нею не можемо погодитися, оскільки адміністративний акт не завжди є результатом розгляду адміністративної справи через її відсутність у деяких випадках.

Щодо шостої ознаки адміністративного акта, то вона є доволі зрозумілою і не потребує роз'яснення.

Саме ці критерії, на думку розробників законопроекту, дозволяють відмежувати адміністративні акти від інших інструментів діяльності публічної адміністрації. Тому пропонуємо їх застосувати до рішення про інсталювання відеоспостереження у громадському місці, починаючи з ознаки індивідуальності. Із наданого тлумачення цього критерію випливає, що таке рішення спрямовується не на конкретну особу, а на невизначене коло осіб, а тому його неможливо відносити до адміністративного акта. Зазначимо, що публічна адміністрація приймає багато рішень, які мають не індивідуальний, а ситуаційний характер, що породжує питання з приводу того, до якої групи актів їх відносити. А тому визначення адміністративного акта, яке запропоноване в проекті Адміністративно-процедурного кодексу України, потребує вдосконалення. На нашу думку, більш вдала дефініція цієї категорії міститься в законі ФРН «Про адміністративну процедуру» [260].

У § 35 цього юридичного акта зазначено, що адміністративним актом є кожна постанова, рішення або суверенний захід, який застосовує орган влади з метою врегулювання окремого випадку у сфері публічного права і який має безпосередню, спрямовану назовні правову дію [260]. Аналізуючи це положення німецького закону, можна зауважити, що характерними рисами німецького адміністративного акта є те, що він: 1) існує у формі постанови, рішення або суверенного заходу; 2) приймається органом влади; 3) приймається для врегулювання конкретного випадку у сфері публічного права; 4) має зовнішню дію; 5) викликає виникнення, зміну або припинення адміністративно-правових відносин [184]. Таким чином, німецький законодавець і науковці підтримують позицію щодо необхідності прийняття

до уваги предмета регулювання адміністративного акта, а не його виключну спрямованість на конкретну особу. Такі акти мають назву абстрактних у науці адміністративного права [211, с. 196-197.]. Застосовуючи цей підхід до рішення про застосування відеоспостереження у громадському місці, зазначимо, що в ньому регулювання є абстрактним (оскільки на момент прийняття акта неможливо визначити коло потенційних осіб, які перебуватимуть у зоні дії відеоспостереження) та одночасно конкретним (оскільки мова йде про застосування конкретного заходу в діяльності поліції, а саме встановлення відеоспостереження). Із цього випливає, що це рішення відповідає одній із ознак адміністративного акта. Проте необхідно врахувати й інші критерії, які висуваються до цього інструмента діяльності публічної адміністрації.

Вказане рішення приймається правоохоронним органом з метою реалізації своєї компетенції, закріпленої в юридичних актах, які регулюють статус цього органу. Таке рішення має форму наказу, під яким в теорії права розуміють нормативний акт, виданий з метою вирішення основних і оперативних завдань органу влади їх керівником, що діє на основі єдиноначальності, містить вимогу необхідності вчинення будь-якої дії або утримання від неї широким колом організації та посадовим особам незалежно від підпорядкування та форм власності [68, с. 74]. Із визначення випливає, що наказ містить певні вимоги до працівників відповідного органу влади. Таким чином, цей юридичний акт не містить зовнішньоспрямованої дії і не викликає виникнення, зміни або припинення правовідносин. У зв'язку з цим рішення про встановлення відеоспостереження не буде вважатися адміністративним актом. Значення має не саме рішення про встановлення відеозйомки, а її безпосереднє здійснення у громадських місцях, що може призвести до порушення прав приватних осіб.

Тому доцільно розглянути питання про можливість віднесення здійснення відеозйомки у громадському місці до актів-дій правоохоронних органів. На відміну від адміністративних актів, головна мета яких полягає у

виникненні, зміні чи припиненні адміністративно-правових відносин і досягненні таким чином конкретного правового результату, адміністративні акти-дії спрямовуються на досягнення конкретного фактичного результату. До таких актів-дій можна відносити застосування заходів адміністративного примусу правоохоронними органами, повідомлення органів публічної адміністрації про різні події у засобах масової інформації, проведення перевірок та ін. Тобто завдяки актам-діям публічна адміністрація вирішує повсякденні завдання, які ставляться перед нею. На акти-дії розповсюджується дія загальних приписів адміністративного права, оскільки вони є однією з форм, у межах якої відбувається взаємодія публічної адміністрації з приватною особою [75, с. 256].

Отже, акт-дія публічної адміністрації – це ті дії суб'єкта публічної адміністрації, які реалізуються на підставі адміністративно-правових норм, мають вербальну (конклюдентну) чи вольову форму, покликані втілювати публічно-владне веління з конкретної юридичної ситуації та не викликають правових наслідків [39, с. 164].

На підставі цього визначення можна зробити висновок, що відеоспостереження, яке встановлюється правоохоронними органами, є актом-дією. Змістом цього акта-дії є фізична дія, яка полягає у здійсненні відеозйомки за певними громадськими місцями. Публічно-владне веління виражається в тому, що, запроваджуючи відеоспостереження, правоохоронні органи намагаються досягти мету попередження правопорушень, притягнення винних осіб до відповідальності та забезпечення громадського порядку і безпеки. При цьому, встановлюючи відеокамери, правоохоронні органи повинні дотримуватись критерію законності, який висувається до актів-дій. Умовами їх законності є юридична підстава або фактична доцільність їх застосування; компетентність та уповноваженість конкретного суб'єкта щодо їх застосування; усвідомлення та дотримання нормативно визначеного законодавством алгоритму застосування акта-дії; процесуальне

оформлення результатів застосування акта-дії (здійснюється в окремих випадках) [39, с. 332].

Під час застосування відеоспостереження у громадських місцях важливо також звернути увагу на місця встановлення відеокамер, оскільки від цього буде залежати реалізація цього акта-дії правоохоронними органами. Так, наприклад, з метою дотримання громадського порядку і безпеки у центрі міста, відеокамери інсталиуються на будинках, світлофорах, стовпах та інших об'єктах, які можуть перебувати як у приватній, так і комунальній власності. У зв'язку з цим на правоохоронний орган буде покладатися обов'язок отримати дозвіл від приватних осіб, а також органів місцевої влади на користування майном, яким вони володіють або розпоряджаються. Відповідний дозвіл буде надаватися на підставі договору про передачу майна в користування правоохоронному органу, який буде належати до категорії адміністративного. Такий висновок випливає з вироблених доктриною адміністративного права ознак адміністративних договорів, до яких серед іншого належать: його спрямованість на реалізацію норм адміністративного права та, відповідно, виникнення (зміну, припинення) адміністративно-правових відносин; покладені ним зобов'язання або розпорядження, які реалізуються у його межах, носять адміністративно-правовий характер [74, с. 252]. З огляду на це, договір про передачу майна в користування буде вважатися адміністративним, оскільки він буде спрямовуватися на реалізацію повноваження правоохоронного органу на застосування відеоспостереження у громадському місці.

На підставі вищезазначеного робимо висновок, що здійснення відеозйомки у громадському місці є актом-дією правоохоронного органу. Але для його реалізації потрібна не тільки юридична підстава, яка буде уповноважувати правоохоронний орган на застосування відеоспостереження, але й укладення адміністративного договору.

1.3. Зарубіжний досвід застосування відеоспостереження правоохоронними органами

Неналежний стан правового регулювання та організації відеоспостереження в Україні, відсутність практики дотримання європейських принципів його використання зумовлюють необхідність аналізу досвіду закордонних країн у цій сфері. Ознайомлення із зарубіжним досвідом, як справедливо наголошується в літературі, сприяє розширенню наших уявлень про досліджувані правові явища; допомагає подивитися на ту або іншу проблему з різних сторін; порівняти власні здобутки зі здобутками зарубіжних колег; не витратити час на розв'язання тих проблем, які вже знайшли вирішення на сторінках закордонних видань [73]. Тому пропонуємо розглянути практику застосування відеоспостереження такими країнами, як Сполучені Штати Америки (далі – США) та Федеративна Республіка Німеччина, з виділенням у її межах тих аспектів, які можуть бути використані в Україні.

На сьогодні в США відеоспостереження знаходить широке застосування у громадських місцях. При цьому воно активно використовується як приватними, так і публічними суб'єктами, зокрема поліцією та органами місцевої влади. Застосування відеоспостереження розпочалося в цій країні у 1960 році з банківських установ. Уже у 1970 році його стали використовувати у лікарнях, крамницях, які працюють цілодобово, художніх музеях та в інших багатолюдних об'єктах. Проте недосконалі технічні властивості відеоприладів, а саме нечіткість отриманого зображення, обмежені можливості щодо зберігання великої кількості інформації та інші, призводили до того, що працівники поліції були не в змозі в повній мірі використовувати отриманий за результатами відеоспостереження запис. Поступове вдосконалення технологій відеоспостереження привело до постійного збільшення випадків його

застосування, що сприяло досягненню позитивних результатів у роботі правоохоронних органів. Доказом цього є статистика, яка свідчить про зменшення кількості правопорушень у місцях, де встановлене відеоспостереження [244].

Це можна побачити на прикладі м. Балтимор. Наприкінці вересня 1995 року Управління поліції цього міста у співпраці з іншими органами місцевої влади отримало федеральний грант на суму 75000 доларів для запровадження проекту «Відеопатрулювання». Мета проекту зводилась до зниження рівня злочинності в центральних районах міста, де найбільш поширеними правопорушеннями були проституція, продаж наркотичних засобів та крадіжки з транспортних засобів. Відповідно до умов проекту в районі центрального ринку та бізнес-центру було встановлено 16 камер відеоспостереження. Оперативний супровід та аналіз отриманої у результаті відеоспостереження інформації здійснювалися працівниками поліції зі спеціально обладнаного для цього приміщення. Відзнятий відеоматеріал зберігався протягом 96 годин та був доступним лише спеціально уповноваженим на це працівникам поліції, які переглядали його з метою виявлення підозрілої або злочинної поведінки. У разі виявлення ними відомостей, які свідчили про наявність ознак правопорушення в діях особи, вони передавали запис уповноваженим органам та зберігали його до моменту вирішення судом справи, в якій запис використовувався в якості доказу. У випадку відсутності в записі даних, які б свідчили про протиправну поведінку осіб, він знищувався. Досягнення позитивних результатів реалізації проекту сприяло прийняттю рішення про встановлення відеокамер в інших громадських місцях [244].

Органи місцевої влади позитивно оцінювали запровадження відеоспостереження, указуючи на те, що воно виступає ефективним засобом профілактики правопорушень у правоохоронній діяльності. При цьому особи, які не підтримували цю позицію, заявляли про можливість перенесення вчинення правопорушень до тих місць, де відеоспостереження

не встановлювалось. Проте з метою недопущення випадків «міграції» правопорушників із місць, які перебували під відеоспостереженням, до необладнаних камерами районів міста, було запроваджено їх посилене патрулювання. У зв'язку з тим, що відеокамерою фіксувалися усі обставини вчинення правопорушення, то працівникам поліції було легше встановити свідків правопорушення, а також знайти знаряддя його вчинення [212].

Незважаючи на позитивні аспекти застосування відеоспостереження, його ініціатори та інші особи вказували і на деякі недоліки. Так, наприклад, прокурори акцентували увагу на тому, що відеозапис у деяких випадках було складно використовувати в якості доказу через здійснення відеокамерою оглядової відеозйомки та фіксації не усього правопорушення, а лише його окремого епізоду. При цьому навіть у випадку повної фіксації протиправної події така сукупність явищ, як обмежена видимість уночі, несприятлива погода, а також недостатня якість зображення, здатні обмежити використання відеоспостереження в якості доказу у справі [212]. Слід частково погодитися із зазначеним твердженням. Проте навіть у разі виникнення названих випадків на підставі відеозапису можна отримати загальну інформацію про протиправну подію, що полегшить у подальшому встановлення необхідних фактів (пошук осіб, встановлення свідків, транспортних засобів та інше).

Запровадження систем відеоспостереження в м. Балтимор вимагало також непередбачуваних додаткових витрат, які були пов'язані з ремонтом відеокамер, пошкоджених унаслідок хуліганських дій, придбанням більш сучасних систем відеоспостереження та їх приєднанням до вже існуючих систем [212]. Проте такі витрати на підтримання системи відеоспостереження в робочому стані були виправдані зменшенням рівня правопорушень у зоні дії відеокамер. Свідченням цього є проведене дослідження результативності відеоспостереження. Воно показало, що рівень злочинності у центрі м. Балтимор, де вчинялося найбільше правопорушень, зменшився на 35 % [212].

Заслуговує на увагу система відеоспостереження, яка застосовується у столиці країни, м. Вашингтон. Вона являє собою сукупність з'єднаних між собою відеокамер, які встановлюються за рішенням органів місцевої влади для здійснення нагляду за вулицями, станціями метрополітену, школами та федеральними закладами. Незважаючи на те, що Вашингтон є містом із найбільшою кількістю відеокамер у громадських місцях, мешканці міста відповідно до положень Закону «Про місцеве самоврядування» звертаються до органів місцевої влади із клопотаннями про збільшення кількості відеокамер [222].

Нью-Йорк є ще одним американським містом, в якому встановлене відеоспостереження доводить результативність. Свого поширення воно набуло після подій 11 вересня 2001 року. З метою виявлення підготовчих дій до здійснення терористичного акту та створення умов для недопущення вчинення подібних дій у майбутньому, за ініціативою управління поліції Нью-Йорка було запроваджено систему охорони в Нижньому Манхеттені (the Lower Manhattan Security Initiative LMSI) та систему охорони в середній частині Манхеттена (Midtown Manhattan Security Initiative MMSI). На сьогодні ця частина міста перебуває в зоні дії 1159 відеокамер, чисельність яких планується збільшити. За їх допомогою здійснюється спостереження за тими районами Манхеттена, в яких знаходиться переважна більшість офісних будівель. Одним із елементів названої системи є спеціальна програма, яка дозволяє ідентифікувати транспортні засоби за їх номерними знаками. Управління системами охорони здійснює Бюро з протидії тероризму Департаменту поліції Нью-Йорка за фінансової та оперативної підтримки Федерального департаменту національної безпеки. Системи складаються із мережі пов'язаних між собою камер, які належать публічним та приватним суб'єктам. Для цього між поліцією та органами місцевої влади, а також приватними особами укладено договір, на підставі якого поліція має доступ до відеозапису, який знаходиться у власності цих суб'єктів. Відповідним чином працівники поліції здійснюють цілодобове спостереження за тими

місцями, в яких відеокамери були встановлені органами влади та фізичними особами. Це дозволяє швидко ліквідувати будь-які прояви протиправних дій, оскільки працівники поліції мають змогу оцінити ситуацію, яка склалася, та направити необхідну кількість персоналу для її подолання [236]. Наявність подібної системи відеоспостереження є доказом ефективної взаємодії між поліцією та приватними особами, а тому може бути в подальшому запроваджена і в нашій державі.

Однак незважаючи на позитивні результати, які досягаються завдяки встановленим відеокамерам у громадських місцях, відеоспостереження разом з цим може нести загрозу окремим правам громадян. Так, запис, зроблений за допомогою технологій відеоспостереження, може бути використано для залякування та приниження деяких етнічних груп, збирання інформації про політичні погляди та діяльність осіб або шантажування осіб, які перебували в зоні дії відеокамер [228]. Проте незважаючи на це, в США відсутні як закони, так і підзаконні акти з питань регулювання порядку застосування відеоспостереження у громадських місцях. Така ситуація може бути пояснена тим, що правова система цієї країни належить до системи загального права, в межах якої перевага віддається не нормативному регулюванню, а судовому прецеденту [153, с. 214]. Таким чином, юридичне регулювання порядку здійснення відеоспостереження в США відбувається через судові рішення. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне проаналізувати основні судові прецеденти з питань організації та здійснення відеоспостереження у громадських місцях.

Важливо зазначити, що ці питання розглядаються через призму Четвертої поправки до Конституції США, яка гарантує недоторканість права особи на охорону особистості, житла, паперів та власності. Відповідно до положень цієї поправки, це право може бути обмежене лише при наявності достатніх підстав. Керуючись ними, суддя видає ордер на проведення обшуку, в якому зазначає місце обшуку, осіб, які підлягають арешту, а також предмети, які повинні бути вилучені [54]. Тлумачення цієї поправки

здійснювалося багатьма американськими суддями. Так, суддя Л. Брендейс в одному зі своїх рішень зазначав, що цією нормою автори Конституції закріпили за особами право залишитися на самоті і бути позбавленими будь-якого зовнішнього втручання. Відповідна характеристика цього права, на думку Л. Брендейса, робить його основоположним у цивілізованому світі, а тому будь-яке необґрунтоване втручання органів влади у сферу приватного життя буде визнаватися порушенням Четвертої поправки [31]. На підставі цього суддями робляться висновки про те, що використання відеоспостереження без достатніх підстав буде визнаватися незаконним обшуком особи та порушувати її право на недоторканість приватного життя [218].

У зв'язку з цим, розглядаючи подібні справи, судді намагаються встановити законні підстави для проведення обшуку. У таких випадках вони керуються правилами, які знайшли відображення в рішенні у справі Катц проти Сполучених Штатів Америки. У цій справі Верховний Суд постановив, що особа підпадає під захист права, гарантованого Четвертою поправкою, лише тоді, коли у неї є «суб'єктивне очікування дотримання права на недоторканість приватного життя» (a subjective expectation of privacy), яке суспільство визнає «обґрунтованим» (reasonable). Таким чином, для того, щоб оцінити дотримання положень Конституції під час проведення відеоспостереження у громадських місцях, необхідно дати відповідь на такі питання:

1) чи може особа у громадському місті очікувати на дотримання права на недоторканість приватного життя, яке суспільство визнає обґрунтованим?

2) чи буде вважатися відеозйомка, яка проводиться у громадському місці, обшуком особи? [223]

Отже, у випадку якщо в особи за конкретних обставин не може виникнути ніякого обґрунтованого очікування на дотримання права на недоторканість приватного життя у громадському місці, то це означає, що за

таких умов порушення положень Четвертої поправки Конституції не відбувається. У тому ж разі, коли відповідне очікування існує, суб'єкти встановлення відеоспостереження повинні дотримуватися конституційних вимог і отримати дозвіл від судді на проведення відеозйомки. Для вирішення питання про законність відеоспостереження принциповою є також і відповідь на питання про те, що розуміти під громадським місцем.

Спираючись на положення Четвертої поправки, під громадським місцем прийнято розуміти територію, до якої громадськість має необмежений доступ. На відміну від громадського місця, приватним місцем є певна територія, до якої громадськість не має доступу, оскільки власниками докладаються зусилля для недопущення сторонніх осіб на неї [218].

Беручи це до уваги, Верховний Суд США зазначає, що особи не мають обґрунтованого очікування на дотримання права на недоторканість приватного життя на об'єктах, які відкриті громадськості. Це пов'язано з тим, що в такому місці працівники поліції і приватні особи можуть навіть без застосування технічних засобів помітити вчинення будь-яких дій, особливо протиправних [218]. Таким чином, із викладеного випливає, що візуальне спостереження за громадським місцем не буде містити ознак обшуку, про які згадується в Четвертій поправці до Конституції, оскільки обшуком буде лише вторгнення на територію, в межах якої особа має обґрунтоване очікування на дотримання права на недоторканість приватного життя.

Це положення знаходить закріплення в судовому рішенні у справі США проти Такета. Згідно з обставинами цієї справи працівники поліції встановили відеокамеру в стелі службового кабінету на території аеропорту. Проте, відповідно до американського законодавства, службовий кабінет визнається приватним місцем, а тому під час знаходження в ньому в особи виникає обґрунтоване очікування на дотримання права на недоторканість приватного життя. У зв'язку з цим громадянин Такета звернувся до суду з позовом щодо незаконного здійснення відеоспостереження у службовому кабінеті. Позов було задоволено, а суд постановив, що здійснення

відеоспостереження поліцією в такому місці виступало обшуком. Суд також наголосив на тому, що здійснення відеоспостереження працівниками поліції у громадському місці не буде містити ознак обшуку, оскільки в такому разі за допомогою відеотехніки фіксуються ті події, які працівник поліції може побачити без її застосування [255].

Останній згаданий прецедент у подальшому було покладено в основу вирішення справи США проти Шермана. У цій справі відповідачі намагалися оскаржити здійснення прихованої відеозйомки представниками органів влади, які намагалися зафіксувати продаж наркотичних засобів на міжгірному шляху біля міста Хелена штату Монтана. У цьому випадку суд визнав, що положення Четвертої поправки не були порушені, оскільки у жодного з відповідачів не могло бути обґрунтованого очікування на дотримання права на недоторканість приватного життя. Це пов'язано з тим, що угода з приводу продажу наркотичних засобів укладалася у громадському місці вздовж федеральної траси і тому все, що записувалось на відеопристрій, перебувало в зоні видимості будь-якої особи, яка могла спостерігати все, сховавшись, наприклад, за дерево, де, власне, і був записуючий пристрій [250]. Таким чином, навіть аспект прихованості відеоспостереження не є підставою для його визнання неправомірним, оскільки визначальним аспектом є не спосіб проведення відеоспостереження, а місце здійснення зйомки.

Отже, з аналізу наведених судових справ випливає, що коли відеокамера фіксує події, які можуть спостерігати інші особи, тоді місце, яке перебуває в зоні дії відеоспостереження, є громадським і положення Четвертої поправки щодо отримання ордеру на проведення відеоспостереження не застосовуються. З іншого боку, якщо відеокамера фіксує події в місці, яке особа не може побачити або не має до нього доступу, тоді це буде приватним місцем. А раз так, то таке місце перебуває під охороною Четвертої поправки. Для проведення відеоспостереження в такому місці необхідно отримати дозвіл, оскільки спостереження буде носити ознаки

обшуку, під яким розуміються дії, спрямовані на виявлення об'єктів і подій, які не можуть спостерігатися сторонніми особами.

Окремо необхідно зупинитися на технічних властивостях відеопристроїв, які також можуть нести загрозу праву на недоторканість приватного життя під час здійснення відеоспостереження у громадських місцях. Це, зокрема, стосується випадків запису звуку під час здійснення відеозйомки. За результатами аналізу подібних ситуацій американські суди зробили висновок, що під час здійснення відеоспостереження не допускається використання високо чутливих або прихованих мікрофонів, оскільки вони містять потенційну загрозу порушення права на недоторканість приватного життя. Допускається лише відкрите використання мікрофонів з нормальною чутливістю [256].

Ще одним технічним аспектом, на який звертається увага під час аналізу законності відеоспостереження, є приближення. Так, відповідно до положень справи США проти Кім, працівники ФБР використовували телескоп з 800-кратним приближенням для спостереження за квартирою та балконом громадянина Кім з будівлі, яка знаходилась за чверть милі від об'єкта, за яким проводилось спостереження. Приближення відеокамери було настільки великим, що працівники ФБР могли побачити назву газети, яку читав Кім у своїй квартирі. Інформація, отримана за наслідками проведеного спостереження, була використана пізніше для отримання ордеру від судді для прослуховування телефонних переговорів громадянина Кім. Внаслідок обшуку було отримано докази, які підтверджували причетність Кіма до незаконних азартних ігор. У цій справі Кім та його адвокати доводили незаконність отримання ордеру на обшук його житла. Проте представники влади дотримувались думки, що в цій справі немає порушень положень Четвертої поправки, оскільки всі об'єкти, які були під спостереженням, можна було побачити, здійснюючи звичайне візуальне спостереження. Суд, у свою чергу, провів розмежування між спостереженням, яке здійснюється людиною, та спостереженням, яке

здійснюється за допомогою відеоприладів з можливістю приближення, та дійшов висновку, що у цій справі отримання інформації про діяльність Кіма шляхом звичайного візуального спостереження було б неможливим. Лише застосування відеоприладів із властивістю приближення могло привести до позитивного результату. У зв'язку з цим Кіма було виправдано [257].

Незважаючи на те, що справа Кім стосується проведення спостереження за приватним місцем, рішення у цій справі можна використовувати під час визначення критеріїв законності застосування відеоспостереження у громадських місцях. Із викладеного випливає, що відеоприлади із функцією сильного приближення не можуть використовуватись під час здійснення відеоспостереження у громадському місці, оскільки це дозволить отримати інформацію приватного характеру про особу, що порушить тим самим її конституційні права. Проте приближення об'єктів до таких розмірів, коли особа здатна побачити їх без використання технічних засобів, такої загрози містити не буде.

Ще однією технічною характеристикою приладів відеоспостереження, користування якою представляє певну загрозу для права на недоторканість приватного життя, є використання інфрачервоного світла під час нічної відеозйомки. За допомогою використання інфрачервоного світла відеокамерою можуть фіксуватися та відтворюватися всі події, які відбуваються вночі. Законність цієї характеристики було оскаржено в судах США. Позивачі наголошували на порушенні Четвертої поправки, оскільки через застосування інфрачервоного світла можна було побачити ті події, які у звичайних умовах побачити неможливо. У справі Салазар проти Голден Стейт Уоріорс суд постановив, що ізолюваність або темрява у громадському місці не роблять його приватним і не створюють підстав для виникнення обґрунтованого очікування дотримання права на недоторканість приватного життя [247]. Отже, якщо інфрачервоне світло не використовується для фіксування подій у житловому приміщенні, то воно може застосовуватися

працівниками органів влади з метою забезпечення громадської безпеки в тих місцях, де є проблеми з освітленням.

Аналіз зазначених справ дозволяє зробити висновок, що працівники правоохоронних органів уповноважені використовувати технічні властивості відеоприладів у межах, які не порушують Четвертої поправки Конституції США. Окрім цієї поправки, необхідно також звернути увагу на положення Першої поправки, в якій гарантовано право особи на свободу слова, преси та зібрань [54]. Відеоспостереження може нести загрозу закріпленим у цій Поправці правам, оскільки особа, знаючи про можливість фіксації її дій, може відмовитися від їх реалізації. Це спонукало суддів розробити рекомендації щодо здійснення відеоспостереження під час реалізації особами їх права на мирні зібрання правоохоронним органам і представникам влади. Відповідно до цих рекомендацій, по-перше, забороняється надавати відеозапис із зображенням особи представникам засобів масової інформації або розповсюджувати його в Інтернеті. По-друге, органам влади та правоохоронним органам забороняється об'єднувати інформацію, отриману за результатами відеоспостереження, з іншою інформацією, яка є доступною з інших джерел – як приватних, так і публічних, оскільки це може призвести до отримання даних про приватне життя особи. По-третє, для того щоб мінімізувати можливість зловживання отриманою інформацією, відеозапис може передивлятися або в подальшому використовуватися працівниками поліції лише з метою розслідування правопорушень та притягнення винних осіб до відповідальності. Якщо відсутня інформація про скоєння правопорушення, то запис повинен знищуватись [195].

Таким чином, як ми бачимо, відповідні судові рішення стосуються не лише захисту права на недоторканість приватного життя, але і окремих питань організації та здійснення відеоспостереження, а також порядку поводження з даними, отриманими за результатами його проведення. З огляду на те, що судові рішення не містять системного регулювання всіх питань, пов'язаних із відеоспостереженням, в окремих штатах органами

місцевої влади, поліції або громадськими організаціями затверджуються відповідні рекомендації. Вони є не обов'язковими для виконання, проте їх дотримання сприяє особам, які застосовують відеоспостереження, діяти у відповідності до норм Конституції США.

Наприклад, міською радою м. Вашингтон у співпраці із громадськими організаціями (Американською організацією боротьби за громадські свободи (American Civil Liberties Union) та Американською асоціацією юристів (American Bar Association)) було розроблено рекомендації щодо застосування відеоспостереження у громадських місцях. Така співпраця супроводжувалась проведенням громадських слухань та широким ознайомленням зацікавлених осіб із текстом рекомендацій, яку згодом було опубліковано в журналі (register) рішень місцевої ради.

У тексті рекомендації міститься низка важливих положень, якими, зокрема, гарантується застосування відеоспостереження лише у громадських місцях та забороняється здійснювати нагляд за діяльністю осіб, які розповсюджують інформацію про політичну діяльність, з метою забезпечення права на свободу слова, яке проголошено в Конституції США. Особам, які здійснюють нагляд, забороняється спрямовувати об'єктиві відеокамери на осіб за ознаками їх раси, кольору шкіри, статі, фізичних вад або іншими ознаками, які відрізняють цих осіб від інших [217]. У рекомендаціях деталізовано також повноваження осіб, які безпосередньо здійснюють спостереження за моніторами у центрі обробки інформації, яка надходить з відеокамер. Відповідне спостереження може проводитись лише з одного місця, в якому знаходиться персонал, що здійснює спостереження. Такий персонал повинен скласти присягу, а також підписати зобов'язання щодо дотримання прав осіб, які перебувають у зоні дії відеоспостереження. Процедура здійснення нагляду за моніторами вимагає того, щоб особа, яка склала присягу і має звання лейтенанта та вище, перебувала постійно у приміщенні, в якому здійснюється спостереження. Подібні рекомендації були розроблені спеціально для того, щоб унеможливити випадки неправомірного

застосування відеокамер та постійно нагадувати персоналу, який здійснює нагляд за моніторами, про необхідність дотримання прав осіб. Нагляд за моніторами здійснюють зазвичай дві особи. Одна веде спостереження за чотирма або п'ятьма моніторами, а інша особа займається реагуванням на ситуацію, яка потребує втручання, шляхом залучення та виклику необхідної кількості персоналу для її подолання [212].

Окрема увага в рекомендаціях приділена строку збереження даних, отриманих за результатами відеозйомки. Документ визначає, що такі дані не можуть зберігатися більше десяти днів з моменту їх отримання. У разі використання відзнятого матеріалу в якості доказу у справі цей строк може бути продовжений. У тому випадку, якщо особа, яка перебувала в зоні дії відеоспостереження, або її представники, а також органи влади для виконання своїх повноважень виявлять бажання ознайомитися з матеріалами відеозйомки, то вони це можуть зробити у приміщенні здійснення спостереження за моніторами у присутності особи, яка склала присягу і має звання лейтенанта і вище. Якщо відеозйомка потрібна як доказ у справі, детектив повинен звернутися з відповідним запитом до керівника підрозділу, що здійснює спостереження. У запиті обов'язково повинен бути зазначений проміжок часу, який представляє для особи інтерес. Після ознайомлення з таким запитом уповноважена особа підрозділу зберігає інформацію, отриману в результаті здійснення відеоспостереження, на електронний носій, яким виступає диск DVD. Цей диск кодують, ставлять на ньому час запису інформації з метою запобігання його пошкодження та зберігають у спеціальному приміщенні для доказів [212]. Таким чином, подібні рекомендації містять процедуру застосування відеоспостереження та дозволяють владним суб'єктам не порушувати права осіб під час його здійснення.

Отже, з викладеного можна зробити висновок, що відеоспостереження активно застосовується правоохоронними органами Сполучених Штатів Америки. Законність його застосування розглядається через дотримання

Четвертої поправки Конституції, яка захищає будь-яку особу від незаконного проведення обшуку, одним із видів якого визнається відеоспостереження. Відеоспостереження буде визнаватися законним у тому випадку, коли у місці, в якому воно встановлене, у особи не виникає обґрунтованого очікування на дотримання права на недоторканість приватного життя. Для цього органи, які встановлюють відеокамери, повинні визначитися з тим, чи може особа у громадському місці очікувати на дотримання права на недоторканість приватного життя, яке суспільство визнає обґрунтованим, та чи буде вважатися відеозйомка, яка проводиться у громадському місці, обшуком особи. На нашу думку, викладений підхід можна запозичити і використовувати в Україні під час розробки нормативного акта з питань організації та здійснення відеоспостереження. Це, в свою чергу, позитивно вплине на рівень гарантованості права громадян на недоторканість приватного життя, яке закріплено в Конституції України. Крім цього, корисним для запозичення є також і досвід об'єднання в одну систему приватних та публічних відеокамер, що дозволить більш оперативно та ефективно реагувати на відповідні порушення.

Окрім практики застосування відеоспостереження правоохоронними органами Сполучених Штатів Америки, вважаємо корисним розглянути також і досвід Німеччини у цій сфері. Застосування відеоспостереження у громадських місцях з метою попередження правопорушень та забезпечення громадської безпеки розпочалося в цій країні в м. Лейпциг. У 1995 році Управління поліції цього міста в якості чотирьохтижневого експерименту затвердило Концепцію боротьби з вуличною злочинністю. Одним із заходів боротьби з такими правопорушеннями у громадських місцях було визначено відеоспостереження. Відповідно до положень Концепції, застосування технічних засобів повинно було полегшити роботу поліції та збільшити її ефективність у напрямку боротьби з правопорушеннями та їх попередження. Під час експерименту ініціатори намагалися визначити тактику дій працівників поліції, які отримували інформацію про здійснення

правопорушення в певному місці завдяки встановленому відеоспостереженню. Окрім цього, працівники Управління поліції мали на меті оцінити роботу встановлених відеокамер. У результаті вони резюмували, що недоліком відеоспостереження виступало те, що зображення, яке отримувалось, не дозволяло ідентифікувати обличчя особи. При цьому суттєвою перевагою було те, що в разі фіксації протиправної ситуації в місці її виникнення можна було направити необхідну кількість працівників поліції для її подолання. Це, у свою чергу, сприяло раціональному розподілу працівників поліції для подолання небезпеки. Таким чином, експеримент довів свою результативність, що призвело до практики збільшення кількості відеокамер у Лейпцигу [215, с. 8].

Ще одним німецьким містом, в якому стали використовувати відеоспостереження, є Вестерланд. У 1996 році місто стало учасником пілотного проекту «Взаємодія поліції з громадськістю», одним із умов якого було попередження правопорушень та підтримання в місті громадського порядку. Тому для досягнення цієї мети на центральній площі міста було встановлено відеоспостереження. На відміну від камер, які були встановлені в Лейпцигу, відеокамери у Вестерланді не мали функції приближення та не записували відзнятий матеріал. За допомогою них здійснювалась лише оглядова зйомка, результати якої передавались на монітор, встановлений у поліцейській дільниці. Проте використання цього заходу призвело до зменшення кількості правопорушень, а тому було прийнято рішення про встановлення відеоспостереження в інших громадських місцях міста [215, с. 69].

Подібні пілотні проекти були реалізовані і в інших містах Німеччини, де вони доводили результативність та ефективність. У зв'язку з цим місцевими органами влади були прийняті рішення про постійне функціонування відеокамер у громадських місцях. На сьогодні у громадських місцях Німеччини застосовується майже 400000 відеокамер. Місця їх

найбільшого розміщення – це вокзали, центральні вулиці міст, крамниці, банки, заправки [261].

Але на відміну від Сполучених Штатів Америки, а особливо м. Нью-Йорк, де відеокамери, які перебувають у віданні органів влади та приватних суб'єктів, з'єднані в єдину мережу, в Німеччині відсутня подібна практика застосування відеоспостереження. Проте слід зазначити, що приватні та публічні суб'єкти, які застосовують цей захід, постійно взаємодіють з поліцією. Ця взаємодія проявляється в тому, що поліції надається доступ до відзнятого приватними та іншими суб'єктами встановлення відеоспостереження матеріалу або суб'єкти встановлення відеоспостереження, у разі необхідності, самі направляють результати відеозйомки працівникам поліції. Для приватних суб'єктів така взаємодія є корисною, оскільки можливість швидкого залучення працівників поліції до реагування на події, які відбуваються, забезпечує підтримання громадського порядку і безпеки в зоні дії відеокамер [237].

Приклад такої взаємодії можна простежити під час застосування відеоспостереження на вокзалах. Так, Служба безпеки Німецької залізниці використовує пристрої відеоспостереження, які мають технічні властивості для здійснення цілодобової відеозйомки із записом усіх подій. До відзнятого матеріалу має доступ не лише Служба безпеки, але й працівники поліції і прикордонної служби. Наприклад, на вокзалі м. Дюссельдорф у 1998 році було встановлено 72 відеокамери, які передавали зображення з критих перонів, стоянок та платформ на 16 моніторів для перегляду вищезазначеними суб'єктами [237]. На нашу думку, таке партнерство між поліцією та іншими суб'єктами встановлення відеоспостереження є корисним, оскільки працівники поліції мають змогу оперативно зреагувати на ситуації, які потребують їхнього негайного втручання, і попереджувати настання негативних наслідків правопорушень. Окрім цього, поліція, маючи доступ до відеоспостереження, яке проводиться іншими суб'єктами, не витрачає коштів на придбання обладнання для відеоспостереження. У зв'язку

з цим, ми вважаємо, що подібна взаємодія поліції з іншими суб'єктами була б доречною для запровадження в нашій державі. Вона може здійснюватись на підставі адміністративного договору між поліцією та суб'єктом встановлення відеоспостереження. У цьому договорі можна визначити умови надання відеоматеріалу поліції, права та обов'язки суб'єктів з приводу поводження з даними, отриманими за результатами відеоспостереження. Такий вид партнерства не тільки сприятиме забезпеченню громадського порядку на високому рівні, попередженню правопорушень, притягненню винних осіб до відповідальності, але і підвищенню іміджу поліції та інших правоохоронних органів серед населення.

Щодо юридичного регулювання застосування відеоспостереження у громадських місцях, то, на відміну від США, у Німеччині, яка належить до континентальної правової сім'ї, юридичне регулювання здійснюється за допомогою юридичних актів. Цими актами передбачено порядок застосування відеоспостереження у громадських місцях поліцією та іншими правоохоронними органами, органами публічної адміністрації, а також приватними суб'єктами. Тому пропонуємо розглянути юридичне закріплення повноважень зазначених суб'єктів у цій сфері більш детально.

Слід зазначити, що за формою державного правління Німеччина є федерацією, яка складається з 16 федеративних земель. Відповідно до Конституції Німеччини [216] федеративним землям надано широке коло повноважень, до яких, поміж іншим, належить формування та забезпечення діяльності поліції. Тому в кожній із земель є власна поліція, діяльність якої регламентується законом «Про поліцію» саме цієї землі. А в юридичних актах кожної федеративної землі передбачений різний порядок та умови встановлення відеоспостереження.

Так, наприклад, у Законі «Про поліцію» землі Саксонія вказано, що поліція уповноважена застосовувати відеоспостереження в тих місцях, в яких є обґрунтовані припущення щодо того, що в них можуть бути вчинені правопорушення, які загрожують особам, об'єктам та матеріальним

цінностям, і зберігати отримані за допомогою цього дані [240]. Подібні положення містяться і в Законі «Про поліцію» землі Саар (абз. 2 § 27) [246]. Тобто в зазначених актах законодавець надав перелік конкретних випадків застосування відеоспостереження поліцією у громадських місцях, залишивши поза увагою питання строків збереження інформації та умов поводження з нею. Такі положення знаходять закріплення в законах «Про поліцію» інших земель.

Наприклад, у Законі «Про поліцію» землі Нордхален Вестфален (ст. 15 «Отримання даних шляхом відкритого використання оптично-технічних засобів») встановлено, що з метою попередження правопорушень поліція уповноважена проводити спостереження із фіксацією та збереженням отриманих зображень у громадських місцях, в яких постійно вчиняються правопорушення. У Законі вказано, що застосування цих засобів може здійснюватись протягом такого проміжку часу, поки є достатні фактичні підстави вважати, що в цьому місці постійно вчинятимуться правопорушення. При цьому працівники поліції повинні вжити всіх заходів для оповіщення громадськості щодо встановленого відеоспостереження. Дані, отримані в результаті відеоспостереження, можуть зберігатися щонайбільше 14 днів. Протягом цього часу вони можуть використовуватись для кримінального переслідування осіб або попередження правопорушень, коли є достатні підстави вважати, що особа може вчинити правопорушення в майбутньому [241].

У землі Нижня Саксонія повноваження поліції щодо застосування відеоспостереження закріплено в Законі «Про дотримання громадського порядку і громадської безпеки». Як і в Законі землі Нордхален Вестфален, у ст. 32 зазначеного Закону містяться аналогічні положення щодо поводження з даними, отриманими в результаті здійснення відеоспостереження. Додатково статтею передбачено можливість застосування відеоспостереження з метою фіксації та попередження правопорушень, які

вчиняються водіями транспортних засобів, а також для пошуку викрадених транспортних засобів [235].

Таким чином, закони деяких федеративних земель щодо застосування відеоспостереження поліцією у громадських місцях регулюють питання щодо поводження з даними, отриманими за його результатами, строку зберігання інформації, місць встановлення відеокамер, зазначаючи, що відеоспостереження встановлюється лише в тих місцях, де постійно вчиняються правопорушення. Відповідні положення закону сприяють тому, що відеоспостереження встановлюється лише в тих місцях, де воно є необхідним і зменшує випадки його нераціонального застосування. Тому перед встановленням відеокамер працівники поліції повинні на підставі статистичних даних проаналізувати ситуацію, яка склалася в певному місці, і зробити висновок щодо неможливості попередження правопорушень іншими засобами. Окрім цього, застосування відеоспостереження працівниками поліції та іншими суб'єктами не повинно порушувати право особи на недоторканість приватного життя та право особи на особисте зображення. Підставою виникнення цих прав було рішення Федерального конституційного суду Німеччини, який надав широке тлумачення праву на повагу людської гідності, гарантованого абз. 1 ст. 1 Конституції Німеччини, та праву на вільний розвиток особистості, закріпленого в абз. 1 ст. 2 Конституції Німеччини [216]. Як зазначає суд, право на недоторканість приватного життя є способом вираження зазначених основоположних прав. Воно ґрунтується на загальних цінностях та гідності особи, яка «стає частиною вільного суспільства під час її вільного самовираження» [202]. Через це в особи виникає право вирішувати для себе, коли і в яких межах розкрити подробиці свого особистого життя. Внаслідок цього особа підлягає захисту від будь-якого процесу обробки даних щодо неї. Проте розвиток технічних засобів, включаючи відеоспостереження, сприяє та прискорює можливості для отримання, обробки, збереження та використання інформації персонального характеру про особу. Тому завдяки наявності у особи права на

недоторканість приватного життя у неї виникає здатність самотійно вирішувати питання щодо надання та використання своїх персональних даних [261]. Таким чином, це право в Німеччині розглядається через призму можливості особи розпоряджатися своїми персональними даними, що є одним зі способів розвитку її особистості.

У свою чергу право на особисте зображення є правом особи розпоряджатися своїм зображенням на фотографії або в іншому художньому творі. На підставі рішення Федерального конституційного суду Німеччини особа має право самотійно визначати наявність та межі повноважень інших осіб щодо публічного фіксування певних моментів її життя. Відповідним чином особа може розраховувати на захист своєї особистості, навіть коли вона знаходиться у громадських місцях. Але через технічні властивості сучасних відеокамер у суб'єктів здійснення відеоспостереження виникає можливість зробити знімок особи без її відома і тим самим порушити зазначене право [261].

Однак судом було наголошено на тому, що зазначені права не є абсолютними і підлягають обмеженню у певних випадках. У своєму рішенні Федеральний конституційний суд Німеччини [202] зазначив, що у кожного основоположного права є три сфери приватності. Так, центральне місце займає інтимна сфера (*Intimsphäre*), яка є абсолютним правом особи, а тому підпадає під повний правовий захист і виключає можливість будь-якого втручання й обмеження з боку держави та інших осіб. Іншими сферами є фундаментальна приватна сфера (*die schlichte Privatsphäre*) та соціальна сфера (*Sozialsphäre*), обмеження яких допускається лише в певних випадках на підставі принципу пропорційності (*Verhältnismaßigkeit*). Цей принцип дозволяє встановити баланс між приватною сферою, куди не мають права втручатися сторонні особи, та публічною (соціальною), куди можуть мати доступ зацікавлені особи, а саме суб'єкти застосування відеоспостереження. Таким чином, справи щодо оскарження законності застосування відеоспостереження у громадських місцях розглядаються судами через

призму застосування принципу пропорційності суб'єктами, які встановили відеокамери.

Свідченням цьому є рішення Вищого адміністративного суду м. Лейпциг, прийняте у справі про застосування відеоспостереження поліцією на вулиці Репербан у м. Гамбург. Суд постановив, що відкрите застосування відеоспостереження поліцією в місцях можливого вчинення правопорушень з метою їх попередження не містить порушення прав фізичних осіб. При цьому судом було наголошено, що вікна жилих будинків та вхід до них повинні бути виключені із зони спостереження [262]. Отже, не допускається застосовувати відеоспостереження у тому разі, коли законний інтерес особи, який включає її приватну, інтимну сферу [202], переважає над метою, яку намагаються досягти працівники поліції. Внаслідок цього забороняється застосовувати відеоспостереження за приватною власністю громадян, а також в туалетах та роздягальнях.

Повноваження поліції щодо застосування відеозйомки закріплено також у Федеральному Законі «Про мирні зібрання та демонстрації» [214]. На підставі § 12 а цього юридичного акта працівники поліції мають право проводити фото- і відеозйомку та здійснювати відеозапис учасників мирних зібрань, коли існують фактичні підстави вважати, що присутня суттєва загроза громадському порядку та безпеці. Законом дозволено застосовувати ці заходи навіть тоді, коли в зону дії відеоспостереження можуть потрапити треті особи.

У статті зазначено, що отримані таким чином дані повинні знищуватися одразу після завершення мирних зібрань, окрім випадків, коли вони потрібні:

- 1) для кримінального переслідування учасників мирних зібрань або
- 2) в окремих випадках для усунення небезпеки, оскільки особа підозрюється у вчиненні або підготовці протиправного діяння під час або у зв'язку з мирним зібранням, і через це треба переконатися, що від цієї особи йде суттєва небезпека для майбутніх мирних зібрань та демонстрацій [214].

При цьому в Законі закріплено, що якщо отримані дані для досягнення мети, передбаченої в реченні 1 п. 2 статті, не були знищені, то вони підлягають знищенню через три роки, за винятком випадків, коли вони необхідні для досягнення мети, передбаченої реченням 1 п. 1 статті [214].

Аналіз цієї статті дозволяє зробити висновок, що за організаторами та особами, які вчиняють протиправні дії під час масових заходів, може постійно здійснюватися відеоспостереження з метою попередження правопорушень та забезпечення належного громадського порядку і безпеки.

У той же час підставою для застосування відеоспостереження є наявність достовірної інформації про суттєву небезпеку для зазначених категорій. Суттєва небезпека означає наявність небезпеки для важливих правових цінностей, таких як цілісність держави, або важливих індивідуальних цінностей, якими є життя, здоров'я, свобода, або суттєвих матеріальних цінностей, а в окремих випадках, правового режиму в державі [224].

Варто зауважити, що наявність загрози суттєвої небезпеки для громадського порядку і безпеки не може бути підставою для застосування передбачених у § 12 а, 19 а заходів. Це пов'язано з тим, що здійснення фото- і відеозйомки виключно з метою забезпечення громадського порядку і безпеки під час мирних зібрань заборонено через закріплення у ст. 8 Конституції Німеччини права на свободу мирних зібрань, яке є основоположним і передбачає можливість для німців збиратися мирно без зброї. Як зазначено у судових рішеннях, учасник зібрання може боятися участі у ньому, відмовитися від неї або змінити свою поведінку на ньому, якщо він знатиме про те, що поліція буде фіксувати відеокамерою його присутність і дії. Подібний страх учасника зібрання може обмежити його можливість вільно виражати свої погляди, що є основою для розвитку демократичного суспільства. Окрім цього, впевненість особи в тому, що будь-який прояв її поведінки, який є недоречним з точки зору поліції, буде прийнято до уваги та знято, утримає її від вчинення будь-яких активних дій під час мирного

зібрання [197; 259]. Ці та інші причини можуть призвести до того, що особа відмовиться від реалізації свого основоположного права, закріпленого в Конституції Німеччини.

Недоліком Федерального закону Німеччини «Про мирні зібрання» є відсутність правового регулювання питання поводження з даними, які отримуються в результаті здійснення відеозйомки. Як вказано у рішенні Вищого адміністративного суду Бремена, здійснення відеозйомки, внаслідок якої відбувається збереження отриманого зображення, полегшує ідентифікацію особи, що тим самим порушує право особи на свободу мирних зібрань [214]. Тому ці положення повинні знаходити закріплення на рівні законів земель «Про мирні зібрання».

Так, у Законі Баварії «Про мирні зібрання» зазначено, що застосування відеоспостереження повинно бути відкритим для громадськості. Зберігання зображень дозволяється лише у випадку наявності загрози суттєвої небезпеки для громадського порядку та безпеки. При цьому в законі зазначено: «Якщо ідентифікація осіб за отриманими зображеннями не потрібна для досягнення мети, передбаченої в реченні 1 п. 2, то треба виключити технічні можливості для проведення ідентифікації. Фото- та відеозапис, зроблений з метою, передбаченою реченням 2 п. 3 статті, та не знищений, повинен бути знищений через шість місяців, за винятком випадків, коли він потрібен для кримінального переслідування, передбаченого реченням 1 п. 3» [196].

На сьогодні саме Закон Баварії «Про мирні зібрання» найдетальніше визначає порядок застосування відеоспостереження під час мирних зібрань. Отже, підставою для застосування відеоспостереження працівниками поліції Німеччини є закони «Про поліцію» або «Про дотримання громадського порядку і безпеки» земель, а також Федеральний закон та закони земель «Про мирні зібрання».

Наступними суб'єктами, які застосовують відеоспостереження у громадських місцях, є органи публічної адміністрації. Юридичним актом, який їх на це уповноважує, є § 6 b Федерального закону «Про захист

персональних даних» [201]. Передумовою цієї норми було рішення Федерального конституційного суду Німеччини 2007 року, в якому вирішувалося питання щодо порушення права на недоторканість приватного життя під час здійснення оглядової зйомки, яка була організована за рішенням місцевого органу влади, на площі Нойпфар у м. Регенсбург. Розглянувши матеріали справи, суд зазначив, що здійснення відеоспостереження та запис отриманих зображень стосувалися переважно осіб, поведінка яких не надавала ніяких підстав для застосування відеоспостереження. Через це процес відеозапису містив втручання у сферу приватного життя особи. У зв'язку з цим суд вирішив, що для здійснення відеозйомки необхідна наявність чіткої вказівки в законодавстві щодо застосування відеоспостереження у громадських місцях [251].

Таким чином, § 6 b Федерального Закону Німеччини «Про захист персональних даних» закріплює за органами публічної адміністрації право застосувати оптично-електронні прилади (відеоспостереження) у місцях, до яких має доступ громадськість, для виконання ними покладених функцій [251]. Відповідно до положень названої статті, відеоспостереження може відбуватися лише в тих місцях, до яких має доступ громадськість. Під ними науковці розуміють ті ділянки місцевості, які знаходяться в середині приміщення або поза ним. Важливим є те, що залежно від мети, з якою використовується це місце, до нього може мати доступ як обмежене, так і необмежене коло осіб [224]. При цьому мета, з якою використовується це місце, може залежати від його призначення виключно для громадських потреб (наприклад, громадський транспорт) або наявності волі уповноважених осіб, якими виступають власники майна, мешканці будинків, орендарі, а також власники житлових прав, надати доступ до об'єкта приватної власності [198, с. 53]. Отже, місця, до яких має доступ громадськість, можуть бути приватними, але власники цих об'єктів повинні вжити необхідних заходів, щоб інші особи також мали до них доступ. Прикладами таких місць слугують крамниці, торговельні центри, заправки,

ресторани та кафе, операційні зали банківських установ, фойє готелів, аеропорти, басейни, перони та платформи вокзалів, а також громадські парки, пішохідні переходи та гральні майданчики.

Слід зазначити, що місцями, до яких має доступ громадськість, є не тільки ті, куди існує необмежений постійний доступ, але й ті, до яких може потрапити будь-яка особа в разі виконання нею певних умов. До цих умов належать, наприклад, купівля квитка, завчасне направлення заявки або здійснення інших дій. Таким чином, можна сказати, що до таких місць належать музеї, театри, стадіони і громадський транспорт, а також казино та ігрові зали, оскільки вхід до них здійснюється після досягнення особою певного віку, що виступає суттєвою умовою для входу до такого приміщення [234].

До місць, до яких не має доступ громадськість, належать ті, в яких перебувають або повинні перебувати лише конкретні особи. Важливою умовою для перебування особи в такому місці виступають розпорядження уповноважених осіб [220, с. 6]. Прикладом таких місць є фірми та території заводів, підприємства, майстерні, цехи, промислові об'єкти, склади та службові приміщення, а також офіси і робочі місця, в яких не ведеться прийом осіб.

Необхідно наголосити на тому, що житлові приміщення, а також земельні ділянки, підвали та гаражі також не належать до місць, до яких має доступ громадськість, оскільки до них мають доступ лише ті особи, які проживають у таких будинках. При цьому під'їзд вважається місцем, до якого має доступ громадськість, через те, що він знаходиться у відкритому доступі. Додатково до місць, до яких має доступ громадськість, належать також сходи, вхід та ліфт будівель, в яких знаходяться як приватні помешкання, так і приміщення певних організацій, в яких відбувається прийом осіб (наприклад, лікарські кабінети, юридичні фірми, крамниці і т. ін.). При цьому такі місця є доступними для громадськості лише в години прийому або роботи закладів [249].

Таким чином, місця, до яких має доступ громадськість, можуть перебувати у різній формі власності, мати різне призначення та способи доступу. Саме в таких місцях органи публічної адміністрації, як вказано в п. 1 абз. 1 § 6 в Федерального закону «Про захист персональних даних», мають право застосовувати відеоспостереження для виконання своїх повноважень [201]. Щодо законності отримання та обробки даних органами публічної адміністрації, які передбачені у §§ 13-16 названого закону, то відповідні дії здійснюються виключно для виконання завдань, які перебувають у межах компетенції названих суб'єктів. Комплекс та межі завдань, які покладаються на органи публічної адміністрації, визначено в законах, постановах та інших юридичних актах, які регулюють їх діяльність [225, с. 687].

Варто зауважити, що застосування відеоспостереження зазначеними суб'єктами повинно сприяти виконанню покладених на них завдань. Прикладом такої ситуації може слугувати застосування відеоспостереження для забезпечення безпеки федеральних органів влади (наприклад, встановлення відеоспостереження для забезпечення безпеки та контролю при вході в приміщення).

Додатково у п. 3 абз. 1 § 6 в Федерального закону «Про захист персональних даних» зазначено, що відеоспостереження визнається законним для забезпечення визначеної мети із урахуванням законних інтересів та у разі відсутності ознак того, що охоронювані законом інтереси особи мають перевагу над необхідністю втручання в її права [201]. Відповідно до положень цієї статті, важливим є встановлення мети для застосування відеоспостереження. Такою метою, у першу чергу, виступає відвернення небезпеки, яка відповідатиме законному інтересу. Наприклад, встановлення відеоспостереження для попередження вчинення хуліганських дій у громадському транспорті, на вокзалах, попередження вчинення протиправних дій щодо псування майна та інше [225, с. 689-690].

Таким чином, здійснення відеоспостереження може спиратися на забезпечення законного інтересу лише в тому випадку, коли встановлені конкретні цілі для його запровадження. У зв'язку з цим орган публічної адміністрації повинен оцінити всі переваги та недоліки запровадження цього заходу та дослідити його правомірність. Отже, визначення конкретної мети буде передумовою для встановлення відеокамер у певному місці.

Відповідно до абз. 2 § 6 b Федерального закону «Про захист персональних даних», суб'єкти застосування відеоспостереження повинні вжити всіх необхідних заходів для повідомлення осіб, які перебувають у зоні його дії, щодо проведення відеозйомки [201]. Із цього випливає, що органи влади, по-перше, не мають права застосовувати відеоспостереження приховано; по-друге, не вживати заходів щодо інформування громадськості щодо нього. Важливість закріплення такого положення на законодавчому рівні свідчить про намагання зробити процес здійснення відеоспостереження прозорим та спрямованим на реалізацію особами свого права на захист персональних даних у зоні дії відеокамер.

У зв'язку з цим на орган публічної адміністрації покладається завдання вжити заходів для того, щоб особа була поінформована про відеозйомку та могла ознайомитися з нею у разі необхідності [264]. Для забезпечення постійного доступу осіб до відзнятого матеріалу законом покладається обов'язок на суб'єктів здійснення відеоспостереження вказати свої контактні дані з метою підтримання з нею зв'язку. Додатково у статті міститься вимога, що інформування громадськості здійснюється всіма необхідними заходами, які можуть обиратися самим суб'єктом встановлення відеоспостереження [200]. Варто наголосити на тому, що питання щодо кількості відеокамер та місць їх встановлення вирішується суб'єктом встановлення відеоспостереження самостійно [225, с. 696].

Важливо розглянути положення абз. 3 § 6 b Федерального закону «Про захист персональних даних», в якому передбачено, що отримані в результаті здійснення відеоспостереження дані можуть оброблюватися та

використовуватися для досягнення поставленої мети в разі відсутності підстав вважати, що порушуються законні інтереси осіб, які перебували в зоні дії відеоспостереження. Отримані дані можуть оброблюватися та використовуватися з іншою метою лише в тому випадку, коли необхідно попередити загрозу національній або громадській безпеці або для переслідування правопорушень [201]. Таким чином, обробка та використання даних може здійснюватися з певною метою. Відповідна мета пов'язана з усіма стадіями обробки даних, включаючи їх збереження та подальшу передачу іншим суб'єктам [201].

Слід зазначити, що обробка та використання отриманих даних повинні відповідати критерію необхідності, який переважно стосується строку збереження інформації. Тому якщо метою відеоспостереження є негайне усунення небезпеки, то збереження даних протягом тривалого проміжку часу є недоцільним. У той же час забезпечення доказів виступає суттєвою та необхідною вимогою для збільшення строку збереження інформації. При цьому збереження та використання даних не допускаються в тому випадку, коли інтереси особи, яка перебуває в зоні дії відеоспостереження, переважають над інтересами суб'єкта, який використовує цей захід, оскільки тим самим може бути завдано шкоди основоположним правам особи [201].

Додатково в абз. 4 § 6 b Федерального закону «Про захист персональних даних» передбачено, що у випадку можливості встановити особу за результатами здійснення відеозйомки особа повинна бути повідомлена про обробку та використання даних щодо неї на підставі §§ 19 a та 33 закону [201]. Мета закріплення цього положення полягає в тому, що німецький законодавець намагається зробити процес обробки та використання даних відкритим для особи, що дозволить їй у разі необхідності вплинути на цей процес та переконатися в його законності.

Відповідно до абз. 5 § 6 b Федерального закону «Про захист персональних даних», дані повинні знищуватися в тому разі, коли вони більше не слугують досягненню встановленої мети або у випадку, коли їх

подальше зберігання призведе до конфлікту з інтересами, які охороняються законом [201]. Варто зауважити, що законодавець не встановлює строк збереження інформації, надаючи суб'єкту встановлення відеоспостереження визначити його самостійно залежно від його потреб. У більшості випадків цей строк залежить від місця та суб'єкта встановлення відеоспостереження. Але в кожному разі уповноважений суб'єкт повинен визначитися зі строком збереження даних для досягнення конкретних цілей або потребою негайного їх знищення у зв'язку із нанесенням шкоди законним інтересам осіб [201].

Таким чином, застосування відеоспостереження органами публічної адміністрації врегульовано Федеральним законом Німеччини «Про захист персональних даних».

Наступні суб'єкти, які застосовують відеоспостереження у громадських місцях, є фізичні особи. Вони мають право встановлювати і застосовувати відеоспостереження у місцях, до яких має доступ громадськість, реалізуючи тим самим своє право користувача (Hausrecht), закріплене в п. 2 абз. 1 § 6 b Федерального закону «Про захист персональних даних» [201]. Право користувача передбачає можливість повного й безперешкодного використання особою свого житлового, службового або торговельного приміщення [86, с. 146]. При цьому власник приміщення вживає необхідних заходів з метою захисту своєї власності, попередження фактів проникнення на неї та вчинення інших незаконних дій щодо неї [221]. Захист права користувача передбачено §§ 858 ff, 904, 1004 Цивільного кодексу ФРН [200], де закріплено право власника об'єкта на здійснення відбиття нападу на нього. Додатково захист цього права передбачено Кримінальним Кодексом ФРН [252], у § 123 якого передбачено кримінальну відповідальність за проникнення в житло.

Слід зазначити, що захист права користувача може також реалізовуватись кількома особами, наприклад, коли особи орендують приміщення в одній будівлі для здійснення підприємницької діяльності або у

випадку, коли декілька осіб реалізують право користування земельною ділянкою [221].

Таким чином, здійснення спостереження за певною місцевістю з метою захисту права користувача може сприяти попередженню настання негативних наслідків, а саме правопорушень у громадських місцях. Додатково матеріали відеоспостереження можуть бути використані в подальшому в якості доказу та виявлення обставин справи, а в цивільних справах – для відшкодування завданих збитків. Проте фізичні особи, реалізуючи своє право користувача під час встановлення відеоспостереження, не повинні порушувати прав інших осіб, які можуть перебувати в зоні дії відеокамер.

Так, за результатами розгляду однієї зі справ Федеральний Конституційний Суд Німеччини зобов'язав відповідача усунути відеокамеру, яка була ним встановлена для фіксування усіх фактів спричинення шуму його сусідами. Розглядаючи обставини справи, суд зауважив, що особи, на яких розповсюджувалось відеоспостереження, мали відчуття постійного здійснення нагляду за ними. Тому суд зробив висновок, що інтереси особи, яка встановила відеоспостереження, могли бути задоволені шляхом використання таких засобів, які б менше втручалися у право особи на недоторканість приватного життя [230]. Таким чином, перед встановленням відеоспостереження у громадських місцях фізичні особи повинні переконатися в тому, що досягнення безпеки на об'єкті приватної власності іншим способом неможливо.

Можливість порушення права особи на недоторканість приватного життя під час здійснення відеоспостереження фізичними особами існує також у разі використання відеозапису в якості доказу. Це пов'язано з тим, що подібний доказ може пред'являтися суду без отримання згоди на це особи, яка перебуває в зоні дії відеоспостереження. Як вказано у Рішенні Федерального Конституційного Суду Німеччини, у подібних випадках суд повинен переконатися в тому, що публічний інтерес, який полягає у

встановленні істини у справі, переважає над приватним інтересом особи щодо нерозголошення інформації про приватне життя. У зв'язку з цим фізична особа, яка долучає до справи доказ в якості відеозапису, повинна одержати його законним способом [199, с. 117].

Отже, порядок застосування відеоспостереження фізичними особами регулюється нормами Закону Федеративної Республіки Німеччина «Про захист персональних даних» [201], Цивільного [200] та Кримінального кодексів ФРН [252], рішенням Конституційного Суду ФРН [202] у частині тлумачення права на недоторканість приватного життя.

На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що у Федеративній Республіці Німеччина застосування відеоспостереження у громадських місцях знаходить ретельне правове регулювання. Тому досвід цієї країни доцільно використати і в нашій державі шляхом внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію» [129], в якому слід чітко визначити мету та вимоги до встановлення відеоспостереження. Відповідне доповнення пропонуємо викласти у ч. 3 ст. 40 в такій редакції: «Працівники поліції мають право застосовувати автоматичну фото- і відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману із автоматичної фото- і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні, з метою попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб, притягнення винних осіб до відповідальності. Дані, отримані в результаті таких дій, повинні знищуватися через 14 днів, за винятком випадків, коли вони необхідні для забезпечення доказів у справі. Працівники поліції повинні припинити застосування автоматичної фото- і відеотехніки у разі досягнення мети, з якою вони встановлювались. Інформація про змонтовану/розміщену автоматичну фото- і відеотехніку повинна бути розміщена на видному місці у формі піктограми».

Вважаємо, що строк збереження отриманих даних доцільно встановити 14 днів, оскільки підрозділи поліції, які на сьогодні застосовують

відеоспостереження, зберігають отриману інформацію саме протягом такого проміжку часу.

Через відсутність в Україні закону, який би регулював проведення мирних зібрань, вважаємо доцільним доповнити Закон України «Про Національну поліцію» [129] статтею 40-1, закріпивши за поліцією повноваження щодо застосування відеоспостереження під час їх проведення. Це положення пропонуємо викласти в такій редакції: «Працівники поліції мають право відкрито застосовувати засоби відеофіксації для відеозйомки конкретної особи або осіб під час проведення мирного зібрання з метою запобігання безпосередній загрозі, яку несе ця особа мирному проведенню зібрання. Такий захід допускається проводити і в тому випадку, коли в зоні дії відеоспостереження можуть опинитися інші особи.

Після закінчення мирного зібрання інформація, отримана в результаті застосування засобів відеофіксації, повинна бути знищена протягом чотирнадцяти днів, якщо вона не потрібна для переслідування правопорушення або в якості доказу в юридичній справі».

Окрім Закону України «Про Національну поліцію» [129], пропонуємо доповнити Закон України «Про захист персональних даних» [122] статтею 8-1 такого змісту:

«Відеоспостереження у громадських місцях мають право застосовувати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, юридичні особи всіх форм власності, фізичні особи-підприємці з метою виконання покладених на них обов'язків; фізичні особи – з метою захисту своєї приватної власності. Зазначені особи мають право застосовувати відеоспостереження лише у тому випадку, коли публічний інтерес буде переважати над приватним.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, юридичні особи усіх форм власності, фізичні особи-підприємці, фізичні особи повинні вжити заходів для оповіщення громадськості щодо встановлення відеоспостереження.

Обробка та використання даних, отриманих на підставі ч. 1 цієї статті, допускається лише для досягнення визначеної мети, якщо публічний інтерес переважає над приватним.

Отримані дані підлягають негайному знищенню після того, як була досягнута мета, для якої застосовувалось відеоспостереження, або якщо отримані дані містять загрозу приватному інтересу особи».

Висновки до Розділу 1

Проаналізовано різноманітні наукові підходи до визначення правоохоронної діяльності. Запропоновано її визначити як діяльність уповноважених на те юридичними актами державних та недержавних суб'єктів, яка спрямована на охорону прав і свобод громадян, власності, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, а також на забезпечення публічного інтересу, пов'язаного з гарантуванням національної, громадської, економічної, екологічної, інформаційної та особистої безпеки. Серед великої кількості функцій, які покладаються на правоохоронну діяльність, виділено профілактичну функцію, яка спрямована на охорону прав, свобод та інтересів громадян, запобігання вчиненню нових правопорушень та усунення їх причин і умов. Реалізацію зазначеної функції покладено на велику кількість суб'єктів, серед яких зосереджено увагу на правоохоронних органах. На підставі аналізу різноманітних заходів та видів профілактики, які використовуються правоохоронними органами, зроблено висновок, що одним із найновіших та дієвих засобів профілактики є використання відеоспостереження, яке запропоновано відносити до заходів загальної профілактики, який відповідає теорії раціонального вибору. Це обґрунтовано тим, що потенційний правопорушник приймає доцільне, раціональне рішення щодо вчинення правопорушення після того, як він

зважив усі переваги та недоліки свого вчинку. Звернено увагу, що у цьому випадку застосування відеоспостереження у громадських місцях призводить до того, що для потенційного правопорушника підвищується ризик бути затриманим та притягнутим до відповідальності. Зазначено, що незважаючи на суттєві переваги, відеоспостереження піддається й критиці, яка переважно зводиться до того, що воно несе загрозу порушення прав і свобод людини, перенесення вчинення правопорушень до місць, де відеоспостереження не встановлено. Проте акцентовано увагу на тому, що закордонні дослідження вказують на зменшення рівня правопорушень у місцях встановлення відеоспостереження. Вказано, що відеоспостереження є ефективним заходом правоохоронної діяльності, який сприяє реалізації таких її важливих функцій як попередження правопорушень та злочинів, їх розслідування, а також забезпечення громадського порядку і громадської безпеки.

Доведено, що рішення про встановлення відеоспостереження у громадському місці не є нормативним актом, оскільки воно не має конкретно визначеного адресата та не містить норм права. Вказано, що таке рішення не може вважатися адміністративним актом, оскільки воно не містить зовнішньоспрямованої дії і не викликає виникнення, зміни або припинення правовідносин. Наголошено, що використання відеоспостереження у громадських місцях здійснюється через реалізацію актів-дій. У зв'язку з тим, що відеокамери встановлюються зазвичай на тих об'єктах, які перебувають у різній формі власності, то обґрунтовано необхідність укласти адміністративний договір про передачу цих об'єктів в користування правоохоронних органів.

Для більш повного розуміння застосування відеоспостереження правоохоронними органами проаналізовано досвід використання відеоспостереження у Сполучених Штатах Америки та в Німеччині. Звернено увагу, що у цих країнах відеоспостереження є ефективним засобом профілактики правопорушень. Наголошено, що в Україні є корисним для запозичення досвід США, коли відеокамери, які перебувають у власності

органів влади та приватних суб'єктів, з'єднані в єдину мережу. Зазначено, що правове регулювання відеоспостереження в США здійснюється судовими рішеннями. Вказано, що правомірність здійснення відеоспостереження розглядається через призму Четвертої поправки Конституції США, яка захищає осіб від незаконного проведення обшуків. З огляду на це, відеоспостереження, яке проводиться у громадських місцях, кваліфікується як незаконне проведення обшуку щодо особи, яка знаходиться в зоні дії відеокамер, що порушує її право на недоторканість приватного життя.

З'ясовано, що у Німеччині застосування відеоспостереження правоохоронними органами, публічною адміністрацією та фізичними особами знаходить ретельне правове регулювання. На підставі аналізу закордонного досвіду у сфері здійснення відеоспостереження, запропоновано внести доповнення до Закону України «Про поліцію», в якому визначити місця і випадки встановлення відеоспостереження, а також час, протягом якого зберігається отримана в результаті нього інформація. У зв'язку з відсутністю в Україні Закону України «Про мирні зібрання» обґрунтована необхідність доповнити Закон України «Про поліцію», в якому зазначити випадки здійснення відеоспостереження та правила поводження з інформацією, отриманою за його результатами, під час мирних зібрань. Додатково запропоновано доповнити Закон України «Про захист персональних даних», в якому передбачити статтю щодо поводження з даними, отриманими в результаті відеоспостереження, а також визначити мету встановлення відеоспостереження, коло осіб, які мають доступ до відзнятого матеріалу та є відповідальними за нього.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ

2.1. Правові засади застосування відеоспостереження правоохоронними органами в Україні

Відеокамери стали невід'ємною складовою життя сучасного суспільства. З часу встановлення першої відеокамери минуло майже 50 років. За цей час технології відеоспостереження досягли значного розвитку, що, у свою чергу, позитивно вплинуло на рівень роботи правоохоронних органів держави, зокрема її ефективність. Так, була розроблена функція розпізнання осіб, що дозволяла порівнювати обличчя за ключовими точками з фотографіями злочинців, які перебували в розшуку. Але разом із тим розвиток технологій став нести загрозу правам людини. Для того щоб уникнути подібних ситуацій, необхідною умовою здійснення відеоспостереження є існування досконалого правового регулювання порядку його застосування, яке має бути однаково обов'язковим як для приватних осіб, так і для правоохоронних органів, відповідальних за нього.

Правове регулювання в теорії права розглядається як здійснюваний за допомогою правових засобів (юридичних норм, індивідуальних приписів, правовідносин та інше) результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини [141, с. 226]; як цілеспрямований вплив на поведінку людей, суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [171, с. 220]; як здійснювані державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток [153, с. 529]; як державно-владний вплив на

суспільні відносини за допомогою всієї сукупності юридичних засобів [191, с. 108]. Із наведених визначень можна зробити висновок, що правове регулювання покликане упорядковувати суспільні відносини, впливати на них за допомогою юридичних засобів, переважно норм права. Однак необхідно відзначити, що правове регулювання має бути спрямоване на досягнення чітко визначених цілей. Щодо сфери застосування відеоспостереження, то такою ціллю є охорона прав приватних осіб, забезпечення відчуття безпеки у населення, зниження рівня злочинності та підвищення ефективності правоохоронної діяльності.

Відповідно, під правовим регулюванням застосування відеоспостереження можна розуміти комплекс правових засобів, за допомогою яких упорядковуються суспільні відносини між суб'єктами застосування відеоспостереження та суб'єктами, які перебувають у зоні дії відеоспостереження, що має своєю ціллю охорону прав приватних осіб.

Правове регулювання має відповідну сферу застосування, що дозволяє визначити його межі, вмістити його в певні рамки життєдіяльності суспільства. Погоджуємося з С.С. Алексєєвим з приводу того, що коли сфера правового регулювання звужена, коли не використовуються можливості права для впорядкування суспільних відносин, у суспільстві виникає загроза свавілля та хаосу, непередбачуваності в тих сферах суспільних відносин, які можна та потрібно врегулювати за допомогою права. А коли сфера правового регулювання невиправдано розширена, особливо через централізований державно-владний вплив, створюються умови для укріплення тоталітарних режимів [171, с. 220]. З огляду на це, необхідним є обмеження правового регулювання чітко визначеними сферами. У теорії права до таких сфер відносять:

- 1) сферу економічних, головним чином майнових, відносин: виробництво, обмін, розподіл. Ці відносини (власності, розподілу, обміну, оплати праці тощо) складають економічну основу суспільства, його каркас і потребують упорядкування;

2) сферу політичних, головним чином управлінських, відносин усередині країни і на міжнародному рівні. Ці відносини (управління справами суспільства і держави з боку громадян, держави, її органів) складають політичну основу суспільства, охоплюють три гілки державної влади — законодавчу, виконавчу, судову, а також діяльність тих органів, які не входять структурно до названих гілок влади, наприклад, Національний банк України, Національні комісії тощо;

3) сферу соціально-культурних, у тому числі особистих немайнових, відносин, до якої належать галузі охорони здоров'я, освіти, культури, науки, соціального забезпечення тощо, що регулюються правом і не входять до сфери економічних та політичних відносин і впливають із охорони та захисту особистих прав і гідності громадян;

4) сферу судових і правоохоронних відносин, тобто відносин, пов'язаних з охороною (відверненням і припиненням порушень) суспільного порядку. Боротьбу з правопорушеннями насамперед ведуть такі органи держави, як органи внутрішніх справ, прокуратура, суд [153, с. 492-493].

Саме до останньої сфери правового регулювання можна віднести суспільні відносини, пов'язані із застосуванням відеоспостереження у громадських місцях, оскільки така діяльність спрямовується на попередження правопорушень, забезпечення відчуття безпеки у громадян та підтримання громадського порядку і безпеки в суспільстві. При цьому необхідно наголосити, що правове регулювання зазначеної сфери буде здійснюватись за допомогою норм адміністративного права, оскільки саме через норми цієї галузі права можуть бути найбільш ефективно досягнуті зазначені вище цілі. Проте висновок про адміністративно-правову природу норм, які регулюють питання застосування відеоспостереження правоохоронними органами, є неповним, а, відповідно, вимагає певної конкретизації. Ми погоджуємося з К.С. Бельським, який зазначає, що характерною для суспільних відносин у сфері поліцейської діяльності є наявність такої ознаки, як охорона. Поєднання цієї ознаки з ознакою

можливості застосування адміністративного примусу дозволяє відмежувати норми поліцейського права від норм інших підгалузей Особливого адміністративного права, що дозволяє його виділити в самостійну підгалузь права [9, с. 113]. На думку Р.С. Мельника, система Особливого адміністративного права має будуватися із обов'язків (функцій) публічної адміністрації [74, с. 327]. Одним із таких напрямів публічної адміністрації є забезпечення безпеки в суспільстві, що підтверджується нормами Конституції України, зокрема ст. 3, в якій закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідне положення знаходить розвиток у ст. 17, в якій вказано, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом; у ст. 116, в якій закріплено, що Кабінет Міністрів України здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю тощо [55]. Безпосередніми суб'єктами реалізації державної політики у зазначених сферах є Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші. Конкретизація зазначених положень Конституції України знаходить відображення у законах України «Про Національну поліцію» [128], «Про Службу безпеки України» [138], «Про Державну прикордонну службу України» [109] та інших. На підставі цього можна зробити висновок, що в Україні приймаються і діють юридичні акти, які спрямовані на реалізацію державної політики у сфері забезпечення і охорони громадського порядку та безпеки. Сукупність таких правових норм може бути об'єднана в межах поліцейського права, сформованого у межах Особливого адміністративного права України. Як і будь-яка інша галузь права, поліцейське право складається з інститутів та норм. Інститутом є відносно відокремлена група норм поліцейського права, що регулює конкретний вид поліцейсько-

правових відносин. Таким чином, норми, які регулюють повноваження правоохоронних органів у сфері отримання та обробки даних можуть бути об'єднані в один правовий інститут, який входить до системи поліцейського права. Саме в межах цього інституту можуть міститися норми щодо порядку організації і застосування відеоспостереження у громадських місцях суб'єктами поліцейського права, оскільки використання відеокамер призводить до отримання даних про особу.

На сьогодні юридичні акти, які закладають правову основу застосування відеоспостереження, мають розгалужену систему. Її складають міжнародні юридичні акти, Конституція та закони України, підзаконні юридичні акти суб'єктів публічної адміністрації. Зазначені акти можна поділити на такі групи:

- 1) загальні, які розповсюджуються на всіх суб'єктів застосування відеоспостереження;
- 2) спеціальні, які регулюють порядок застосування відеоспостереження певними суб'єктами.

Така класифікація юридичних актів дозволяє зупинитися на тих аспектах, які мають значення для сфери відеоспостереження та потребують правового регулювання.

Розглянемо зміст названих юридичних актів більш детально, починаючи з Конституції України. Зазначимо, що безпосередньо Конституція України не регламентує застосування відеоспостереження, але у зв'язку з тим, що в ній закріплені основоположні норми щодо принципів діяльності публічної адміністрації, умов її функціонування, то в цій частині норми Конституції України можуть виступати основою для реалізації відеоспостереження. Так, необхідно звернути увагу на ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади, місцевого самоврядування повинні діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [55]. Із цієї норми

впливає, що здійснення відеоспостереження правоохоронними органами повинно відбуватися виключно на підставі юридичних актів.

У ч. 2 ст. 3 Основного закону вказано, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Таким чином, реалізація відеоспостереження правоохоронними органами не повинна обмежувати прав та свобод людини. Окрім цього, приймаючи рішення про встановлення відеоспостереження у громадських місцях, правоохоронні органи повинні дотримуватись вимог ст. 32, в якій проголошено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею [55]. Відповідне право означає, що лише фізична особа, якої стосується конфіденційна інформація, відповідно до конституційного та законодавчого регулювання права особи на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації має право вільно, на власний розсуд визначати порядок ознайомлення з нею інших осіб, держави та органів місцевого самоврядування, а також право на збереження її у таємниці [144]. Ці норми є своєрідного роду фундаментом для розвитку правового регулювання відеоспостереження, які повинні дотримуватись усіма без винятку суб'єктами його застосування.

Наступний елемент аналізу – міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України. Такі юридичні акти є частиною національного законодавства і є обов'язковими для виконання в державі [125]. Одним із таких міжнародних документів, який закладає юридичне підґрунтя для реалізації відеоспостереження, є Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини [46], стаття 8 якої гарантує право особи на

приватне життя. На необхідність дотримання цього права під час застосування відеоспостереження, зокрема, наголошується в Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи 1604 (2008) «Про відеоспостереження в публічних місцях» [143]. При цьому слід зазначити, що резолюції міжнародних організацій є юридичними актами «м'якого права», під якими розуміються інституційні, рекомендаційні норми, які виконують важливу роль у підготовці і розробці внутрішньодержавних юридичних актів. Незважаючи на те, що юридичні акти Парламентської Асамблеї Ради Європи не мають обов'язкової сили, ними керуються у своїй діяльності Комітет Міністрів, національні уряди, парламенти, партії [74, с. 96]. На нашу думку, Україна також повинна прийняти до уваги зазначену резолюцію і розвивати вітчизняне законодавство у сфері відеоспостереження за європейськими правилами. Тому пропонуємо розглянути положення цього юридичного акта більш докладно. Парламентська Асамблея Ради Європи закликає держав-членів Ради Європи:

- застосувати провідні принципи для захисту осіб щодо збирання і обробки даних за допомогою відеоспостереження, прийняті Європейським комітетом з юридичного співробітництва Ради Європи у квітні 2003 року, та забезпечити їх дотримання якомога більш систематично;

- накласти згідно із законом технічні обмеження для устаткування залежно від кожного місця, що знаходиться під наглядом;

- визначити «приватні зони», які мають бути виключені із зони відеоспостереження законом, зобов'язуючи використовувати спеціальне програмне забезпечення;

- забезпечити у своєму законодавстві практику декодування даних відеоспостережень;

- забезпечити доступ до засобів правового захисту у випадках можливого зловживання, пов'язаного з відеоспостереженням [143].

У Резолюції також зазначено, що Асамблея вважає необхідним як можна скоріше прийняти та використовувати у державах-членах єдиний знак,

який супроводжується єдиним текстовим повідомленням. Запровадження універсального знаку дозволить інформувати про встановлену відеокамеру не тільки громадян країни, але й іноземців, які не знають мови. Подібного роду знаки існують у різних країнах світу, як-то: Великобританія, Литва та інші. Слід зазначити, що в Україні такий знак відсутній, а інформування громадськості про здійснення відеоспостереження відбувається не у всіх випадках, що зумовлює необхідність нормативного закріплення відповідного обов'язку за суб'єктами, відповідальними за організацію та здійснення відеоспостереження.

Беручи до уваги, що існуючі камери відеоспостереження мають технічні характеристики приближення, Асамблея заохочує країни-члени Ради Європи прийняти законодавство, що визначило б обмеження для встановлення такого устаткування з огляду на конкретне місце. Асамблея також підкреслює, що існуюче устаткування і програмне забезпечення для прихованого спостереження передбачають наявність «приватних зон» (вікна квартир і т. п.), які повинні бути автоматично виключені із зон відеоспостереження. Асамблея вважає, що ця практика служить не тільки для захисту приватного життя, але і для перешкоджання працівникам центрів прихованого спостереження бачити те, що перебуває за межами їх компетентності. У країнах-членах Ради Європи такі «приватні зони» мають бути визначені законодавством і виключені з відеоспостереження за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення. Записи з камер прихованого спостереження зараз зберігаються в цифровому форматі, і програмне забезпечення дозволяє декодувати зображення. Це виключає доступ третіх сторін до збереженої інформації і захищає її від несанкціонованого доступу та модифікації [143]. Таким чином, відповідна Резолюція містить базові вимоги до встановлення відеоспостереження у громадських місцях, які повинні бути враховані державами при розробці внутрішнього законодавства у цій сфері. Ці рекомендації повинні бути виконані Україною як членом Ради Європи.

Наступним міжнародним документом, який закладає юридичне підґрунтя для реалізації відеоспостереження, є Конвенція Ради Європи № 108 про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (далі – Конвенція № 108), яка ратифікована Законом України від 06 липня 2010 року № 2438-VI і метою якої є забезпечення на території кожної Сторони для кожної фізичної особи незалежно від її громадянства та місця проживання поваги її прав та основних свобод і, зокрема, її права на недоторканість приватного життя щодо автоматизованої обробки персональних даних, які її стосуються [120].

У цій Конвенції персональні дані визначені як будь-яка інформація про конкретно визначену особу або особу, що може бути конкретно визначеною [46]. Слід зазначити, що під час здійснення відеоспостереження отримується зображення, дослідження якого може призводити до ідентифікації особи. Внаслідок цього відеозапис треба вважати засобом, який містить персональні дані про особу. Сформульований висновок поділяється також представниками Консультативного комітету, який заснований на підставі глави V Конвенції № 108 та покликаний вносити пропозиції для сприяння застосуванню або поліпшення застосування названої Конвенції. Зокрема, ними було зазначено, що звукозапис, зображення відносяться до персональних даних, якщо вони містять інформацію про фізичну особу, за якою таку особу можна ідентифікувати прямо чи опосередковано [210, с. 8].

При цьому положення Конвенції розповсюджуються як на приватних, так і на публічних суб'єктів. Відповідно до ст. 3 Конвенції, вона застосовується до файлів персональних даних для автоматизованої обробки та до автоматизованої обробки персональних даних у державному та приватному секторах [46]. Таким чином, правоохоронні органи, органи влади та приватні особи, які встановлюють відеоспостереження у громадських місцях, повинні здійснювати обробку даних на підставі положень зазначеної Конвенції.

Конвенцією передбачено, що зберігання персональних даних може здійснюватись лише на підставі дозволу особи, дані про яку оброблюються. Цій особі надається право знати назву і місце контролера бази даних, а також право отримувати відповідні дані без затримки і в зрозумілій формі. Особа може вимагати у відповідних випадках виправлення або знищення таких даних, якщо вони оброблялися всупереч положенням внутрішнього законодавства, що запроваджують основоположні принципи, визначені у Конвенції. При цьому Конвенція чітко не визначає суб'єктів, відповідальних за збереження, обробку і дії щодо збору персональних даних. У Конвенції не міститься конкретних строків збереження інформації, а лише зазначено, що дані зберігаються не більше строку, необхідного для досягнення мети, з якою вони були отримані [46]. Тобто збереження даних здійснюється лише за необхідністю, в інших же випадках вони повинні бути знищені. Щодо збору та обробки даних, то ці дії повинні здійснюватись «сумлінно і законно». Конвенція є основоположним документом, положеннями якої повинні керуватися країни при розробленні свого законодавства у сфері регулювання інституту захисту персональних даних.

Положення цієї Конвенції були враховані при прийнятті Закону України «Про захист персональних даних» у 2010 році [121]. Дія цього Закону поширюється на діяльність з обробки персональних даних, яка здійснюється повністю або частково із застосуванням автоматизованих засобів, а також на обробку персональних даних, що містяться в картотеці чи призначені до внесення до картотеки, із застосуванням неавтоматизованих засобів, за винятком баз персональних даних, створених фізичною особою виключно для непрофесійних особистих чи побутових потреб; журналістом – у зв'язку з виконанням ним службових чи професійних обов'язків; професійним творчим працівником – для здійснення творчої діяльності. Таким чином, зазначений Закон регулює всю сукупність відносин, які виникають у зв'язку з отриманням, обробкою та використанням персональних даних.

Згідно із цим Законом, під персональними даними розуміються відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [121]. У роз'ясненні Міністерства юстиції України від 21 листопада 2010 року «Про деякі питання практичного застосування Закону України «Про захист персональних даних» щодо тлумачення дефініції «персональні дані» було зазначено, що «законодавством України не встановлено і не може бути встановлено чіткого переліку відомостей про фізичну особу, які є персональними даними, задля можливості застосування положень Закону до різноманітних ситуацій, в тому числі при обробці персональних даних в інформаційних (автоматизованих) базах та картотеках персональних даних, що можуть виникнути у майбутньому, у зв'язку зі зміною в технологічній, соціальній, економічній та інших сферах суспільного життя» [36]. Відповідна позиція законодавця свідчить про його широке розуміння зазначеної категорії, небажання обмежувати її, що тим самим дозволяє відносити до персональних даних різноманітні відомості. Під час здійснення відеоспостереження відбувається фіксація особи, що дозволяє в подальшому ідентифікувати її через зображення. Таким чином, відеозйомка призводить до отримання персональних даних. У зв'язку з цим Закон України «Про захист персональних даних» [121] регулює порядок обробки, збереження, надання доступу до даних, отриманих у результаті здійснення відеоспостереження.

Проте деякі положення цього Закону не завжди виконуються. Так, наприклад, у ч. 1 ст. 6 цього юридичного акта зазначено, що мета обробки персональних даних має бути сформульована в законах, інших нормативно-правових актах, положеннях, установчих чи інших документах, які регулюють діяльність володільця персональних даних, та відповідати законодавству про захист персональних даних [121]. Але зазначимо, що мета обробки даних, отриманих у результаті застосування відеоспостереження, не знаходить закріплення у більшості юридичних актів.

Слід звернути увагу на ст. 8 Закону, в якій закріплені права суб'єкта персональних даних, до яких, поміж іншим, належить право знати про джерела збирання, місцезнаходження своїх персональних даних, мету їх обробки, місцезнаходження або місце проживання (перебування) володільця чи розпорядника персональних даних або дати відповідне доручення щодо отримання цієї інформації уповноваженим ним особам, крім випадків, встановлених законом [121]. Таким чином, публічна адміністрація та приватні особи повинні вжити заходів щодо інформування громадськості про здійснення відеозйомки. При цьому особи, які перебувають у зоні функціонування відеоспостереження, мають право отримати інформацію про суб'єкта, який встановив відеозйомку, з метою ознайомлення зі своїми персональними даними. Проте відповідно до ч. 2 ст. 4 цього Закону, володільцем чи розпорядником персональних даних можуть бути підприємства, установи і організації усіх форм власності, органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, фізичні особи-підприємці [121]. На підставі цього зауважимо, що обробку персональних даних здійснюють органи публічної адміністрації, юридичні особи та фізичні особи-підприємці. Щодо здійснення цієї діяльності фізичними особами, то вона залишається поза сферою правового регулювання. Виходить, що фізичні особи, які встановлюють відеоспостереження у громадських місцях, не повинні керуватися положеннями цього Закону, а відтак і здійснювати інформування громадськості щодо відеозйомки.

Необхідно розглянути п. 1 ч. 1 ст. 11 Закону, в якому передбачено, що підставою для обробки персональних даних є згода суб'єкта персональних даних на обробку його персональних даних. У ст. 2 цього Закону обробка персональних даних, поміж іншим, передбачає такі дії, як збирання, зберігання, поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем [121]. Під час застосування відеоспостереження отримані зображення зберігаються протягом певного проміжку часу, а потім

знищуються, якщо вони не потрібні для забезпечення доказів. Відповідним чином відбувається обробка персональних даних, яка, згідно із зазначеною частиною Закону, можлива лише у випадку надання згоди особи, яка перебуває у зоні дії відеоспостереження. Проте у п. 2.7 Типового порядку обробки персональних даних, затвердженого наказом Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (далі – Типовий порядок), в якому містяться роз'яснення щодо застосування деяких положень Закону України «Про захист персональних даних», зазначено, що обробка персональних даних здійснюється володільцем персональних даних лише за згодою суб'єкта персональних даних, за винятком тих випадків, коли така згода не вимагається Законом [175]. Тобто згода особи на обробку персональних даних, які можуть бути отримані в результаті відеоспостереження, не потрібна, якщо на це є вказівка у певному юридичному акті. На сьогодні подібна вказівка у законодавстві відсутня, що потребує отримання згоди особи для реалізації цієї дії. Як зазначено у п. 2.8 Типового порядку, згода суб'єкта на обробку його персональних даних може надаватися у письмовій або електронній формі, що дає змогу зробити висновок про її надання [175]. Згода у такій формі під час обробки даних, отриманих у результаті відеоспостереження, є неможливою. Це пов'язано з тим, що суб'єкт застосування відеоспостереження не має фізичної можливості отримати подібну згоду від усіх осіб, які перебувають в зоні дії відеокамер. У свою чергу особи, щодо яких застосовується відеозйомка, не можуть передбачити усі можливі випадки застосування щодо них подібних заходів. Тому для подолання цієї та інших зазначених проблем, які виникають під час реалізації положень Закону України «Про захист персональних даних» [121] щодо поводження з персональними даними, отриманими в результаті відеоспостереження, доцільно доповнити цей Закон положеннями, які ми пропонували під час розгляду досвіду Німеччині щодо застосування відеоспостереження у громадських місцях.

Наступним юридичним актом у цій групі є Закон України «Про інформацію». Згідно з ч. 1 ст. 5 цього Закону, «кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів». Разом з тим у ч. 3 ст. 11 зазначено, що «кожному забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законом». Частина 1 ст. 9 названого Закону визначає, що «юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій» [124]. Здійснення відеоспостереження призводить до фіксації дій особи у конкретній ситуації. Отримане внаслідок цього зображення потрапляє у власність до суб'єкта, який встановив відеокамери. Проте на вимогу особи, яка перебувала в зоні дії відеоспостереження, така інформація повинна бути надана особі, оскільки Закон України «Про інформацію» [124] уповноважує фізичну особу отримати інформацію про себе.

Варто також врахувати положення Цивільного кодексу України, який закріплює право особи на особисте зображення [186]. Необхідність аналізу цього юридичного акта, який покликаний регулювати приватноправові відносини, зумовлена тим, що на сьогодні діяльність публічної адміністрації, включаючи діяльність правоохоронних органів, може регулюватися як нормами публічного, так і нормами приватного права. Так, ч. 1 ст. 308 ЦК встановлює, що фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку лише за її згодою. Згода особи на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку припускається, якщо зйомки проводяться відкрито на вулиці, на зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру [186]. Захист інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відеозйомки, який передбачено цією статтею, є суттєвою гарантією реалізації багатьох особистих немайнових прав: права на індивідуальність

(ст. 300 ЦК), права на особисте життя (ст. 301 ЦК), права на повагу до гідності та честі (ст. 297 ЦК), права на недоторканність ділової репутації (ст. 299 ЦК) тощо. Під поняттям «фото-, кіно-, теле- чи відеозйомка» слід розуміти процес фіксації фактів на відповідний фото-, кіно-, теле- чи відеоносії. Оскільки процес відповідної зйомки може суттєво порушувати окремі особисті немайнові права фізичної особи, то законодавець визначає, що вона може проводитися лише за її згодою.

Згода фізичної особи може виражатись як у письмовій, так і в усній формі залежно від обставин, за яких провадиться відповідна зйомка. В деяких ситуаціях згода особи на зйомку презюмується, іншими словами, фізична особа вважається такою, що погодилась на зйомку до моменту висловлення нею свого заперечення щодо цього. До таких випадків презумпції згоди на знімання фізичної особи на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку належать зйомки на заходах публічного характеру [91]. Таким чином, відповідно до цієї норми, допускається проведення відеозйомки у громадському місці правоохоронними органами, але не дозволяється в подальшому розповсюджувати відеозапис із зображенням особи без її згоди, оскільки це може порушити її право на зображення.

Отже, перелік загальних актів, які регулюють застосування відеоспостереження у громадських місцях, включає Конституцію України (ч. 2 ст. 3, ст. 32) [55], Конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод (ст. 8) [46], Резолюцію Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо здійснення відеоспостереження у громадських місцях [143], Конвенцію Ради Європи № 108 про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних [120], Закон України «Про захист персональних даних» [121], Закон України «Про інформацію» [124] та Цивільний кодекс України [186].

Щодо спеціальних актів, то пропонуємо розпочати з аналізу положень Закону України «Про Національну поліцію». У ст. 31 цього акта вказано, що застосування автоматичної фототехніки (радар) та відеотехніки є

превентивним поліцейським заходом, а у ст. 40 закріплено порядок його застосування. Визначено, що метою цього заходу є попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорона громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб; забезпечення дотримання правил дорожнього руху. У порівнянні із Законом України «Про міліцію» [126], цей Закон розширює мету застосовування відеоспостереження. Проте, на нашу думку, така мета, як попередження, виявлення та фіксування правопорушення, спрямована, поміж іншим, на дотримання правил дорожнього руху. Через це вважаємо недоцільним окремо виділяти її в цьому юридичному акті.

У законі закріплена також вимога щодо розміщення автоматичної фототехніки (радары) і відеотехніки на видному місці, але відсутня вказівка способу оповіщення громадськості щодо здійснення відеозйомки. Зазначимо, що Парламентська Асамблея Ради Європи наголошувала в Резолюції 1604 (2008) «Про відеоспостереження в публічних місцях» [143] на необхідності включення цієї норми до юридичних актів про відеоспостереження.

Додатково Закон України «Про Національну поліцію» наділяє поліцію правом закріплювати автоматичну фото- і відеотехніку на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати її по зовнішньому периметру доріг і будівель [128]. Включення цієї норми є важливим кроком у напрямі попередження проявів корупції серед працівників поліції. Проте, на нашу думку, у цій статті не варто зупинятися на місцях безпосереднього монтування відеокамер, оскільки це є технічною складовою у процесі застосування відеоспостереження, що буде знаходити закріплення у підзаконних юридичних актах. Натомість у ст. 40 слід зазначити, що фото- і відеотехніка повинна встановлюватися у місцях, в яких систематично вчиняються правопорушення або є суттєва загроза їх вчинення.

На підставі ст. 40 Закону, поліція уповноважена «використовувати інформацію, отриману із автоматичної фото- і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні». Закріплюючи за працівниками поліції це право, законодавець встановив тим самим обов'язок для приватних осіб, органів

державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності надавати інформацію, отриману в результаті застосування відеоспостереження, працівникам поліції.

Із викладеного зауважимо, що Закон України «Про Національну поліцію» в частині регулювання застосування відеоспостереження у громадських місцях містить більше суттєвих положень у зазначеній сфері у порівнянні із колишнім Законом України «Про міліцію» [126], але все ж таки потребує подальшого доопрацювання.

Проте зазначимо, що питання організації відеоспостереження в аспекті допустимих місць встановлення відеокамер, терміну зберігання відзнятого матеріалу, вимог до осіб, що мають доступ до інформації, отриманої у процесі здійснення відеоспостереження, містяться в підзаконних юридичних актах. Так, наприклад, у наказі Міністерства внутрішніх справ України від 16 вересня 2009 року № 404 «Про забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України» зазначено, що з метою контролю за перебуванням громадян в адміністративних приміщеннях, попередження фактів побиття і жорстокого поводження стосовно затриманих осіб на вході до міськрайлінівділів, у чергових частинах, коридорах, слідчих кімнатах повинні бути встановлені системи відеоспостереження з архівацією відеоінформації не менше одного місяця [110]. Відповідне положення наказу потребує подальшої конкретизації в рішеннях начальників ГУМВС, УМВС України в областях, містах Києві та Севастополі. Вони повинні визначитися із технічною складовою встановлення відеоспостереження, передбачити порядок збереження та використання отриманої інформації, а також суб'єктів, на які покладається завдання здійснення контролю за справністю апаратури та за проведенням фіксації дій працівників ОВС [101, с. 15]. Проте зазначений юридичний акт розповсюджується лише на такі громадські місця, як відділи міліції (поліції). Щодо організації відеоспостереження в інших громадських місцях, то воно знаходиться поза сферою правового регулювання.

Застосування відеоспостереження у громадських місцях передбачено також Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», у ст. 8 якого зазначено, що оперативні підрозділи для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності мають право здійснювати відеоконтроль особи та місця. Відповідні дії зазначені підрозділи уповноважені проводити негласно, але Законом встановлені для цього певні обмеження. Так, використання відеоспостереження повинно спрямовуватися на запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо. При цьому відеоконтроль особи та місця дозволяється лише на підставі ухвали слідчого судді [130]. Із зазначеного випливає, що здійснення таємного нагляду за конкретною особою у громадському місці є крайнім заходом і може застосовуватися лише у визначених Законом випадках.

Наступним нормативним актом, на якому необхідно зупинитися у ракурсі сформульованого вище питання, є Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), ст. 14-1 якого уповноважує дорожню поліцію на використання у процесі її юрисдикційної діяльності спеціальних технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису і притягувати власників та співвласників транспортних засобів до адміністративної відповідальності [49]. Таке нововведення, безумовно, заслуговує на підтримку, оскільки за рахунок зазначених технічних засобів вдалося суттєво знизити кількість порушень дорожнього руху [132]. Додатково у ст. 14-2 КУпАП передбачена можливість притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, юридичних та фізичних осіб, за якими зареєстровано транспортний засіб. У наказі МВС України від 26 лютого 2009 року № 77 «Про затвердження Інструкції з оформлення працівниками Державтоінспекції МВС матеріалів про адміністративні порушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху»

визначено порядок притягнення осіб до адміністративної відповідальності за правопорушення, яке зафіксовано за допомогою працюючих в автоматичному режимі спеціальних технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису [113]. Із зазначеного випливає, що використання відеокамер у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху знаходить ретельне правове регулювання. Проте в цілому юридичні акти в частині застосування відеоспостереження у громадських місцях поліцією є досить поверхневими і потребують подальшого удосконалення.

Ще одним законодавчим актом, який стосується сфери відеоспостереження, є Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб». У ньому закріплено, що для здійснення покладених завдань Управління державної охорони України уповноважене проводити кіно-, фотозйомку, аудіо- і відеозапис на об'єктах, щодо яких здійснюється державна охорона [108]. Відповідне положення статті закріплює мету застосування відеоспостереження, як, відповідно до Закону, полягає у забезпеченні безпеки посадових осіб та членів їх сімей; запобіганні протиправним посяганням на них, їх виявленні та припиненні. Законом встановлюються місця, в яких може проводитися відеозйомка. Ними є об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона. До них належать будинки, де працюють Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України, споруди і спеціальні транспортні засоби, що перебувають в їх користуванні, інші місця постійного і тимчасового перебування посадових осіб та членів їх сімей, важливі державні об'єкти та прилеглі до них території і акваторії, визначені Президентом України. Положення Закону дублюються у наказі Управління державної охорони України від 27 травня 2011 року № 210 «Про затвердження Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування» із єдиним доповненням щодо можливості обмежувати на

режимній території кіно-, фотозйомку, аудіо- і відеозапис з метою дотримання прав інших осіб [119]. Проте поза сферою правового регулювання залишаються такі важливі питання, як строк збереження та використання отриманої інформації, порядок надання до неї доступу, необхідність здійснення інформування осіб про відеозйомку.

Наступним юридичним актом, який регулює застосування відеоспостереження, є Кримінально-виконавчий кодекс України, ст. 103 якого уповноважує адміністрацію колонії на використання аудіовізуальних, електронних й інших технічних засобів для попередження втеч та інших злочинів, порушень встановленого законодавством порядку відбування покарання, отримання необхідної інформації про поведінку засуджених. При цьому на адміністрацію колонії покладено обов'язок повідомлення засуджених про застосування технічних засобів нагляду і контролю [63]. Таким чином, цей юридичний акт містить мету застосування відеоспостереження, необхідність інформування засуджених про відеозйомку, місця встановлення відеоспостереження, якими є установи виконання покарань. Але поза увагою залишаються питання строків збереження отриманої інформації, доступу до неї засудженими. Кодекс також містить положення щодо того, що перелік технічних засобів нагляду і контролю та порядок їх використання визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України [63]. Проте на сьогодні подібний акт не прийнятий.

На особливу увагу заслуговує Закон України «Про охоронну діяльність». У ст. 12 цього юридичного акта встановлено, що персонал охорони під час виконання функціональних обов'язків має право проводити відкриту відео- та фотозйомку подій як допоміжний засіб запобігання протиправним діям з обов'язковим оприлюдненням на об'єкті, що охороняється, інформації про здійснення таких заходів. Суб'єкт охоронної діяльності зобов'язаний забезпечити належне зберігання відео- та фотоматеріалів, отриманих під час здійснення заходів охорони, протягом

одного року з можливістю використання їх виключно у службовій діяльності. Після закінчення строку зберігання зазначених матеріалів проводиться їх знищення комісією у складі трьох представників суб'єкта охоронної діяльності зі складенням акта знищення відео- та фотоматеріалів [134]. На сьогодні цей юридичний акт є єдиним в Україні, який найбільш повно регулює застосування відеоспостереження у громадських місцях та враховує деякі рекомендації розглянутої вище Парламентської Асамблеї Ради Європи. Важливою є вказівка в Законі на те, що відеоспостереження є допоміжним засобом недопущення вчинення правопорушень. Це положення дає підстави вважати, що відеоспостереження застосовується у тому разі, коли мету щодо запобігання протиправних дій досягти іншим чином неможливо. Однак, на нашу думку, можливість збереження інформації протягом одного року є невиправдано тривалим строком. Це пов'язано з тим, що здійснення відеоспостереження призводить до отримання персональних даних. Тому такі відомості повинні знищуватися якомога швидше, якщо вони не вимагаються для використання їх в якості доказу в юридичних справах або не відповідають встановленій законом меті обробки персональних даних.

Поряд із законодавчими актами, регулювання порядку організації та здійснення відеоспостереження правоохоронними органами здійснюється і на рівні відомчих нормативних актів. Це стосується, зокрема, Державної прикордонної служби України. Так, Адміністрацією Державної прикордонної служби було видано наказ від 30 вересня 2008 року № 810 «Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему прикордонного контролю «Гарт-1» Державної прикордонної служби України». Ця система представляє собою сукупність програмних і технічних засобів, призначених для обробки інформації. Відеоспостереження є однією із підсистем програмно-технічного комплексу автоматизації прикордонного контролю і покликане здійснювати нагляд за особами, які перетинають державний кордон, документування усіх подій, які відбуваються на державному кордоні, обробку відеозображень та розпізнавання державних

номерних знаків автотранспорту та перевірку зчитаних номерних знаків за базами даних викраденого автотранспорту [117]. Тобто у зазначеному наказі визначається мета встановлення відеоспостереження на державному кордоні, його завдання. У наказі визначено також місця, в яких повинно бути інстальовано відеоспостереження. Ними є територія пунктів пропуску, смуги руху транспортних засобів, місця їх стоянки (зупинки), місця здійснення прикордонного та інших видів контролю, службові приміщення підрозділів органів Державної прикордонної служби України. Окрема увага в наказі приділена технічним моментам, а саме складу підсистеми відеоспостереження. Однак поза сферою правового регулювання залишаються ті ж самі питання, на яких ми наголошували вище. Більше того, виникають питання щодо законності цього наказу, який є підзаконним юридичним актом. Під ним розуміється нормативний акт, виданий на основі закону, відповідно до закону і спрямований на його виконання шляхом конкретизації законодавчих приписів [117]. Іншими словами, підзаконний нормативний акт покликаний деталізувати певні положення закону, який є первинним по відношенню до нього. У нашому випадку первинним актом є Закон України «Про Державну прикордонну службу України» [109], до повноважень якої не належить застосування відеоспостереження. У зв'язку з цим зауважимо, що законність розглянутого підзаконного юридичного акта є сумнівною.

Аналогічна ситуація виникає також із правовим регулюванням застосування відеоспостереження митницями. В юридичному акті, який визначає їх правовий статус, відсутні будь-які положення щодо їх повноважень у зазначеній сфері. Проте організація і функціонування відеоспостереження на митницях передбачені наказом від 10 жовтня 2010 року № 1131 «Про затвердження Єдиного порядку функціонування системи відеоспостереження на територіях вантажних митних комплексів, автопортів, автотерміналів» [112]. У наказі визначено технічні характеристики систем відеоспостереження та організаційні вимоги щодо інсталювання відеокамер.

До них належать положення щодо кількості, місць встановлення відеокамер, обов'язків власника вантажного митного комплексу, терміну збереження інформації, який становить один рік. Проте, як нами вже було зазначено вище, застосування отриманих даних протягом одного року є нераціональним. Недоліком наказу також є те, що ним не встановлюється мета здійснення відеоспостереження, а відповідно, і мета збереження персональних даних, які отримуються. Окрім цього, наказом не передбачено тих положень, на важливості включення яких нами було наголошено при аналізі інших юридичних актів, які регулюють порядок застосування відеоспостереження у громадських місцях.

Застосування відеоспостереження знаходило також регулювання в постанові Центральної виборчої комісії від 13 вересня 2012 року № 892 «Про порядок здійснення відеоспостереження на виборчих дільницях з використанням засобів відеоспостереження, доступу та контролю за функціонуванням системи відеоспостереження під час проведення виборів народних депутатів України від 28 жовтня 2012 року» [136]. Відповідний юридичний акт регламентував питання здійснення відеоспостереження на виборчих дільницях із використанням засобів відеоспостереження, доступу та контролю за функціонуванням системи відеоспостереження під час проведення виборів народних депутатів України і припинив свою дію після їх завершення. Перевагою цієї постанови було те, що нею затверджувався порядок застосування системи відеоспостереження, місця встановлення відеокамер, тривалість відеозйомки, необхідність оповіщення громадськості щодо проведеної відеозйомки, час зберігання отриманої інформації протягом одного року з дня офіційного оприлюднення результатів виборів депутатів.

Поряд із цим у постанові містилися й певні недоліки. По-перше, у ній не було закріплено жодних положень щодо того, у якого суб'єкта і в якому вигляді повинна зберігатися інформація після завершення виборів. Відповідним чином виходило, що особа, яка була зацікавлена в ознайомленні

з матеріалами відеозйомки під час здійснення виборів, не знала, куди їй звертатися.

По-друге, у названому юридичному акті не було закріплено жодних кваліфікаційних вимог до осіб, які залучалися до процесу застосування систем відеоспостереження на дільницях. Так, у постанові зазначалося: «кожна виборча комісія своїм рішенням визначає двох членів виборчої комісії, які забезпечують контроль за роботою технічних пристроїв та програмних засобів системи відеоспостереження» [136]. Це положення свідчить про те, що для здійснення контролю за роботою технічних пристроїв необхідно було лише бути членом виборчої комісії. Проте, на нашу думку, ця вимога була недостатньою для того, щоб допустити особу до роботи із зазначеними пристроями. Це пояснюється тим, що під час здійснення відеоспостереження отримуються персональні дані про особу, а раз так, то члени виборчої комісії, які забезпечують контроль за роботою технічних пристроїв та програмних засобів системи відеоспостереження, повинні вживати заходів для їх охорони. Для цього вони повинні знати вимоги законодавства щодо поводження з персональними даними та необхідність дотримання права особи на недоторканість приватного життя.

Незважаючи на певні недоліки цієї постанови, слід зазначити, що через запровадження відеоспостереження на виборчих дільницях такий юридичний акт є необхідним під час проведення виборів. Тому вважаємо, що постанова «Про порядок здійснення відеоспостереження на виборчих дільницях» повинна бути постійним юридичним актом, який розповсюджуватиме свою діяльність на всі вибори, які проходять на території України. При цьому під час розроблення такого акта необхідно включити положення, які нами були запропоновані вище.

Отже, до спеціальних актів, які регулюють застосування відеоспостереження, належать закон України «Про Національну поліцію» [128], «Про оперативно-розшукову діяльність» [130], «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [108], Кодекс України

про адміністративні правопорушення [49], наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16 вересня 2009 року № 404 «Про забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України» [110], наказ МВС України від 26 лютого 2009 року № 77 «Про затвердження Інструкції з оформлення працівниками Державтоінспекції МВС матеріалів про адміністративні порушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» [113], наказ Управління державної охорони України від 27 травня 2011 року № 210 «Про затвердження Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування» [119], наказ Адміністрації Державної прикордонної служби від 30 вересня 2008 року № 810 «Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему прикордонного контролю «Гарт-1» Державної прикордонної служби України» [117], наказ Митної служби України від 10 жовтня 2010 року № 1131 «Про затвердження Єдиного порядку функціонування системи відеоспостереження на територіях вантажних митних комплексів, автопортів, автотерміналів» [112]. У цих актах передбачено порядок здійснення відеоспостереження у громадських місцях, закріплено право застосовувати відеоспостереження за різними суб'єктами, але розглянуті юридичні акти не визначають строків збереження інформації, отриманої в результаті здійснення відеоспостереження, мету встановлення відеокамер у громадських місцях, права осіб, які перебувають у зоні здійснення відеоспостереження, та обов'язки осіб, які застосовують відеоспостереження. У зв'язку з цим виникає необхідність прийняти Закон України «Про застосування відеоспостереження у громадських місцях». При розробці тексту такого законопроекту вважаємо доцільним керуватися положеннями Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи 1604 (2008) 11 «Про відеоспостереження у громадських місцях» [143].

Варто зазначити, що в нашій країні була спроба закріпити застосування відеоспостереження на законодавчому рівні. Так, на розгляд Верховної Ради народним депутатом України О.В. Новіковим було внесено законопроект від

17 вересня 2009 року № 4069 «Про технічне забезпечення захисту правопорядку в окремих громадських місцях». Цей законопроект визначав мету, місця встановлення відеоспостереження та джерела його фінансування. [139].

Проте законопроект містив декларативні положення і такі недоліки:

1. Він покладав на керівників підприємств, установ та організацій обов'язок встановлювати відеоспостереження на об'єктах, визначених у законопроекті, але не визначав суб'єктів здійснення контролю за впровадженням і застосуванням зазначених у законопроекті технічних засобів.

2. Проект не визначав джерела фінансування встановлення та обслуговування технічних пристроїв в установах і закладах державної та комунальної власності (наприклад, окремі банки та переважна більшість навчальних закладів, музеї відносяться до цих форм власності).

3. Законопроектом не встановлювався строк збереження інформації, отриманої за результатами відеоспостереження, та не визначалися суб'єкти, які мали доступ до отриманого матеріалу.

4. Законопроектом не було покладено обов'язок на суб'єктів встановлення відеоспостереження щодо інформування громадськості з приводу запровадження зазначеного заходу.

5. Положення законопроекту повинні були розповсюджуватися лише на вичерпний перелік громадських місць. До них розробники відносили навчальні заклади, автозаправні станції, місця та/або приміщення суб'єктів господарювання, в яких уживаються спиртні напої, здійснюється торгівля ювелірними виробами, обмін валютними цінностями, які обладнуються системами тривожної сигналізації із засобами ручного керування, та банки, їх філії і гральні заклади. Тобто відеоспостереженню підлягали лише ті громадські місця, в яких здійснювалася господарська, освітянська або просвітницька діяльність.

6. Розробниками законопроекту не були враховані рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо здійснення відеоспостереження у громадських місцях.

Зазначимо, що на більшості із зазначених недоліків наголошували також експерти Головного науково-експертного управління у своєму висновку до зазначеного законопроекту [19]. Таким чином, зазначений законопроект є невдалою спробою закріпити застосування відеоспостереження у громадських місцях на законодавчому рівні. Тому, враховуючи рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи, висновок Головного науково-експертного управління, закордонний досвід, пропонуємо прийняти Закон України «Про застосування відеоспостереження у громадських місцях», в якому мають бути визначені такі положення:

- мета встановлення відеоспостереження, яка вбачається у попередженні та припиненні правопорушень у громадських місцях, забезпеченні в них безпеки, захисті власності;

- можливі місця встановлення відеоспостереження, якими є громадські місця;

- основні поняття, до яких пропонуємо відносити такі: «відеоспостереження» – здійснення спостереження за місцем або особами шляхом використання оптично-електронних приладів; «громадське місце» – це територія, куди мають доступ особи на платній чи безоплатній основі; «суб'єкт встановлення відеоспостереження» – це фізична чи юридична особа, у віданні якої перебувають системи відеоспостереження; «особа, яка знаходиться у зоні відеоспостереження» – будь-яка особа, яка підпадає під об'єктиві відеокамери;

- сфера дії закону, де зазначити, що закон поширює свою дію на відносини, які виникають у сфері застосування відеоспостереження органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності, фізичними особами-підприємцями, а також фізичними особами;

- принципи відеоспостереження, тобто основні ідеї, положення, вимоги, що його характеризуватимуть. До таких принципів слід віднести принцип законності, принцип необхідності, принцип пропорційності, принцип прозорості, принцип відповідальності, принцип здійснення незалежного контролю, принцип залучення громадськості до застосування відеоспостереження;

- строки збереження інформації. Вважаємо, що інформація, яка була отримана в результаті відеоспостереження і не містить ознак правопорушення, має бути знищена через 14 днів з моменту її отримання;

- порядок інформування громадськості щодо проведення відеоспостереження, яке повинно здійснюватись спеціальною піктограмою, на якій зображена відеокамера, під якою зроблено напис «Ведеться відеоспостереження» із зазначенням при цьому суб'єкта встановлення відеоспостереження;

- права осіб, які перебувають у зоні відеоспостереження. До них слід відносити такі права, як знати про місця встановлення відеоспостереження; отримувати інформацію про себе від суб'єктів, які проводять відеоспостереження; використовувати засоби правового захисту в разі порушення процедури обробки персональних даних та вимог цього Закону;

- обов'язки суб'єктів встановлення відеоспостереження. Вони повинні здійснювати відеоспостереження виключно з метою, визначеною цим Законом; інформувати осіб про здійснення відеозйомки; мати спеціально обладнане приміщення, в якому зберігаються отримані в результаті здійснення відеоспостереження зображення; здійснювати відеозйомку обладнанням, яке відповідає Державним стандартам України та пройшло процедуру сертифікації і стандартизації; призначити осіб, які зберігають, знищують отримані в результаті здійснення відеоспостереження зображення, забезпечують їх захист від незаконної обробки та доступу; надавати особі інформації про себе в разі її звернення; знищувати інформацію без ознак правопорушення через 14 днів з моменту її отримання. Органи державної

влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації усіх форм власності, фізичні особи-підприємці, а також фізичні особи, які використовують відеоспостереження у громадських місцях, повинні надавати відеозапис, в якому зафіксовано вчинення правопорушення, правоохоронним органам;

- порядок доступу до отримання у результаті здійснення відеоспостереження матеріалу. Так, необхідно визначити коло суб'єктів, які матимуть доступ до відзнятого матеріалу. Ними є безпосередньо особа, яка перебувала в зоні відеоспостереження, а також органи досудового слідства, прокуратура, суд, законні представники особи в разі необхідності отримання ними цієї інформації для встановлення істини у справі, органи публічної адміністрації у разі проведення ними адміністративного провадження. У відповідному законопроекті потрібно вказати, що зазначені суб'єкти можуть отримати таку інформацію на підставі наданого запиту суб'єкту встановлення відеоспостереження. Запит повинен містити такі реквізити: підпис особи, печатка закладу, номер юридичної справи, за якою необхідно отримати інформацію із відеозапису.

- форма та формат зберігання отриманої інформації, відповідно зазначивши, що отримана інформація повинна зберігатись у цифровому форматі;

- технічні характеристики обладнання, яке використовується для проведення відеоспостереження. Сильне приближення відеокамер (до 30-50 разів) допускається лише для правоохоронних органів з метою належного виконання наданих їм повноважень. Відеокамери, які встановлюються іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності, фізичними особами-підприємцями, а також фізичними особами повинні мати максимальне приближення до 20 разів.

Таким чином, відповідний Закон буде відповідати рекомендаціям Парламентської Асамблеї Ради Європи та містити такі положення, які

сприятимуть дотриманню прав людини під час здійснення відеоспостереження.

2.2. Суб'єкти застосування відеоспостереження в системі правоохоронних органів України

Під час здійснення відеоспостереження у громадських місцях з метою забезпечення громадського порядку та безпеки виникають правовідносини між суб'єктами його застосування і особами, які перебувають у зоні дії відеокамер. Тому необхідним є чітке визначення суб'єктів, уповноважених на застосування відеоспостереження. Як зазначає С.Я. Фурса, правильне визначення суб'єктів певних правовідносин має сприяти глибокому науковому тлумаченню місця окремого суб'єкта в конкретних правовідносинах для того, щоб комплексом прав та обов'язків урівноважити їх статус і запобігти можливим правопорушенням з боку суб'єктів та учасників правовідносин [182, с. 65]. На сьогодні основними суб'єктами застосування відеоспостереження у громадських місцях виступають саме правоохоронні органи. У Конституції України термін «правоохоронні органи» використовується у ч. 3 ст. 17, в якій зазначено, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [55]. Визначення правоохоронних органів міститься на сьогодні у двох юридичних актах. Так, зокрема, в Законі України «Про основи національної безпеки України» правоохоронні органи – це органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій [133]. Згідно із Законом України «Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави», під такими органами розуміють

державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [105]. Із запропонованих дефініцій впливають такі ознаки правоохоронних органів, як їх належність до органів державної влади, виконання ними правоохоронних та правозастосовчих функцій, які не визначені в юридичних актах. Отже, законодавець розглядає одне поняття, використовуючи ті поняття, які не знаходять однозначного розуміння. Погоджуємося з В.Г. Бесарабовим, Ю.В. Капітоновим, В.О. Макаренко та В.П. Рябцевим, які зазначають, що застосування законодавцем терміну «правоохоронні органи» без чіткого визначення його поняття і ознак може викликати серйозні юридичні колізії, протиріччя в діяльності державних органів, невизначеність в організаційних відносинах і неповноту виконання ними покладених обов'язків, відсутність необхідної координації їх дій, інші негативні наслідки [10, с. 9]. Тому для кращого розуміння поняття та ознак правоохоронних органів доцільно звернутися до аналізу наукових джерел.

Д.П. Фіолевський розглядає їх як передбачений Конституцією і законами України перелік спеціальних установ, організацій і підрозділів, на які покладено правоохоронну діяльність у державі [181, с. 113]. О.Ф. Скакун відносить до них органи прокуратури, служби безпеки, внутрішніх справ, митні органи, органи державної податкової служби, органи охорони державного кордону, державної контрольно-ревізійної служби, державної лісової охорони, рибоохорони, інші органи, що здійснюють правоохоронні та правозастосовні функції [153, с. 127]. О.М. Бандурка та О.К. Безсмертний розуміють під ними функціонуючі в суспільстві і державі установи й організації, основними завданням діяльності яких є забезпечення законності, боротьба зі злочинністю й іншими правопорушеннями [169, с. 6]. Автори підручника під редакцією В.Т. Малярєнка до правоохоронних органів відносять державну установу (або державну юридичну особу), яка діє в системі органів влади і виконує на основі закону державні функції (владні, організаційно-розпорядчі, контрольно-перевірочні тощо) в різних сферах внутрішньої та зовнішньої

діяльності Української держави [168, с. 7]. С.Ф. Денисюк розглядає їх як систему органів, які уповноважені державою здійснювати нагляд і контроль за точним та неухильним додержанням законів усіма громадянами, службовими особами, підприємствами, установами і організаціями, забезпечувати правопорядок, застосовувати засоби державного примусу до його порушників [32, с. 127]. К.Ю. Мельник розуміє їх як систему державно-владних самостійних структурних утворень, основною метою функціонування яких є забезпечення захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань [72, с. 91].

Із зазначених визначень випливає, що одні автори розглядають правоохоронні органи шляхом надання їх переліку [153, с. 127], який не є вичерпним, що викликає питання стосовно віднесення тих чи інших органів до категорії правоохоронних. Інші науковці намагаються дати визначення правоохоронним органам шляхом наділення їх різними ознаками. Проте такі ознаки, як забезпечення захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави; виконання ними владних, організаційно-розпорядчих, контрольних-перевірочних функцій; нагляд і контроль за дотриманням законів; здійснення правоохоронної діяльності, притаманні й іншим органам. Доцільним виглядає наділення правоохоронних органів такими ознаками, як забезпечення законності, боротьба зі злочинністю й іншими правопорушеннями; застосування ними заходів державного примусу, але у поєднанні з іншими ознаками [82, с. 171]. Тому до ознак правоохоронних органів пропонуємо відносити такі:

1. Вони є державними органами, що повинно бути передбачено в юридичних актах, які регламентують їх діяльність.
2. Вказівка на те, що орган є правоохоронним, повинна міститися в юридичному акті, який визначає статус цього органу.
3. Вони наділені повноваженнями щодо використання заходів безпосереднього примусу, а саме: фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

4. Правоохоронні завдання, функції та повноваження такі органи виконують на професійній основі, що передбачає відповідну підготовку правоохоронців [82, с. 172-173].

5. Вони спеціально створені з метою забезпечення охорони та захисту прав і свобод осіб, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань.

Отже, правоохоронні органи – це державні органи, які названі правоохоронними в юридичних актах, що визначають їх статус, які створені з метою забезпечення та захисту прав і свобод особи, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань та адміністративних правопорушень і виконують правоохоронні завдання, функції та повноваження, під час яких вони мають право на використання фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Щодо системи правоохоронних органів, то вона також на сьогодні залишається невизначеною, хоча законодавець намагався це зробити в окремих законодавчих актах. Так, наприклад, у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» до правоохоронних органів віднесено органи прокуратури, служби безпеки, військової служби правопорядку в Збройних Силах України, внутрішніх справ, органи охорони державного кордону, митні органи, органи і установи виконання покарань, органи державної податкової служби, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правоохоронні або правозастосовні функції [106]. Проте цим Законом законодавець не надав вичерпного переліку органів, що призводить до виникнення дискусій з приводу цих питань.

Таким чином, на юридичну науку було покладено завдання визначитися з переліком правоохоронних органів України. Так, О.М. Бандурка додає до зазначених ще й органи та установи юстиції (Міністерство юстиції, нотаріат, відділи реєстрації актів громадянського стану), Національну гвардію України, Координаційний комітет по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, Раду національної безпеки й

оборони України, адвокатуру та суд [169, с. 21]. Але ми не можемо погодитися з тим, що суд належить до правоохоронних органів, оскільки навіть Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [106] розмежовує суд і правоохоронні органи. Як справедливо зазначає Т.Д. Момотенко: відповідно до Конституції України, судові органи виконують свою функцію незалежно від законодавчої і виконавчої влади, в установлених Конституцією межах і згідно із законами України. Такі органи представляють судову владу, яка є незалежною гілкою державної влади. Вона реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. Останнє здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. У зв'язку з цим автор робить висновок про необхідність відокремлення правоохоронної діяльності від судової та правозахисної діяльності [81]. Не можна також погодитися із віднесенням Міністерства юстиції і адвокатури до категорії правоохоронних органів, оскільки у більшості випадків нотаріат та адвокатура є недержавними структурами, що суперечить названим нами ознакам. Окрім цього, діяльність органів та установ Міністерства юстиції України переважно пов'язана із наданням послуг населенню, а саме здійсненням реєстраційних проваджень, що не відповідає меті створення правоохоронних органів.

О.М. Музичук пропонує правоохоронні органи об'єднати у дві групи:

- 1) опосередковано правоохоронні, серед яких: органи внутрішніх справ, органи прокуратури, Служба безпеки України, Державна митна служба України, Державна податкова служба України, Державна прикордонна служба України, Управління державної охорони, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України, Служба зовнішньої розвідки України, Розвідувальний орган Міністерства оборони України, Державна кримінально-виконавча служба України, органи державного пожежного нагляду;
- 2) безпосередньо правоохоронні, до яких варто віднести відповідні підрозділи вищенаведених опосередковано правоохоронних органів, які

спеціально створені з метою забезпечення охорони та захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави, насамперед, від злочинних посягань [82, с. 192-193]. Проте, на нашу думку, недоцільно поділяти правоохоронні органи на дві групи, оскільки перелічені науковцем органи переслідують зазначену ним мету навіть без створення відповідних підрозділів. Більше того, автор відносить до правоохоронних органів ті, яким не надано такого статусу юридичними актами, що регламентують їх діяльність. На сьогодні такий статус на нормативному рівні закріплено за такими органами:

1) Служба безпеки України (ст. 1 Закону України «Про Службу безпеки України» [138]);

2) Управління державної охорони України (ст. 11 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [108]);

3) Державна прикордонна служба України (ст. 6 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» [109]);

4) Військова служба правопорядку у Збройних Силах України (ст. 1 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [104]).

Разом з тим, згідно зі ст. 17 Закону України «Про Службу безпеки України» [138], Служба безпеки України взаємодіє з Управлінням охорони вищих посадових осіб України, правоохоронними та органами доходів і зборів. Із зазначеної статті випливає, що Управління державної охорони не є правоохоронним органом. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», громадські об'єднання, поміж іншим, сприяють «правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України ... у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань» [140]. Тобто виходить, що Державна прикордонна служба України не є

правоохоронним органом на підставі положень цієї статті. Відповідні протиріччя в юридичних актах можуть поставити під сумнів питання щодо віднесення до правоохоронних органів навіть тих, які названі такими у законах, що визначають їх статус. Подібна ситуація є неприпустимою, що зумовлює необхідність приведення у відповідність до цих юридичних актів інших законодавчих та підзаконних актів.

Варто звернути увагу на те, що поліцію на законодавчому рівні не віднесено до правоохоронних органів. Хоча це логічно витікає із її завдань та призначення. Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», на неї покладається завдання щодо забезпечення громадської безпеки та публічного порядку; охорони та захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або інших надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (поліцейські послуги). Окрім цього, відповідно до ст. 41 Закону, поліція уповноважена на використання фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї [128]. Таким чином, слід зауважити, що поліція на сьогодні є не тільки правоохоронним органом, а правоохоронним органом загальної компетенції, діяльність якого охоплює різні напрями й рівні правоохорони [155].

Необхідно зазначити, що Державну кримінально-виконавчу службу слід також відносити до правоохоронних органів, незважаючи на те, що в Законі, який визначає її статус, подібне положення відсутнє. Відповідно до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», [107] за цієї службою закріплено повноваження виконання вироків, постанов і ухвал суду, рішень прокурорів і слідчих; виявлення, припинення і розкриття злочинів, вчинених в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Погоджуємося з О.Л. Соколенко, який зазначає, що така діяльність із виконання покарань за своєю суттю належить до такого цілісного напрямку правоохорони, як виконання судових рішень і постанов органів

розслідування, що є обов'язковою стадією правоохоронної діяльності із захисту прав громадян [155]. Додатково зазначимо, що посадові і службові особи органів та установ виконання покарань мають право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю. Тому до ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу» необхідно внести доповнення, в якому зазначити, що Державна кримінально-виконавча служба є правоохоронним органом.

Отже, на підставі викладеного вище доходимо висновку, що до правоохоронних органів належать Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна прикордонна служба України, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України, поліція та Державна кримінально-виконавча служба. Для виконання покладених на них завдань зазначені органи застосовують відеоспостереження. Пропонуємо детальніше розглянути використання цього заходу кожним із зазначених органів, починаючи з поліції.

Цей орган для досягнення поставлених перед ним завдань уповноважений на використовувати превентивних поліцейських заходів, одним із яких є відеотехніка. Наведене положення уповноважує всі підрозділи поліції на застосування відеоспостереження. До них належать кримінальна поліція; патрульна поліція; поліція охорони; спеціальна поліція; поліція особливого призначення [128].

На сьогодні суб'єктами застосування відеоспостереження виступають декілька підрозділів поліції. Першим із таких підрозділів є чергові частини Головних управлінь, управлінь МВС в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі; міських управлінь; районних управлінь, міських, районних відділів, відділень міліції, відділів та відділень спеціальної міліції. Так, у межах реалізації програми «Безпечне місто» в ГУМВС України у м. Київ з 01 квітня 2009 року введено у дію систему централізованого управління нарядами міліції («Цунамі»), що містить у собі підсистему відеоспостереження. На виконання програми в столиці було

встановлено 35 камер, за допомогою яких здійснюється контроль за місцями значного скупчення людей у центральній частині міста [58]. Виконуючи обов'язок з приводу здійснення відеоспостереження, чергові частини мають у розпорядженні бази даних, які формуються в результаті здійснення відеоспостереження у громадських місцях і які підлягають охороні на підставі Закону України «Про захист персональних даних». Покладення відповідного обов'язку на чергові частини є виправданим, оскільки, відповідно до наказу МВС України «Про організацію діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань» (далі – наказ), чергова частина повинна забезпечувати оперативне управління силами і засобами органів та підрозділів внутрішніх справ України [131]. Таким чином, кожного разу, коли на моніторі чергової частини з'являється ситуація, яка вимагає втручання, працівники чергової частини повинні направити у відповідне місце патрульні та інші підрозділи, які зможуть зреагувати на неї та вжити усіх необхідних заходів для її стабілізації.

Відповідно до наказу, кількість працівників чергових частин визначається їх штатним розписом. Тому, покладаючи обов'язок на чергові частини щодо застосування відеоспостереження, вважаємо доцільним розширити їх штат. Це пов'язано з тим, що відеозйомка ведеться цілодобово. А це, у свою чергу, вимагає здійснення постійного нагляду за моніторами, на які передаються зображення з відеокамер, та необхідність направлення працівників поліції для подолання небезпеки, яка була зафіксована відеокамерами і вимагає втручання.

Здійснення відеоспостереження потребує також облаштування спеціальних приміщень та залучення підготовленого персоналу, який має як технічні навички роботи з відеоапаратурою, так і достатні знання з приводу охорони персональних даних, отриманих у результаті відеозйомки. Відповідна вимога міститься у міжнародному законодавстві у сфері захисту персональних даних та розповсюджується на відеоспостереження, оскільки

застосування цього заходу призводить до отримання такої інформації про осіб, які перебували в зоні дії відеокамер.

Наступним суб'єктом, уповноваженим на застосування відеоспостереження, є дорожня поліція, яка, за повідомленням Міністра внутрішніх справ України, буде поступово замінити Державну автомобільну інспекцію Міністерства внутрішніх справ України (далі – ДАІ МВС) [37]. На сьогодні в системі ДАІ МВС здійснення відеоспостереження покладається на дорожньо-патрульну службу, яка виконує завдання з нагляду за дорожнім рухом з метою забезпечення його безпеки; збереження життя, здоров'я та майна учасників дорожнього руху, захисту їх законних прав та інтересів, а також інтересів суспільства і держави; забезпечення безпечного й безперебійного руху транспортних засобів; попередження та припинення злочинів і адміністративних правопорушень у сфері дорожнього руху [135].

За результатом використання технічних засобів фіксації інформації відбувається формування баз даних про осіб, які порушили правила дорожнього руху, та транспортні засоби, які перебувають у розшуку. Одним із таких прикладів може виступати система «Ураган», яка була встановлена на одній з вулиць міста Севастополь. Спеціальна програма розпізнає рухливі об'єкти – автомобілі і фотографує їх. Інша програма аналізує кадр, автоматично знаходить номер транспортного засобу в базі даних обліку викрадених транспортних засобів. Якщо номер транспортного засобу не перебуває в такій базі даних, то отримана завдяки відеокамерам інформація зберігається в архіві протягом двох тижнів. У разі, коли транспортний засіб перебуває в розшуку, у черговій частині спрацьовує сигнальна система. Інформація передається найближчим нарядам дорожньо-патрульної служби, які можуть оперативно затримати транспортний засіб [14]. Таким чином, система відеоспостереження дозволяє в оперативному порядку реалізовувати завдання щодо припинення та розкриття правопорушень, які вчиняються із застосуванням транспортних засобів або стосуються їх.

Наступним підрозділом поліції, який застосовує відеоспостереження у

громадських місцях, є кримінальна поліція, яка буде виконувати функції ліквідованої транспортної міліції [71], на яку покладалися завдання щодо захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань, охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки на транспорті [116]. Здійснення відеоспостереження кримінальною поліцією сприяє отриманню інформації про ситуації, які відбуваються в аеропортах, морських, річкових портах та метрополітені, а також на залізничних і автовокзалах та потребують втручання поліцейських. Так, наприклад, під час підготовки до проведення чемпіонатів Європи з футболу (УЄФА Євро-1012) на основних вокзалах України було встановлено системи відеонагляду на виконання наказу Міністерства внутрішніх справ України від 13 квітня 2011 року № 142 «Про оголошення рішення колегії МВС». Метою впровадження відеоспостереження було підвищити рівень охорони об'єктів національної транспортної системи, захищеність транспортної інфраструктури від терористичних актів або інших протиправних дій [129]. Для досягнення цієї мети на столичному вокзалі «Київ-Пасажирський», наприклад, у червні 2012 року було інстальовано додатково 50 відеокамер. На сьогодні більше 200 відеокамер забезпечують охорону правопорядку та безпеки у цьому громадському місці [180].

З викладеного випливає, що нині обробка та зберігання даних, отриманих за результатами здійснення відеоспостереження, здійснюється такими підрозділами, як чергові частини, дорожня поліція (державна автомобільна інспекція) та кримінальна поліція (транспортна міліція).

Ще одним правоохоронним органом, який застосовує відеоспостереження у своїй діяльності, є Державна прикордонна служба України, яка є правоохоронним органом спеціального призначення і на яку покладаються завдання з приводу забезпечення недоторканості державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. Серед багатьох функцій, які виконує Державна прикордонна служба України, є здійснення в установленому порядку

прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення. Саме для виконання зазначеного обов'язку цей правоохоронний орган може застосовувати відеоспостереження. Державна прикордонна служба складається із центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону; територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері охорони державного кордону; морської охорони, яка складається із загонів морської охорони; органів охорони державного кордону – прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини; розвідувального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону [109]. Застосування відеоспостереження здійснюється підрозділами охорони державного кордону на підставі наказу Адміністрації Державної прикордонної служби України від 30 вересня 2008 року № 810 «Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему прикордонного контролю «Гарт-1» Державної прикордонної служби України» (далі – наказ № 810). Згідно з положеннями наказу, система «Гарт-1» – це сукупність організаційно-розпорядчих заходів, програмно-технічних та телекомунікаційних засобів, що забезпечують обробку інформації (уведення, записування, зчитування, зберігання, знищення, приймання, передавання) щодо прикордонного контролю осіб і транспортних засобів, які перетинають державний кордон України, та автоматизований доступ до інформації, що зберігається в базах даних системи «Гарт-1». До цієї системи входить підсистема відеоспостереження «Гарт-1/ВС», яка складається з відеосерверів, програмного забезпечення, кольорових і монохромних відеокамер (для внутрішнього та зовнішнього застосування), пульта керування, джерела безперебійного живлення та призначена для ведення цілодобового відеоспостереження за додержанням установленого в пунктах пропуску режиму, контролювання обстановки в них та оперативного

реагування на її зміни, документування подій. Об'єктами відеоспостереження є територія пунктів пропуску, смуги руху транспортних засобів, місця їх стоянки (зупинки), місця здійснення прикордонного та інших видів контролю, службові приміщення підрозділів органів Державної прикордонної служби України. Застосовуючи цю систему, підрозділи органів охорони державного кордону здійснюють прикордонний контроль і пропуск через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна і забезпечують цілодобове відеоспостереження за територією та об'єктами в пунктах пропуску, відеозапис, детектування руху за кожним із відеоканалів, ведення циклічного відеоархіву, здійснення пошукових функцій у ньому; обробку відеозображень і розпізнавання державних номерних знаків автотранспорту та перевірки зчитаних номерних знаків за базами даних викраденого автотранспорту [117]. У зв'язку з тим, що підрозділи охорони державного кордону активно застосовують відеоспостереження, то, на нашу думку, необхідно доповнити ст. 20 Закону України «Про Державну прикордонну службу» [109] пунктом 31-1, в якому закріпити право за працівниками Державної прикордонної служби застосовувати відеоспостереження.

Наступний правоохоронний орган, який здійснює відеоспостереження, є Служба безпеки України. Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України», ця служба є державним правоохоронним органом спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. До завдань цього органу входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [138]. Саме для досягнення цієї мети Служба безпеки України уповноважена на застосування відеоспостереження. При цьому цей орган має право використовувати зазначений захід лише негласно, що випливає з п. 8 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України»

[138].

Ще один орган, який застосовує відеокамери у громадських місцях, є Управління державної охорони України, яке є державним правоохоронним органом спеціального призначення. До його завдань, поміж іншим, входять забезпечення державної охорони щодо органів державної влади України, а також здійснення охорони об'єктів щодо будинків, де працюють Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України, споруд і спеціальних транспортних засобів, що перебувають в їх користуванні, інших місць постійного і тимчасового перебування осіб, які охороняються, важливих державних об'єктів та прилеглих до них територій і акваторій, визначених Президентом України [108]. Саме для виконання цих завдань вказаний правоохоронний орган має право застосовувати відеоспостереження. Додатково юридичний акт, який визначає правовий статус цього органу, закріплює за ним право використовувати відеокамери негласно, про що зазначено у ст. 13 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [108]. Однак у Законі міститься вказівка про те, що метою проведення негласних дій, до яких належить також відеоспостереження, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [130], є запобігання посяганням на посадових осіб і членів їхніх сімей та об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона, виявлення і припинення таких посягань. Застосування негласного відеоспостереження для переслідування іншої мети не допускається.

Наступним органом, на який слід звернути увагу, є Військова служба правопорядку у Збройних Силах України, яка є спеціальним правоохоронним формуванням у складі Збройних Сил України. За цією службою закріплені, поміж іншим, такі завдання, як виявлення причин, передумов і обставин злочинів та інших правопорушень, вчинених у військових частинах та на військових об'єктах; розшук осіб, які самовільно залишили військові частини (місця служби); запобігання вчиненню і припинення злочинів та інших

правопорушень у Збройних Силах України; участь в охороні військових об'єктів та забезпеченні громадського порядку і військової дисципліни серед військовослужбовців у місцях дислокації військових частин, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; захист майна Збройних Сил України від розкрадання та інших злочинних посягань; забезпечення безпеки дорожнього руху військових транспортних засобів; участь у протидії диверсійним проявам та терористичним актам на військових об'єктах [104]. Саме для виконання цих завдань за цим органом повинно бути закріплене повноваження проводити відеозйомку, яке не передбачене в Законі України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України». У зв'язку з цим пропонуємо доповнити ст. 7 названого Закону п. 33, в якому зазначити, що для виконання покладених на Військову службу правопорядку у Збройних Силах України завдань, вона має право застосовувати відеоспостереження.

Ще одним правоохоронним органом, який уповноважений на здійснення відеоспостереження, є Державна кримінально-виконавча служба, яка відповідно до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» зобов'язана проводити реєстрацію засуджених і осіб, узятих під варту, їх фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку та дактилоскопію. Із зазначеного положення Закону витікає, що здійснення відеоспостереження є не правом, а обов'язком Державної кримінально-виконавчої служби України, який нею здійснюється під час реєстрації засуджених [107]. Застосування відеокамер працівниками цього органу в інших випадках не передбачено. Проте для виконання покладених на Державну кримінально-виконавчу службу України обов'язків, які, поміж іншим, передбачають забезпечення правопорядку, додержання вимог режиму, правил внутрішнього розпорядку в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах і на прилеглих до них територіях; забезпечення безпеки засуджених і осіб, узятих під варту, персоналу і громадян, які перебувають на території установ виконання покарань та слідчих ізоляторів; запобігання

вчиненню кримінальних правопорушень та дисциплінарних проступків в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, доцільно закріпити за цим органом право на застосування відеоспостереження у Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

Таким чином, серед правоохоронних органів, які здійснюють відеоспостереження, варто виділяти підрозділи поліції, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Управління державної охорони України, Державної кримінально-виконавчої служби України. При цьому аналіз повноважень Військової служби правопорядку у Збройних Силах України свідчить про необхідність закріплення за нею права на проведення відеозйомки в юридичному акті, який регулює статус цього органу.

Необхідно наголосити на тому, що інсталювання відеоспостереження у громадських місцях потребує значних витрат із державного бюджету на закупівлю високоякісного обладнання, облаштування спеціальних приміщень, залучення кваліфікованого персоналу тощо. Фінансування цих складових здійснюється в нашій державі доволі повільно, що вимагає від правоохоронних органів налагоджувати взаємодію із приватними суб'єктами, які здійснюють відеоспостереження. Зокрема, це стосується охоронних підприємств, діяльність яких регламентована Законом України «Про охоронну діяльність». У ст. 12 цього юридичного акта передбачено, що персонал охорони під час виконання функціональних обов'язків має право проводити відкриту відео- та фотозйомку подій як допоміжний засіб запобігання протиправним діям. Відповідно до ст. 18 зазначеного Закону, суб'єкти охоронної діяльності та правоохоронні органи можуть спільно організувати взаємодію і надавати взаємодопомогу в діяльності, що спрямована на попередження, припинення і розкриття кримінальних правопорушень та забезпечення охорони громадського порядку [134]. Одним із видів здійснення подібної взаємодопомоги може бути надання охоронними підприємствами доступу до систем відеоспостереження правоохоронним

органам на підставі укладеного адміністративного договору. У цьому договорі необхідно буде передбачити положення щодо предмету, відповідно до якого охоронне підприємство зобов'язане надати матеріали відеозйомки, а правоохоронний орган має право доступу до отриманих зображень; мети, яка полягає у попередженні правопорушень, забезпеченні громадського порядку і безпеки; прав та обов'язків сторін з приводу поводження з отриманими даними; строку дії договору, який буде залежати від строку договору, який укладає охоронне підприємство із суб'єктом, якому воно надає охоронні послуги, а також порядок і спосіб доступу правоохоронних органів до систем відеоспостереження. У зв'язку з тим, що доступ до матеріалів відеозйомки здійснюється через мережу Інтернет, то комп'ютери працівників правоохоронних органів необхідно буде підключити до неї.

Таким чином, із викладеного можна зробити висновок, що на сьогодні відеоспостереження застосовується такими правоохоронними органами, як поліція, Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна кримінально-виконавча служба України. При цьому запропоновано, щоб правоохоронні органи, з метою досягнення позитивних результатів у своїй діяльності, співпрацювали з охоронними підприємствами, які будуть надавати їм доступ до своїх систем відеоспостереження, на підставі адміністративного договору.

2.3. Відеоспостереження та його результати як доказ у правозастосовній діяльності

Застосування відеоспостереження у громадських місцях дозволяє зафіксувати будь-які події. При цьому на відміну від людини, яка сприймає інформацію суб'єктивно і потім подає розв'язок подій від себе, відображення інформації у відеоматеріалах відбувається об'єктивно. Відеокамера фіксує і

подає подію так, яка вона відбувалася. Здійснення відеозйомки в певному місці буде свідчити про те, що подія дійсно трапилася, а також підтверджувати чи спростовувати причетність певної особи до певної ситуації. Тобто відеозапис може виступати доказом у певній юридичній справі, для чого повинна бути передбачена відповідна процедура для суду та публічної адміністрації. Тому пропонуємо розглянути юридичні акти, в яких врегульовано питання щодо визначення, поводження, умов прийняття до розгляду такого виду доказу, як відеозапис, починаючи із судових органів.

Насамперед слід звернути увагу на ст. 62 Конституції України, в якій зазначено, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях [55]. Тобто для того, щоб стати доказом, відеоспостереження повинно, по-перше, проводитись у законний спосіб, а по-друге, відеозапис повинен набути саме статусу доказу, який закріплено у процесуальному законодавстві України. При цьому необхідно зазначити, що саме поняття «відеозапис» зустрічається не у всіх процесуальних кодексах, але це не стримує суд від розгляду цього виду доказу. Найголовніше, щоб він був оформлений належним чином, що зумовлює необхідність розгляду юридичних актів у цій сфері.

Так, наприклад, ст. 84 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) встановлює, що процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Додатково в ч. 2 ст. 99 КПК України закріплено, що до документів можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні) [64]. Тобто законодавець надає відеозапису статус документа у кримінальному процесі. Ця позиція знаходить підтримку і у представників кримінально-процесуальної науки [61 с. 122; 62, с. 154]. Проте деякі науковці схиляються до того, що відеозапис може належати як до документів, так і до речових доказів [154, с. 8].

Поряд із цим у ст. 57 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) зазначено, що доказами є будь-які фактичні дані, на підставі

яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів [188]. Тобто ЦПК України серед речових доказів виділяє саме відеозапис. Проте у науковців з цього приводу погляди розходяться у трьох напрямках. Одні вважають, що відеозапис є різновидом письмових доказів [26, с. 161; 27, с. 146; 21 с. 68]. Інші дотримуються позиції, що відеозапис належить до речових доказів [42; 65; 186, с. 165; 187, с. 83]. Деякі автори наполягають на тому, що відеозапис є самостійним видом доказу [13; 16, с. 176; 173; 178, с. 78], з чим ми повністю погоджуємося.

У ст. 69 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС) встановлено, що доказами в адміністративному судочинстві є будь-які фактичні дані, які встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових і речових доказів, висновків експертів. До речових доказів законодавець відносить, зокрема, магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи [48]. Отже, як бачимо, відеозапис віднесено до категорії речових доказів. Представники адміністративно-процесуальної науки цю позицію законодавця не оспорюють [4, с. 151; 52, с. 223].

У ст. 32 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) закріплено, що докази є фактичними даними, які встановлюються такими засобами: письмовими і речовими доказами, висновками судових експертів; поясненнями представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі. У деяких випадках на вимогу судді пояснення представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі, мають бути викладені письмово [25]. На відміну від інших процесуальних кодексів, ГПК України не надає вичерпного переліку речових доказів та не

звертає окремої уваги на такий доказ, як відеозапис. Однак судова практика свідчить про те, що він приймається як доказ у справі. Підтвердженням цьому є справа № 63/161-10, розглянута Харківським апеляційним господарським судом про порушення виключних майнових авторських прав. В якості доказу в цій справі позивачем було надано на розгляд суду відеозапис, який було враховано суддею при винесенні остаточного рішення [160]. Погляди науковців на цей вид доказу в господарському процесі відрізняються. Одні відносять його до речових доказів [84, с. 87], а інші – до документів [40; 57].

Роблячи проміжний висновок із викладеного, зазначимо, що в будь-якому виді судового процесу в якості доказу можуть бути використані матеріали відеозапису, які законодавець відносить до письмових або речових доказів. Подібної позиції дотримуються і більшість науковців у сфері процесуального права. На нашу думку, на подібні погляди вплинула постанова Пленуму Верховного Суду СРСР від 01 грудня 1987 року № 10 «Про застосування процесуального законодавства у зв'язку з розглядом цивільних справ у суді першої інстанції». У п. 9 цього акта вказано, що суд з урахуванням показання осіб, які беруть участь у справі, може досліджувати представлені звуко-, відеозаписи та оцінювати їх у сукупності з іншими доказами. Якщо зміст записів має доказове значення, у такому разі їх необхідно розглядати як письмові докази, а якщо зовнішні ознаки – як речові докази [87].

Відповідно до положень процесуального законодавства, письмовими доказами є документи (у тому числі електронні документи), акти, листи, телеграми, будь-які інші письмові записи, що містять у собі відомості про обставини, які мають значення для справи [48]. Відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК України, документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального

провадження [64]. Окремо п. 3.26 Державного стандарту України № 2732 2004 [35], чинного з 01 липня 2005 року, виділяє зображувальний документ як документ, зміст якого зафіксовано у вигляді точного, зменшеного, збільшеного або формалізованого відображення зовнішніх характеристик реального чи уявного об'єкта за допомогою малювання, креслення, графіки, фотографії, кінематографії, відеозапису. Відповідні визначення переконують науковців у тому, що відеозапис є документом [40]. Проте, на нашу думку, визначення поняття «документ» у зазначених юридичних актах не можна визнати вдалим, оскільки воно сформульовано без урахування семантичного значення цього слова. Так, у тлумачному словнику під документом розуміється: 1) діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, служить доказом чого-небудь. Усе те, що підтверджує що-небудь. Оборотні документи; 2) письмове свідоцтво, що офіційно підтверджує особу; 3) письмовий твір, грамота, рисунок і т. ін. як свідчення про щось історичне, важливе; 4) спеціально форматований паперовий носій даних, що його заповнюють автоматично або вручну [18, с. 45]. Тобто із наведеного визначення стає зрозумілим, що документ є завжди паперовим носієм інформації, яким не є відеозапис.

Проте С.В. Васильєв та Л.М. Ніколенко вказують, що відеозапис є документом, зосереджуючи увагу на тому, що він подібний до електронних документів, оскільки вони: а) зберігаються на матеріальному носії; б) інформація, зафіксована на них, має доказове значення; в) як правило, їх відтворення в суді потребує спеціальних технічних засобів. Це означає, що підставою віднесення матеріалів фото- і кінозйомки, аудіо- і відеозаписів до письмових доказів є те, що не фізичні властивості матеріальних носіїв, а зафіксовані на них за допомогою спеціальних знаків відчуття (звуки або зображення) мають доказове значення [85, с. 144-145]. Проте ми не можемо підтримати такий погляд, оскільки електронний документ може бути в будь-який час роздрукований та відтворений на такому матеріальному об'єкті, як папір. Окрім цього, у створенні електронного документа завжди бере участь

людина, яка надає цьому джерелу інформації певного суб'єктивізму, оскільки особа, описуючи ту або іншу подію, пропускає всі обставини справи через свою свідомість. Здійснення відеозапису виключає участь людського фактору, оскільки фіксація події відбувається в автоматичному режимі. Як наслідок, інформація, отримана подібним чином, носить об'єктивний характер. Окрім цього, процес формування і дослідження відеозапису дещо відрізняється від процесу формування і дослідження традиційних письмових документів. Це джерело інформації не проходить таку стадію формування, як збереження одержаних відомостей у пам'яті автора документа. Сприйняття обставин особою, яка виготовила відеозапис, відрізняється від сприйняття обставин відеокамерою. Отже, такі документи можуть містити відомості про обставини справи, які «автор» у традиційному письмовому документі не в змозі зафіксувати, оскільки із суб'єктивних причин (наприклад, поганий зір або неуважність) не зміг би сприйняти факти дійсності. Проте автори висловлюються, що від волі «автора» залежить, що потрапить у кадр [85, с. 176]. Ми не можемо повністю погодитися із цим твердженням, оскільки сучасні системи відеоспостереження, а особливо ті, які встановлюються у громадських місцях для профілактики і боротьби з правопорушеннями, а також особистих володіннях осіб з метою охорони приватної власності, здатні проводити відеозйомку в автоматичному режимі, тобто без втручання особи. Таким чином, це і дозволяє точно зафіксувати всю обстановку, яка склалася. Через це робимо висновок про неможливість віднесення відеозапису до документа.

Щодо віднесення відеозапису до речового доказу, то більшість науковців не піддають критиці позицію віднесення відеозапису до цього виду доказів через його закріплення у процесуальному законодавстві [41, с. 124-125; 150, с. 222]. Так, В.Г. Тіхія до одного із різновидів речового доказу відносив магнітофонні стрічки із записом розмов [177, с. 10-11]. Проте не всі науковці дотримуються зазначеної думки. Ми погоджуємося із С.В. Васильєвим, який зазначає, що магнітні, електронні та інші носії

інформації не зовсім підходять під визначення речового доказу. Вчений вказує, що аудіо-, відеозапис, дискети – це дійсно предмети, які є засобами встановлення обставин, які мають значення для справи, але ці відомості отримані зі змісту названих предметів, а не з їх зовнішнього вигляду [15, с. 176]. Окрім цього, речовий доказ має вигляд речі, яка зберегла на собі сліди певних явищ. Ці докази підтверджують ті чи інші обставини справи своїм місцезнаходженням, зовнішнім виглядом, внутрішніми якостями, особливими прикметами чи будь-якими іншими слідами, які на них збереглися [57]. Згідно із процесуальним законодавством України, речовими доказами є предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи [25; 48; 64; 188]. Таким чином, відеозапис є матеріальним об'єктом, що містить інформацію про подію, яка мала місце. Аналіз визначень речового доказу, які містяться у процесуальних кодексах, дає підстави вважати, що відеозапис не відповідає визначенню речового доказу. Магнітні, електронні та інші носії інформації – це дійсно предмети, які містять інформацію, на підставі якої можна встановити обставини, що мають значення для справи. Але відповідну інформацію можна отримати за умови дослідження змісту цих предметів, який відтворюється лише за допомогою використання спеціальних технічних засобів. Відповідний процес відрізняється від процесу дослідження речових або письмових доказів, який полягає в дослідженні їх матеріальної форми.

Таким чином, якщо відносити відеозапис до речових доказів або документів, виходить, що законодавець не бажає брати до уваги зміни в суспільному житті, у тому числі науково-технічний прогрес, і виділяти відеозапис в окреме джерело доказів. Натомість він намагається пояснити нові дефініції за допомогою старого понятійного апарату. На наш погляд, такий підхід не відповідає реаліям і потребам сьогодення. Законодавство повинно в першу чергу вирішувати проблеми практики, а не створювати нові. Розвиток нових технологій, які активно використовуються державними

і приватними інституціями, потребує закріплення нових видів доказів та порядку поводження з ними в законодавстві, включаючи і процесуальне.

Отже, відеозапису слід надати статус окремого виду джерела доказів. Подібні думки вже висловлювалися на сторінках юридичної літератури. В.В. Молчанов вказує на те, що відеозапис має статус окремого джерела доказу, оскільки аудіо- та відеозаписи за характером джерела інформації, способу її закріплення, збереження, відтворення та дослідження відрізняються від письмових та речових доказів [80, с. 296.]. Цю позицію підтримував також А.О. Власов. Вчений зазначав, що 1) аудіо- та відеозаписи не є складними предметами, тому вони постійно в незмінному стані можуть зберігатися в камері схову суду; 2) носії аудіо- та відеозаписів за рішенням суду повертаються їх власникам на підставі заяви про таке повернення та їх копій, які засвідчені судом; 3) обов'язковим є залучення спеціаліста з метою дослідження таких речових доказів [20, с. 238–240.].

Тому вважаємо необхідним виділити відеозапис в окреме джерело доказів. Це пов'язано з тим, що зміст відеозапису дозволяє особам, які беруть участь у справі, сприймати інформацію про обставини справи майже на рівні із безпосередніми спостерігачами події. Така ситуація може мати великий психологічний вплив на учасників процесу. Подібний обсяг надання інформації не здатні забезпечити письмові та речові докази. Зазвичай доказова інформація у письмових та речових доказах призводить до сприйняття відомостей лише про окремий аспект обставин, який відбувався у певний проміжок часу. У зв'язку з цим необхідно доповнити чинне процесуальне законодавство нормою про те, що фактичні дані встановлюються також аудіо- і відеозаписом, закріпивши в окремій статті порядок поводження з цим видом доказу. Корисним у цьому плані виглядає закордонний досвід. Так, наприклад, Цивільний процесуальний кодекс Російської Федерації (далі – ЦПК РФ) містить окремі статті, які безпосередньо стосуються поводження з такими доказами, як аудіо- і відеозаписи. Згідно зі ст. 77 ЦПК РФ, особа, яка надає до суду аудіо- чи

відеозапис на електронному або іншому носії інформації або клопочеться про їх витребування, повинна вказати, коли, ким і в яких умовах здійснювалася відеозйомка. Додатково ст. 78 ЦПК РФ встановлює, що носії аудіо- і відеозаписів зберігаються в суді. Суд вживає заходів для їх зберігання в незмінному стані. У виняткових випадках після вступу рішення суду в законну силу носії аудіо- і відеозаписів можуть бути повернені суду або організації, від яких вони були отримані. За клопотанням особи, яка бере участь у справі, їй можуть надаватися виготовлені за її рахунок копії записів. З приводу повернення носіїв аудіо- і відеозаписів суд виносить ухвалу, яка може бути оскаржена [28].

На нашу думку, подібні положення необхідно внести і до процесуального законодавства України. Окрім цього, в окремій статті процесуальних кодексів слід зазначити, що відеозапис є візуальною інформацією про обставини, що мають значення для справи. Ця інформація може міститися на магнітних, електронних та інших носіях інформації. Додатково до процесуальних кодексів потрібно внести положення щодо відтворення відеозапису в залі судового засідання і його дослідження, так само, як зроблено в ст. 146 КАС України, де зазначено, що відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису проводяться в судовому засіданні або в іншому приміщенні, спеціально підготовленому для цього, з відображенням у журналі судового засідання особливостей оголошуваних матеріалів і зазначенням часу демонстрації. Після цього суд заслуховує пояснення осіб, які беруть участь у справі. У разі потреби відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису можуть бути повторені повністю або у певній частині [48]. Доречним є також і доповнення процесуального законодавства положенням про порядок призначення експертизи відеозапису, якщо в учасників процесу виникає сумнів з приводу його дійсності. Подібні доповнення до процесуального законодавства нададуть відеозапису нового статусу і полегшать порядок поводження з ним учасниками судового процесу.

Поряд із викладеним необхідно зупинитися також і на аналізі норм щодо використання відеозапису, що містяться в Кодексі України про адміністративні правопорушення, положення якого застосовуються як в судовому, так і в позасудовому провадженні. У ст. 251 КУпАП встановлено, що доказами у справі про адміністративні правопорушення є будь-які фактичні дані, які встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, показаннями технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів щодо забезпечення безпеки дорожнього руху, протоколом про вилучення речей і документів, а також іншими документами [49]. Як бачимо, законодавець надає відеозапису статус окремого доказу, але лише у справах щодо забезпечення безпеки дорожнього руху. На нашу думку, запроваджуючи подібне положення, законодавець тим самим виключає застосування відеозапису в якості доказу в інших справах. Тому вважаємо, що в ст. 251 КУпАП [49] не слід уточнювати категорію правопорушень, у яких відеозапис може виступати доказом, що дозволить використовувати його у всіх справах щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності.

Проте КУпАП не регулює порядок поводження з матеріалами відеозапису під час провадження у справі про адміністративне правопорушення, яке здійснюється представниками органів публічної адміністрації та судом. У зв'язку з цим доцільним виглядає доповнити КУпАП положеннями, які було нами запропоновано для судового провадження. Поряд із цим вважаємо, що окремою статтею цього юридичного акта повинно бути передбачено положення щодо того, що технічні прилади та технічні засоби, які мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, повинні мати

відповідні сертифікати і пройти метрологічну перевірку. Запровадження відповідної процедури сприятиме підвищенню довіри до отриманого відеозапису.

Ведучи мову про вдосконалення українського законодавства в частині поводження з результатами відеозапису у відповідних судових та позасудових процесах, зазначимо, що вдосконалення вимагають також і проекти законодавчих актів. Зокрема, мова йде про проект Адміністративно-процедурного кодексу України. Відповідно до ч. 1 ст. 1 проекту цього Кодексу, він покликаний регулювати відносини, що виникають під час провадження органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами діяльності щодо забезпечення реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб (далі – особи), у тому числі щодо отримання адміністративних послуг та виконання ними визначених законом обов'язків; регламентує процедури розгляду адміністративних справ [6]. Таким чином, під час здійснення адміністративного провадження орган публічної адміністрації може використовувати докази, які йому надаються на розгляд сторонами. У проекті цього юридичного акта під доказами розуміють будь-які фактичні дані, які встановлюються на підставі пояснень учасників адміністративного провадження, документів, речей, протоколу огляду місця або речей, пояснень свідків, висновків або пояснень експертів, пояснень або консультацій спеціалістів [6]. Як бачимо, відеозапис до зазначеного переліку доказів не входить. У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до цього законопроекту, зазначивши, що доказом є фактичні дані, які встановлюються і на підставі відеозапису. Окремою статтею необхідно передбачити умови дослідження відеозапису, де зазначити, що відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису проводяться у приміщенні розгляду адміністративної справи або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні з відображенням у протоколі слухання адміністративної справи основних технічних характеристик обладнання та носіїв інформації і

зазначенням часу відтворення (демонстрації). Після цього адміністративний орган заслуховує пояснення осіб, які беруть участь у справі.

З усього викладеного робимо висновок, що на сьогодні такий доказ, як відеозапис, не має статусу окремого джерела доказу у процесуальному законодавстві України, що ускладнює процедуру поводження з ним учасниками судового та позасудового провадження. У зв'язку з цим є необхідним внесення відповідних змін до існуючих процесуальних кодексів та проекту Адміністративно-процедурного кодексу України, який знаходиться на розгляді у Верховній Раді України, що сприятиме не лише підвищенню ефективності правозастосовної діяльності, але і посилить гарантії права особи на справедливий і неупереджений суд та адміністративну практику.

Але окрім внесення доповнень до законодавства щодо відеозапису, слід також вирішити питання щодо того, до якого виду доказів він належить. Вміння сторін процесу класифікувати докази сприяє повному, всесторонньому та об'єктивному дослідженню обставин справи, формуванню за нею достовірних висновків.

В юридичній літературі докази класифікуються за різними критеріями, а саме:

1) за способом (процесом) формування докази поділяються на первісні та похідні. Первісними називають докази-першоджерела. Похідними називають докази, які відтворюють зміст інших доказів. В одних випадках фактична обставина впливає на джерело доказу (свідомість людини, предмет) і певним чином відображається в ньому. В інших – на джерело доказу впливає не сам факт, що становить інтерес для суду, а його відображення, інформація про нього, що несе інше джерело. Прикладом первісного доказу можуть бути показання свідка-очевидця, оригінал документа тощо. Прикладом похідного – копія документа; показання свідка, який повідомляє суду відомості про факт зі слів іншої особи – очевидця події. Між похідним доказом і фактом, що свідчить про нього, завжди є одна або кілька

проміжних ланок (доказів), що може призвести до спотворення переданої інформації. У зв'язку з цим похідні докази, як правило, менш достовірні, ніж первісні докази. У судовій практиці вони зазвичай використовуються для виявлення первісних доказів, а також для їх перевірки [4, с. 155; 67, с. 214-216; 176, с. 152]. На нашу думку, відеозапис може виступати як первісним, так і похідним доказом залежно від того, яким чином він був отриманий. Так, наприклад, первісним буде той відеозапис, який був зафіксований відеокамерами, що працюють в автоматичному режимі, який позбавлений будь-якого впливу людини на процес відеозйомки. Відеозапис, який був зроблений безпосередньо людиною, необхідно вважати похідним, оскільки особа, яка проводить відеозйомку, може впливати на цей процес і спрямовувати відеокамеру в ті місця, які представляють для неї найбільший інтерес. У цьому разі показання особи, яка проводила відеозапис, будуть виступати первісним доказом, а відеозапис буде похідним, підтверджуючи показання особи і вказуючи на інші суттєві обставини справи;

2) за характером зв'язку між змістом доказу і тими фактами, які необхідно встановити в тій чи іншій справі, докази поділяються на прямі та непрямі. На підставі прямого доказу можна зробити тільки один висновок: про наявність або відсутність факту, що доказується, оскільки зв'язок між доказом і фактом однозначний. Непрямий доказ має з фактом, що доказується, багатозначний зв'язок, що дозволяє суду зробити не один, а кілька ймовірних висновків про факт. На підставі одного непрямого доказу неможливо одержати достовірний висновок про факт, тому практика розробила такі правила їх застосування: а) щоб на підставі непрямих доказів дійти достовірного висновку, потрібно мати декілька таких доказів; б) достовірність кожного з них не повинна викликати сумнівів; в) сукупність їх повинна бути певною системою, що дає підставу зробити єдиний можливий висновок про факт, що доказується. Практичне значення поділу доказів на прямі та непрямі полягає в тому, що: а) розбіжності між цими доказами враховуються сторонами і представниками при збиранні доказів.

Непрямі докази повинні бути в такому обсязі, щоб була можливість виключити всі припущення, що випливають із них, крім одного; б) наявність прямих доказів не виключає можливості спростування їхнього змісту, тому вимога всебічності дослідження всіх обставин у справі повинна виконуватися судом і при наявності прямих доказів; в) природа прямих і непрямих доказів впливає на зміст судового доказування: використання непрямих доказів подовжує шлях доказування, вводить для суду додаткові проміжні ступені на шляху до вирішення основних питань справи [4, с. 155]. Якщо перенести зазначений критерій на відеозапис, можна зробити висновок, що він може виступати як прямим, так і непрямим доказом. Наприклад, перевищення швидкості руху власником транспортного засобу, яке було зафіксовано працюючим в автоматичному режимі приладом відеоспостереження, буде прямим доказом причетності особи до правопорушення. Відеозапис буде непрямим доказом у тому випадку, коли отримане зображення буде неякісним, що не дозволить у повній мірі відобразити події, які склалися;

3) за джерелом отримання докази поділяються на особисті та речові (предметні) залежно від того, є джерелом доказу людина або матеріальний об'єкт. Якщо ми маємо справу із предметом матеріального світу, впливаючи на який одержано відображення явище дійсності, то такий предмет буде джерелом речового доказу. Коли явище відображено у свідомості людини, впливаючи на її органи відчуття, тоді джерелом відомостей завжди буде громадянин незалежно від того, як, яким чином вони будуть ним закріплені. До особистих доказів відносять пояснення сторін, третіх осіб, висновки експертів, до речових (предметних) – письмові та речові докази [52, с. 404]. Таким чином, відеозапис буде виступати предметним доказом у справі, оскільки він виступає матеріальним об'єктом.

Отже, відеозапис є предметним доказом, який залежно від ситуації, за якої була здійснена відеофіксація, може бути як прямим, так і непрямим і як первісним, так і похідним.

Але для того, щоб відеозапис було визнано доказом, він повинен мати певні властивості. Властивостями доказів є такі невід'ємні його ознаки, за умови наявності яких певні відомості набувають якості доказу та, навпаки, при відсутності хоча б однієї з яких відомості не мають доказового значення. Отже, властивість є невід'ємною ознакою певного явища [165]. До таких властивостей доказів відносяться належність, допустимість і достовірність.

Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для справи, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів [64]. Відповідно до ст. 70 КАС України, належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування [48]. Тобто така властивість доказу дозволяє суду та іншим учасникам процесу приймати до розгляду лише ті докази, які мають пряме відношення до справи, і не враховувати ті, які не мають ніякого смислового значення. Таким чином, це робить процес розгляду справи більш швидким та дозволяє основну увагу сконцентрувати на доказах, які прямо стосуються справи. Якщо перенести цю норму на матеріали відеоспостереження, слід зазначити, що відеозапис, який подається учасниками провадження на розгляд суду або суб'єктів публічної адміністрації, повинен містити інформацію про всі події, які мали місце, та стосуватися справи, яка знаходиться у провадженні. Так, наприклад, для задоволення вимог належності зображення, які були зроблені працюючими в автоматичному режимі спеціальними технічними засобами, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису чи засобами фото- і кінозйомки, відеозапису, повинні містити інформацію про місце, час скоєння порушення, чітке зображення автомобіля порушника для притягнення особи до адміністративної відповідальності у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Відповідна вимога була закріплена розпорядженням МВС України від 21 травня 2009 року № 466 «Про організацію роботи підрозділів ДАІ з

профілактики правопорушень із застосуванням засобів фото- і кінозйомки, відеозапису» [132]. Фіксація відеоприладами зазначеної інформації свідчить про те, що подія сталася і особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має до неї відношення. Введення відповідної вимоги зумовлено тим, що судді у своїх рішеннях скасовували постанову про притягнення особи до адміністративної відповідальності на підставі того, що знімки, які були зроблені за допомогою приладу «Візир», не давали можливості встановити місце вчинення адміністративного правопорушення. А це, у свою чергу, не дозволяло відтворити повною мірою подію, яка мала місце, що призводило до визнання наданого доказу неналежним [156; 158; 159]. У зв'язку з цим будь-який відеозапис, який надається сторонами під час здійснення провадження у справі, повинен містити інформацію про місце, час скоєння події, чітке зображення осіб та предметів, які мають відношення до події, що сприятиме відповідності цього доказу критеріям належності.

Окрім належності, важливу роль відіграє така властивість, як допустимість доказу. Відомості про обставини справи (фактичні дані) мають бути отримані з передбачених законом засобів доказування. Фактичні дані, взяті з інших джерел чи надані суду в особливому вигляді, не можуть вважатися припустимими судовими доказами [15, с. 121]. Під допустимістю доказів розуміється визначення законності джерела доказів, способів отримання і закріплення фактичних даних. Це його придатність для використання при встановленні обставин, що мають значення для справи, яке відповідає вимогам закону щодо джерел, порядку виявлення, закріплення і дослідження доказів.

Відповідно до ч. 3 ст. 70 КАС України, суд не бере до уваги докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Обставини, які за законом повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися ніякими іншими засобами доказування, крім випадків, коли щодо таких обставин не виникає спору [48]. У ст. 86 КПК України встановлено, що доказ визнається допустимим, якщо він отриманий

у порядку, встановленому цим Кодексом [64]. Це означає, що навіть якщо подія у справі підтверджується певним засобом доказування, але порушена процедура його отримання, то доказ не буде прийнято до розгляду судом та органом публічної адміністрації.

Так, на підставі наказу МВС України від 27 березня 2009 року «Про затвердження Інструкції з питань діяльності підрозділів дорожньо-патрульної служби Державтоінспекції МВС» працівникам дорожньої поліції забороняється застосування технічних засобів і приладів, які не сертифіковані в Україні та які не пройшли метрологічної повірки або мають свідоцтво про таку повірку, термін дії якого минув, а також передавати такі прилади для користування безпосередньо на маршруті патрулювання без здійснення контролю командиром підрозділу результатів роботи приладу за зміну [114]. Керуючись положеннями цього наказу, суд не приймав до уваги відеозаписи, зроблені на побутову камеру, у справі про притягнення осіб до адміністративної відповідальності щодо забезпечення безпеки дорожнього руху [157; 161]. У зв'язку з тим, що працівники ДАІ (дорожньої поліції) використовували побутові відеокамери, які не були сертифікованими, вони виходили за межі своїх повноважень, порушуючи тим самим вимоги закону. А тому отримані ними докази були недопустимими.

Таким чином, допустимим визнається доказ, який отримано з дотриманням прав і свобод людини, Конституції та інших юридичних актів України. Норми, що визначають допустимість доказів, носять імперативний характер і відображають суспільну потребу забезпечення стабільності як приватноправових, так і публічних відносин. Нездатність суб'єктів юридичного процесу надати допустимі докази, коли вказівка на них прямо міститься в юридичних актах, переконує суд та суб'єктів публічної адміністрації у тому, що суб'єктами процесу не було прийнято належних заходів для забезпечення захисту своїх прав, що робить позицію зацікавленої сторони дуже вразливою. Інститут допустимості важливий насамперед для процесу доказування тим, що дозволяє працювати з достовірним доказовим

матеріалом, а не з довільними джерелами відомостей про факти. Тому питання використання визначених засобів доказування повинні бути абсолютно точно врегульовані в законі [15, с. 112].

Отримання відеозапису за допомогою цифрових технологій у сучасних умовах дає змогу редагувати зображення через наявні спеціальні програми режимів зйомки. У зв'язку з цим виникають проблеми щодо визнання такого доказу допустимим і залучення його в подальшому до справи. Особливо це стосується процесу проведення відеозйомки приватними особами, які у кінцевому підсумку є авторами отриманого відеозапису. Під час такої відеозйомки особа сама визначає місця та події, на яких вона концентрує увагу, формуючи тим самим «своє ставлення» до подій, які відбуваються. Окрім цього, існує загроза монтування отриманого подібним чином зображення. Через це для встановлення автентичності відеозапису, отриманого від приватної особи, повинна бути призначена і проведена експертиза. На наш погляд, вона сприятиме тому, що відеозапис буде визнаватися допустимим доказом у справах судового і позасудового провадження.

Щодо застосування відеоспостереження органами публічної адміністрації, які інсталюють відеокамери з метою попередження правопорушень, то вони повинні використовувати обладнання, яке відповідає Державним стандартам України та пройшло процедуру сертифікації і стандартизації. Це сприятиме тому, що в учасників процесу не буде виникати сумнівів щодо правдивості зробленого відеозапису. Проте у разі виникнення сумнівів повинна бути призначена експертиза.

Оскільки на сьогодні є дуже розповсюдженими апаратно-програмні комплекси, які дозволяють оцифрувати отримане зображення, а пізніше редагувати, синтезувати, здійснювати його перезапис зі зміненим змістом як на аналоговий, так і на матеріальний носій, то це означає, що розширилися можливості їх повної або часткової фальсифікації без залишення певних слідів про зроблену маніпуляцію [24]. Через це велику роль відіграє саме

встановлення достовірності такого доказу, як відеозапис. Достовірність означає, що відомості, які надає особа, відповідають дійсності. Достовірний доказ повинен бути отриманий із надійного джерела інформації та якісного процесу формування доказу. Достовірність визначають при порівнянні кількох доказів, при оцінці всієї сукупності доказів у справі. Достовірність – це якість доказів, яка характеризується точністю, правильністю відображення обставин, які входять до предмета доказування [190]. Отже, достовірність дозволяє узгодити один доказ з усією сукупністю. Достовірність доказів – це їх обґрунтована істинність.

Проте деякі автори вважають, що достовірність не є властивістю доказу, а виступає критерієм оцінки вже наявного доказу (належного та допустимого). Вони схиляються до того, що оцінка достовірності окремого доказу, як правило, носить попередній характер. Поява нових доказів може докорінно змінити оцінку достовірності відомостей, які містить доказ. Крім того, перевірка доказу включає не тільки оцінку правдоподібності й несуперечності фактичних даних, але й зіставлення цих даних із вже наявними доказами [83]. Але ми не можемо погодитися з подібним твердженням, оскільки вважаємо зазначену властивість ніби завершальним етапом у процесі визнання доказу доказом.

Незважаючи на те, що цей критерій нечітко регламентований в українському законодавстві, аналіз норм КАС України дозволяє виділити два основних правила, якими має керуватися суд при оцінці доказів на предмет їх достовірності. По-перше, достовірний доказ має бути отримано із доброякісного джерела інформації (ст. 77, ч. 3 ст. 143, ч. 1 ст. 145, ч. 3 ст. 146, ч. 2 ст. 149 КАС України). По-друге, його необхідно співставити з іншими доказами у справі [166]. Щодо кримінально-процесуального законодавства, то критерії достовірності можна простежити у ст. 374 КПК України. Слід зазначити, що подібні положення містяться і в інших процесуальних кодексах України (ст. 163 КАС, ст. 210 ЦПК). С.Я. Фурса та С.В. Щербак зазначають, що впевнитися в достовірності доказу – значить перевірити: чи

правду говорить свідок, чи відповідають дійсності відомості, зазначені в документі, чи відповідає копія оригіналу. Важливим для цього є встановлення джерела, з якого був отриманий такий доказ, обставини, в яких він формувався [182, с. 98].

Отже, встановлюючи достовірність відеозапису, суб'єкти юридичного процесу повинні встановити суб'єкта надання відеозапису. Якщо його було отримано від приватної особи, то чи була призначена експертиза з приводу встановлення автентичності відеозапису і який її результат. Окрім цього, необхідно провести допит особи, яка проводила відеозапис, з метою встановлення її неупередженості під час проведення відеозйомки.

Таким чином, для того щоб відеозапис був визнаний доказом у справі, він повинен відповідати вимогам належності, допустимості та достовірності, що в результаті приведе до його правильної оцінки суддею та суб'єктами публічної адміністрації.

Згідно з ч. 1 ст. 86 КАС України, суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів [48]. Подібне визначення оцінки доказів закріплено і в інших процесуальних кодексах України (ст. 94 КПК, ст. 212 ЦПК). Оцінка доказів за внутрішнім переконанням означає, що визначення вірогідності та сили доказів виробляється самим судом та органами публічної адміністрації. Закон надає можливість суду та органам публічної адміністрації самим оцінити кожний доказ, причому критерієм при цьому повинно служити внутрішнє переконання судді. Такий підхід до оцінки доказів забезпечує встановлення дійсних правовідносин сторін і обставин у конкретній справі. Внутрішнє переконання має складну багаторівневу структуру і складний зміст, в якому динамічно взаємодіють об'єктивні та суб'єктивні фактори. Щодо особистості судді, то важливими опорними її площинами є: а) культурний рівень; б) світоглядний рівень; в) правосвідомість. Ці характеристики об'єктивуються в суддівському корпусі в цілому і конкретно в тій або іншій

особистості судді. Об'єктивну основу в переконанні судді становлять обставини розглянутої справи. Неупереджений розгляд доказів означає відсутність заінтересованості суду у справі, що вирішується, відсутність упередженості при оцінці доказів. Щодо підтримки можливості безупередженого дослідження доказів закон вводить правила про відвід судді. На неупередженості дослідження доказів базується положення принципу незалежності суддів [43].

Отже, оцінка доказів – це складна процесуальна й одночасно розумова діяльність суду, суб'єктів публічної адміністрації, включаючи осіб, які беруть участь у справі, що є на всіх стадіях юридичного процесу. Під час оцінки доказів суд (публічна адміністрація) співставляє їх усю сукупність і виносить рішення. Оцінка такого доказу, як відеозапис, буде здійснюватись на підставі його співставлення з іншими доказами, що дозволить визначити його місце серед усіх доказів і прийняти на підставі нього та іншої сукупності доказів правильне обґрунтоване рішення.

Тому для належної оцінки такого доказу, прийняття рішення, яке буде базуватися на ньому, відеозапис повинен відповідати вимогам належності, достовірності і достатності. Проте це буде досягнуто лише тоді, коли будуть внесені зміни до процесуального законодавства, які визначатимуть його правовий статус як окремого джерела доказу та процедуру поводження з ним.

Висновки до Розділу 2

У цьому розділі проаналізовано юридичні акти, які регулюють застосування відеоспостереження у громадських місцях. Доведено, що сучасний стан правового регулювання відеоспостереження в Україні є неналежним та не сприяє дотриманню основоположних прав людини. Тому,

враховуючи Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо здійснення відеоспостереження у громадських місцях, запропоновано прийняти Закон України «Про застосування відеоспостереження у громадських місцях». У цьому Законі обґрунтовано необхідність передбачити положення щодо його мети, визначення термінів, таких як «відеоспостереження»; «громадське місце»; «суб'єкт встановлення відеоспостереження»; «особа, яка знаходиться у зоні відеоспостереження»; принципи встановлення та здійснення відеоспостереження, до яких слід віднести принцип законності, принцип необхідності, принцип пропорційності, принцип прозорості, принцип відповідальності, принцип здійснення незалежного контролю, принцип залучення громадськості до застосування відеоспостереження. Додатково запропоновано внести до Закону положення щодо строку збереження інформації; інформування громадськості щодо здійснення відеоспостереження; прав осіб, які перебувають у зоні відеоспостереження, та обов'язків суб'єктів встановлення відеоспостереження; використання відзнятого матеріалу; доступу до відзнятого матеріалу; форми та формату зберігання отриманої інформації.

До ознак правоохоронних органів запропоновано відносити такі:

- 1) вони є державними органами, що повинно бути передбачено в юридичних актах, які регламентують їх діяльність;
- 2) вказівка на те, що орган є правоохоронним, повинна міститися в юридичному акті, який визначає статус цього органу;
- 3) вони наділені повноваженнями щодо використання заходів безпосереднього примусу, а саме: фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї;
- 4) правоохоронні завдання, функції та повноваження такі органи виконують на професійній основі, що передбачає відповідну підготовку правоохоронців;
- 5) вони спеціально створені з метою забезпечення охорони та захисту прав і свобод осіб, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань.

На підставі цих ознак зроблено висновок, що правоохоронні органи – це державні органи, які названі правоохоронними в юридичних актах, що визначають їх статус, створені з метою забезпечення та захисту прав і свобод

особи, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань та адміністративних правопорушень і виконують правоохоронні завдання, функції та повноваження, під час яких вони мають право на використання фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї.

Обґрунтовано позицію, що серед правоохоронних органів, які здійснюють відеоспостереження, варто виділяти підрозділи поліції, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Управління державної охорони України, Державної кримінально-виконавчої служби України.

Зазначено, що у структурі поліції обробку та зберігання даних, отриманих за результатами здійснення відеоспостереження, здійснюють такі підрозділи, як чергові частини, дорожня поліція (державна автомобільна інспекція) та кримінальна поліція (транспортна міліція). Вказано, що у структурі Державної прикордонної служби України відеоспостереження використовується органами охорони державного кордону, проте це не закріплено в Законі України «Про Державну прикордонну службу». Тому запропоновано доповнити цей Закон відповідним положенням.

Акцентовано увагу, що для більш ефективного виконання поставлених перед правоохоронними органами завдань їм слід налагоджувати взаємодію з охоронними підприємствами, які використовують відеоспостереження на підставі Закону України «Про охоронну діяльність». Зазначено, що одним із видів здійснення подібної взаємодопомоги є надання охоронними підприємствами доступу до систем відеоспостереження підрозділам правоохоронних органів, уповноваженим на застосування відеокамер у громадських місцях. Вказано, що відповідна взаємодія здійснюється на підставі укладення адміністративного договору між зазначеними сторонами. Обґрунтовано необхідність передбачити в цьому договорі положення щодо предмету, відповідно до якого охоронне підприємство зобов'язане надати матеріали відеозйомки, а правоохоронний орган має право доступу до отриманих зображень; мети, яка полягає у попередженні правопорушень,

забезпеченні громадського порядку і безпеки; прав та обов'язків сторін з приводу поводження з отриманими даними; строку дії договору, який буде залежати від строку договору, який укладає охоронне підприємство із суб'єктом, якому воно надає охоронні послуги, а також порядок і спосіб доступу правоохоронних органів до систем відеоспостереження. У зв'язку з тим, що доступ до матеріалів відеозйомки здійснюється через мережу Інтернет, то звернено увагу на необхідність підключення комп'ютерів працівників правоохоронних органів до неї.

Проаналізовано положення процесуального законодавства, в якому відеозапис визнається або окремим джерелом доказу, або документом, або речовим доказом.

Зазначено, що у будь-якому виді судового процесу в якості доказу можуть бути використані матеріали відеозапису. Звернено увагу, що у процесуальних кодексах не спостерігається єдності позиції щодо віднесення відеозапису до конкретного виду доказів. У зв'язку з цим запропоновано виділити відеозапис в окреме джерело доказів та закріпити у процесуальному законодавстві норму, яка б передбачала, що фактичні дані встановлюються також аудіо- і відеозаписом. Обґрунтовано позицію стосовно того, що в окремих статтях процесуального законодавства необхідно закріпити положення стосовно поводження з цим видом доказу. Вказано, що особа, яка надає до суду аудіо- чи відеозапис на електронному або іншому носії інформації або клопочеться про їх витребування, повинна вказати, коли, ким і в яких умовах здійснювалася відеозйомка. Додатково обґрунтовано необхідність визначити, що носії аудіо- і відеозаписів зберігаються в суді. Наголошено, що суд повинен вжити заходів для їх зберігання в незмінному стані. В окремій статті процесуальних кодексів запропоновано визнати відеозапис візуальною інформацією про обставини, що мають значення для справи. Зазначено, що ця інформація може міститися на магнітних, електронних та інших носіях інформації. Обґрунтовано необхідність доповнення процесуальних кодексів положенням щодо відтворення

відеозапису в залі судового засідання і його дослідження. Запропоновано доповнити процесуальне законодавства положенням про порядок призначення експертизи відеозапису, якщо в учасників процесу виникає сумнів з приводу його дійсності.

Звернено увагу, що відеозапис може виступати доказом і в позасудовому процесі, проте відповідні норми відсутні у діючому законодавстві. Через це запропоновано внести зміни до проекту Адміністративно-процедурного кодексу, зазначивши, що доказом є фактичні дані, які встановлюються і на підставі відеозапису. Обґрунтовано необхідність передбачити окремою статтею положення з приводу дослідження відеозапису, в якій зазначити, що відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису проводяться у приміщенні розгляду адміністративної справи або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні з відображенням у протоколі слухання адміністративної справи основних технічних характеристик обладнання та носіїв інформації і зазначенням часу відтворення (демонстрації). Після цього адміністративний орган заслуховує пояснення осіб, які беруть участь у справі.

РОЗДІЛ 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Основним завданням будь-якої демократичної, правової, соціальної держави є забезпечення прав людини. Права людини є свого роду інструментом, який може бути використано приватними особами для боротьби проти приниження та свавілля з боку держави. Права виконують важливу функцію обмеження державної влади з метою захисту особистої гідності і спонукання влади до її захисту. Сенс прав людини полягає для особи в тому, що вони підтримують в ній її гідність, забезпечують людській гідності зовнішнє визнання, повагу, дають особі можливість вільно розвиватися та самовиражатися. Для держави ж сенс прав людини полягає в тому, що вона повинна створювати умови для їх реалізації та захисту, що дозволить особі почувати себе в безпеці. На думку С.С. Алексєєва, права людини відносяться до найглибших, первинних природних основ буття людини і пов'язані з глобальним світовим процесом, що все більше розкриває свою силу в сучасних умовах, із загальним рухом людства до свободи [171, с. 65–66]. Проте науково-технічний прогрес робить процес забезпечення реалізації і дотримання прав людини доволі важким для всього суспільства. Це стосується, зокрема, дотримання права на недоторканість приватного життя, яке може бути порушено під час здійснення відеоспостереження.

Визначення цього права є на сьогодні важливим з метою пошуку балансу між інтересом особи та держави. З одного боку, це право є індивідуальним, а з іншого – воно постійно стикається із необхідністю його обмеження для задоволення публічного інтересу. Для особи це право означає можливість самостійно визначити межі свого приватного життя, вирішувати питання щодо надання відомостей про себе стороннім особам та щодо

можливості обмеження своєї індивідуальної свободи. На протиправу цьому претензії на встановлення меж публічного інтересу і ступеня обмеження права осіб на недоторканість приватного життя заявляє держава, і ці претензії є також непостійними і змінюються разом зі зміною соціальних умов та під впливом багатьох факторів. Межу між приватним життям та публічним інтересом слід встановлювати залежно від конкретного випадку і щодо конкретної особи, беручи до уваги рівень розвитку суспільства. Саме на цьому аспекті і зосереджується більшість вчених, намагаючись надати визначення праву на недоторканість приватного життя.

Це право було вперше досліджене американським вченим Л. Брендейсом, який разом зі своїм колегою С. Уорреном у 1890 році написав відому статтю «Право на недоторканість приватного життя (The Right to Privacy)». Л. Брендейс і С. Уоррен розпочали з того, що відзначили нові події в розвитку науки і техніки, котрі містили потенційну загрозу праву на недоторканість приватного життя, а надалі зосередили увагу на тому, як має розвиватися загальне право, щоб захистити інтерес, названий тоді як недоторканість приватного життя (privacy). Вони пояснювали, що основний принцип цього права полягав у «непорушності індивідуальності». Л. Брендейс і С. Уоррен дедалі більше пересвідчувались у тому, що сучасні корпорації і винаходи шляхом вторгнення у право на недоторканість приватного життя завдають особі душевного болю і страждань, набагато більших, аніж ті, яких можна було б завдати звичайними тілесними ушкодженнями [263]. Тобто автори асоціювали це право із внутрішнім станом особи, її почуттями та очікуваннями, які підлягали захисту від протиправних посягань.

Суддя Фортас зазначав, що право на недоторканість приватного життя передбачає право просто бути залишеним у спокої, щоб особа могла жити власним життям, котре сама обирає, вільним від закидів, втручання чи вторгнення, крім випадків, коли це може бути виправдано зрозумілими потребами суспільства, що живе в умовах верховенства права [254]. Подібну

точку зору висловлювала і суддя В.О. Дуглас, який відзначав, що право на недоторканість приватного життя включає привілеї особи планувати свої власні справи, поза сферами явно шкідливої поведінки, щоб формувати власне життя, оскільки, на її переконання, найкраще робити те, що подобається, і йти туди, де подобається [258]. Проте словосполучення «бути залишеним у спокої» є поверхневим і потребує уточнення, зокрема в аспекті визначення випадків, коли настає така ситуація. Л. Брендейс і С. Уоррен зосереджувались на «непорушній індивідуальності», котра може розглядатись як опис змісту приватної сфери, але ця фраза невизначена, і автори були неспроможні її уточнити [152]. Проте Л. Брендейс і С. Уоррен зробили найголовніше – змогли довести те, що право на недоторканість приватного життя існує, а раз так, то воно підлягає захисту з боку держави.

Після того як було доведено наявність цього права, науковці намагалися дати йому визначення. Так Р. Гевісон підійшла до визначення названого права через пошук його складових. Автор наголошувала, що наш інтерес у праві на недоторканість приватного життя пов'язаний з нашим занепокоєнням щодо нашої досяжності для інших: міра, до якої ми відомі іншим, міра того, як інші мають фізичний доступ до нас, і міра, в якій ми є об'єктом уваги інших [213]. Аналіз цього визначення дає підстави вважати, що автор розглядала це право як обмеження доступу до себе, надаючи особі право самостійно визначати межі втручання в особистий простір. Далі Р. Гевісон пояснювала структуру обмеженого доступу, котрий складався із «трьох необхідних елементів: таємності, анонімності й усамітнення» [213]. Ми погоджуємося із В.О. Серьогіним, який зазначає, що з визначення, запропонованого Р. Гевісон, виключені такі види вторгнення у приватне життя, як переслідування, приставання, втручання держави у вирішення питань щодо тіла, здоров'я, сексуальної поведінки, сімейного життя [151, с. 115].

Ще одним відомим закордонним дослідником, який займався аналізом права на недоторканість приватного життя, був Р.Е. Сміт. Він визначив це

право як бажання кожного з нас мати фізичний простір, в якому ми могли б бути вільними від втручання, вторгнення, перешкод або обов'язку звітувати, а також спробу контролювати час і спосіб виявлення особистої інформації про нас [242]. Проте автор цього визначення не уточнив, що є фізичним простором і де він починається, без чого, на наш погляд, важко зрозуміти дійсну сутність цього права. Аналізуючи наведену тезу, можна зробити висновок, що існує загроза порушення цього права, коли особа знаходиться у громадському місці, оскільки вона не перебуває наодинці і існує потенційна можливість спостереження за нею з боку інших осіб. А раз так, то названа точка зору виглядає досить спірною, що призводить до необхідності пошуку більш універсальних дефініцій.

Право на недоторканість приватного життя розглядається і у вітчизняній науці. Так, З.В. Ромовська розуміє під ним абсолютний обов'язок кожного не заподіювати іншій особі фізичного болю, не обмежувати її свободу [146]

А. Олійник, характеризуючи право на недоторканість приватного життя, також більше зосереджується на фізичній складовій цього права і визначає його як особисте суб'єктивне право українських громадян, яке гарантує їх свободу від протиправних посягань на життя, здоров'я, індивідуальну безпеку з боку кого б то не було, не допускає незаконних і безпідставних дій посадових осіб державних органів та громадських організацій щодо особистої недоторканості при виконанні ними своїх обов'язків і надає можливість відновлення порушеного права [88]. Ми погоджуємося з тим, що право на недоторканість приватного життя включає в себе фізичну складову, а саме здатність особи розпоряджатися своїм тілом. Проте подібне тлумачення не відображає повністю його сутність і залишає поза увагою такі елементи, як вчинки особи, її думки та форми їх вираження. Окрім цього, незрозумілим залишається поняття «свобода», яке запропоноване З.В. Ромовською. У зв'язку з цим важливо звернутися до інших визначень цього права.

Так, Е.О. Цадикова зазначає, що право на недоторканість приватного життя фактично торкається двох видів інтересів: інтересу людини до втаємничення фактів з особистого життя й інтересу до незалежності у прийнятті важливих рішень у приватному житті [185]. Проте таке визначення повністю вичерпується особистим життям особи, не розкриваючи змісту цього поняття. Незрозумілим залишається те, де починається особисте життя особи і за яких обставин воно повинно залишатися в таємниці.

У свою чергу Р.О. Стефанчук ніби доповнює надане вище визначення, зазначаючи, що право на недоторканість приватного життя вказує на деякі можливості, а саме: мати своє особисте життя; самому визначати приватну сферу свого життя; ознайомлювати інших осіб з обставинами свого особистого життя; дозволяти і забороняти втручання у своє право на недоторканість приватного життя; зберігати в таємниці обставини свого особистого життя; вимагати захисту свого права на недоторканість приватного життя [163]. На нашу думку, запропонований автором перелік можливостей доцільно доповнити здатністю особи отримувати інформацію про себе і здійснювати контроль над сторонніми особами щодо їх доступу до такої інформації. Це пов'язано з тим, що стрімкий розвиток Інтернету та технічних засобів дозволяють отримувати інформацію про особу та її особисте життя, а тому необхідно надати особі можливість контролювати здійснення подібних дій. Слід також зазначити, що в запропонованих визначеннях автори не беруть до уваги фізичну складову права на недоторканість приватного життя, яка була розглянута вище.

Ігнорує цю складову і В.М. Тертишник, який розглядає право на недоторканість приватного життя як охорону таємниці телефонних розмов, особистих письмових документів і листування, таємниці інтимного та іншого сімейного життя й способу існування, заборону на збирання та розповсюдження інформації про особисте життя людини без її згоди, протидію свавільному втручання державних органів та сторонніх осіб у життя людини, проникненню в її житло [172].

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що право на недоторканість приватного життя є певною гарантією приватності, за допомогою якої здійснюється захист особи від вторгнення у «свій світ». Завдяки наявності цього права у особи формується впевненість у тому, що ніхто не має права збирати, зберігати, використовувати і розповсюджувати інформацію про її приватне життя без її згоди. Крім того, це право надає кожному можливість конкретизувати інформацію про себе і вимагати захисту своїх персональних даних. Таким чином, у праві на недоторканість приватного життя можна виділити такі елементи:

- фізична недоторканості, яка захищає особу від фізичних посягань, як, наприклад, генетичний аналіз, наркологічна експертиза та ін.;

- інформаційна недоторканості, яка включає в себе встановлення правил, які визначають порядок збирання та поводження з особистими даними особи;

- недоторканість кореспонденції, яка передбачає безпеку і недоторканість пошти та електронної пошти, телефонних переговорів та ін.;

- недоторканість території, яка передбачає встановлення меж вторгнення в житло та інші місця, як, наприклад, робоче місце або місце загального користування. Вона захищає також особу від незаконних обшуків, відеоспостереження, перевірок на встановлення особи та інше.

На наше переконання, це визначення включає всі складові цього права, відображаючи тим самим його сутність, а також відповідає положенням законодавства, в якому воно закріплене. Зокрема, це право передбачене в ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в якій вказано, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту

здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [46]. Додатково це право знаходить закріплення у ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, де зазначено, що ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист з боку закону від такого втручання чи таких посягань [79]. Право на недоторканість приватного життя закріплюється і в Конституції України, у ст. 29 якої проголошено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Окрім цього, в ст. 32 Основного закону зазначено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею [55]. Відповідне право означає, що лише фізична особа, якої стосується конфіденційна інформація, відповідно до конституційного та законодавчого регулювання права особи на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації має право вільно, на власний розсуд визначати порядок ознайомлення з нею інших осіб, держави та органів місцевого самоврядування, а також право на збереження її у таємниці [144].

Надаючи тлумачення праву на недоторканість приватного життя, Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) зазначає [205], що приватне життя не обмежується лише інтимною сферою, в межах якої особа живе приватним життям та ігнорує зовнішній світ. Повага до приватного життя повинна включати і право встановлювати та розвивати відносини з іншими

людьми, розвивати свою особистість, а також здійснювати діяльність професійного характеру. В аспекті застосування відеоспостереження ст. 8 Конвенції захищає особу від незаконної обробки та розпорядження даними, які отримуються внаслідок застосування відеокамер; незаконної фіксації дій особи, які не відповідають меті, з якою було встановлено відеоспостереження; використання обладнання, яке має властивості великого приближення [100]. Наявність цього права захищає особу від свавільного втручання органів влади у сферу приватного життя, але воно не обмежується тим, що зобов'язує державу ухилятися від подібного втручання. Із вимог статті стає зрозумілим, що процес втручання держави повинен носити справедливий характер та поважати інтереси, закріплені у ст. 8 Конвенції.

При цьому право на недоторканість приватного життя не є абсолютним, а тому на підставі ч. 2 ст. 8 Конвенції воно може бути обмежене в інтересах національної безпеки, суспільного спокою, економічного добробуту, охорони здоров'я або безпеки прав і свобод осіб з метою попередження правопорушень [46]. Тому для оцінки вторгнення в право, яке гарантоване розглядуваною статтею, Суд використовує певні критерії.

Суд вважає, що вторгнення є допустимим та виправданим, якщо воно передбачене законом. Іншими словами, воно повинно містити законну підставу. Під законом у Конвенції розуміється акт органу законодавчої влади, яким є парламент. Внаслідок цього здійснення вторгнення на підставі підзаконного юридичного акта є недопустимим [46, с. 38]. При цьому закон повинен бути точним та передбачуваним для того, щоб особа могла ознайомитися з ним, усвідомити для себе його наслідки, контролювати свою поведінку та звернутися до засобів правового захисту у разі необхідності [229]. У тому випадку, якщо вторгнення здійснюється без законної на те підстави, то воно порушуватиме ст. 8 Конвенції. Важливою в контексті захисту права особи на приватне життя під час здійснення відеоспостереження можна назвати рішення у справі «Перрі проти Великобританії» (*Perry vs. the UK* (2003)). Згідно з обставинами справи, після

того як заявник відмовився брати участь у такій слідчій дії, як пред'явлення для впізнання, працівниками поліції було прийнято рішення змонтувати його зображення із камер відеоспостереження, які були встановлені у поліцейському відділі [239]. Відповідні дії працівників поліції Суд визнав незаконними, оскільки порушувалася процедура отримання зображення для подальшого проведення слідчої дії, яка була передбачена внутрішнім законодавством Великобританії. Своє рішення Суд мотивував тим, що, по-перше, працівники поліції не отримали згоди від заявника на проведення відеозйомки; по-друге, вони не поінформували його про подальше використання отриманого зображення під час проведення слідчої дії; по-третє, внаслідок вчинених дій заявник не мав можливості переглянути отриманий відеозапис, висловити свої заперечення щодо нього, а також був позбавлений права на отримання інформації про присутність у процесі проведення слідчої дії законного представника [239]. Таким чином, застосування відеоспостереження у громадських місцях повинно знаходити належне правове регулювання у законах країн.

Слід зазначити, що в Україні єдиною законною підставою для застосування відеоспостереження у громадських місцях правоохоронними органами є закони України «Про Національну поліцію» [128], «Про оперативно-розшукову діяльність» [130], «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [108]. Із цього випливає, що здійснення відеоспостереження іншими правоохоронними органами, а саме Державною прикордонною службою, Митною службою, є незаконним, оскільки воно регламентовано підзаконними юридичними актами, що порушує вимоги Конвенції.

Наступним критерієм законності втручання у сферу приватного життя є переслідування законної мети, яка передбачена у ч. 2 ст. 8 Конвенції [46], ч. 2 ст. 32 Конституції України [55]. Тому суб'єкт застосування відеоспостереження повинен обґрунтувати мету використання цього заходу, яка полягає у попередженні правопорушень, забезпеченні громадської

безпеки та захисті прав і свобод інших осіб. Подібне обґрунтування повинне базуватися на статистичних даних щодо рівня правопорушень у громадському місці, в якому є потреба інсталиювати відеокамери, наявності потенційної загрози їх вчинення. У своїх рішеннях ЄСПЛ позитивно оцінює застосування відеоспостереження для досягнення зазначених цілей [238; 239].

Ще одним критерієм, яким керується Суд при вирішенні питання стосовно законності втручання у сферу приватного життя, є «необхідність у демократичному суспільстві». З цього приводу ЄСПЛ, зокрема, зазначає, що демократія є єдиною політичною моделлю, яка передбачена у Конвенції, і лише вона є сумісною з нею. Єдина необхідність, яка може виправдати втручання в будь-які права, закріплені у статтях Конвенції, має впливати з поняття «демократичне суспільство» [100]. Для того, щоб зрозуміти, чи відповідає вторгнення цьому критерію, Суд береє до уваги всі факти, які надані для розгляду, та застосовує тест пропорційності. Цей тест виходить з того, що більшість прав не є абсолютними, а тому реалізація права однією особою повинна бути співмірною із суспільним інтересом. Саме завдяки цьому тесту Суд намагається знайти баланс між приватним і публічним та встановити, чи були в органів влади «відповідні і достатні причини» для вжиття спірних заходів [204]. Тому для виконання цього критерію важливо переконатися, що будь-яке обмеження права, гарантованого Конвенцією, є необхідним для досягнення суспільної потреби і відповідає їй. Так, у справі «Пек проти Великобританії» Суд визнав необхідність презентувати громадськості ефективність та переваги застосування відеоспостереження через засоби масової інформації. Проте заходи, які вжила Рада для досягнення цієї мети, містили несприятливі наслідки для заявника, оскільки під час трансляції зображення його можливо було впізнати, що тим самим порушило його право на недоторканість приватного життя. Разом з тим у Ради була можливість встановити особу заявника та отримати згоду на оприлюднення запису. Суд наголосив на тому, що Рада повинна була вжити

заходів для маскуванню обличчя заявника або зобов'язати зробити це засоби масової інформації, яким вона надала запис [238].

Таким чином, відеокамери у громадських місцях повинні встановлюватися на підставі закону, переслідувати законну мету та бути необхідними в демократичному суспільстві. На наше переконання, досягнення цих критеріїв є можливим у разі дотримання суб'єктами застосування відеоспостереження певних принципів. Вони були розроблені громадською організацією Європейський Форум із забезпечення безпеки міст (European Forum for Urban Security) і включені до Хартії демократичного застосування відеоспостереження. Основна мета цього документа полягає у забезпеченні права на недоторканість приватного життя, закріпленого у ст. 8 Конвенції, під час функціонування систем відеоспостереження. Відповідні принципи були включені нами до проекту Закону України «Про застосування відеоспостереження у громадських місцях». Тому для їх кращого розуміння пропонуємо детально розглянути їх.

Принцип законності (The principle of legality). Він означає, що застосування відеоспостереження у громадських місцях повинно відповідати національному та міжнародному законодавству, яке спрямоване на захист персональних даних, права на недоторканість приватного життя, приватної власності. У тому разі якщо внутрішнє законодавство не передбачає ретельної процедури застосування відеоспостереження, то його інсталювання повинно здійснюватися у відповідності до запропонованих принципів [206]. Відповідний принцип тим самим покладає на суб'єктів застосування відеоспостереження обов'язок знати та застосовувати юридичні акти, які регулюють здійснення відеозйомки у громадських місцях.

Принцип необхідності (The principle of necessity), який означає, що застосування відеоспостереження повинно бути виправданим. Рішення про встановлення відеоспостереження повинно бути прийняте на підставі того, що інсталювання відеокамер є необхідним заходом для подолання певної проблеми. Необхідність може визначатися шляхом балансу ситуації, яка

склалася, і потреб, з одного боку, і їх можливим вирішенням, з іншого боку. [206].

Цей принцип покладає на суб'єктів застосування відеоспостереження обов'язок обґрунтувати цей захід з метою визначення всіх можливих напрямів його ефективності. Для цього правоохоронні органи зазвичай повинні звертатися до статистики стану злочинності, яка ведеться підрозділами Міністерства внутрішніх справ України. Хоча, як вказують вітчизняні кримінологічні дослідження, до 80 % вчинених правопорушень залишаються латентними [99]. Аналогічні висновки представлені і в закордонних дослідженнях. Так, у Британії було встановлено, що більше половини вчинених правопорушень не були заявлені поліції, а ті, про які заявили, залишилися незареєстрованими [237]. Отже, статистика стану злочинності є важливим, але не єдиним джерелом інформації, яке повинно впливати на процес прийняття рішення про здійснення відеозйомки у громадських місцях. Тому суб'єкт встановлення відеоспостереження повинен додатково звертатися до щорічних звітів про результати роботи правоохоронних органів, матеріалів наукових досліджень, проводити опитування громадськості на предмет їх ставлення до роботи правоохоронних органів, інсталювання систем відеоспостереження. Під час аналізу цієї інформації слід звернути увагу на профілактичні заходи, які використовуються правоохоронними органами, та переконатися в тому, чи є вони дієвими. Дослідження сукупності усіх даних та їх об'єктивна оцінка дають можливість сформулювати мету встановлення відеоспостереження та обґрунтувати її, вказавши на переваги запровадження відеокамер.

Дотримання цього принципу також вимагає від суб'єктів застосування відеоспостереження відмовитися від нього після досягнення мети, з якою його було встановлено. Така практика простежується в деяких західноєвропейських містах. Наприклад, у м. Мангайм (Німеччина) поліцією було виведено з ладу декілька відеокамер у центрі міста через п'ять років після їх встановлення, оскільки рівень злочинності в цьому місці суттєво

знизився і залишався незмінним упровдовж наступних років [266].

Принцип пропорційності (The principle of proportionality).

Встановлення, функціонування та подальше розповсюдження систем відеоспостереження повинно відповідати потребам, які виникають. Застосування систем відеоспостереження повинно бути пропорційним проблемі, яку намагається вирішити суб'єкт застосування відеоспостереження. Пропорційність у першу чергу означає відповідність (адекватність) цілей, які намагаються досягнути, засобам, які використовуються [206]. Отже, виходить, що принцип пропорційності полягає, насамперед, у знаходженні балансу між мірою втручання в особисті права осіб та метою, яку намагаються досягнути.

Проте відповідний принцип не завжди дотримується правоохоронними органами. Підтвердженням цього є доповідь Уповноваженого з прав людини «Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні». У ній зазначено, що в камерах окремих спецустанов і в переважній більшості кімнат для доставлених та затриманих санітарні вузли розташовані в полі зору камер відеоспостереження, що не дозволяє забезпечити належну приватність осіб, які ними користуються, оскільки справляння природних потреб затриманою особою відбувається під постійним наглядом [192, с. 163].

З метою досягнення мінімального втручання у приватну сферу особи суб'єкт застосування відеоспостереження повинен визначитися з кількістю відеокамер, яку необхідно використовувати, зоною їх покриття, а також з їх технічними властивостями. Тобто уявляється необхідним використовувати лише ті технології, які сприятимуть досягненню поставленої мети. Тому застосування відеоспостереження повинно бути суворо обмеженим проміжком часу та місцем, в якому воно застосовується [227].

Необхідно звернути увагу на те, що відеокамера повинна бути встановлена таким чином, щоб виключити зі сфери огляду зони приватної власності, оскільки відеоспостереження, яке застосовується працівниками

правоохоронних органів, повинно здійснювати нагляд лише за громадськими місцями. Тому тут необхідно вирішити питання щодо використання рухливого чи статичного об'єктиву відеокамери [248]. Суб'єкту встановлення відеоспостереження необхідно також передбачити розташування відеокамер та мінімізувати спостереження за тією територією, яка не має жодного відношення для досягнення мети, з якою воно встановлюється. Необхідно також визначитись із тим, чи встановлено систему відеоспостереження таким чином, щоб здійснювати запис лише у ті періоди часу, коли проблема має місце. Наприклад, відеокамери, які встановлюються для фіксації перевищення швидкості транспортними засобами, починають робити знімок лише тоді, коли водій порушив правила дорожнього руху. Застосування відеоспостереження в інших випадках є неможливим. Використання подібних систем додатково допомагає заощадити кошти, які вкладаються у пристрої збереження даних, та забезпечити право осіб на недоторканість приватного життя [253].

Принцип прозорості (The principle of transparency). Дії будь-якого суб'єкта застосування відеоспостереження, зокрема органів державної влади та органів місцевого самоврядування, з приводу його використання повинні бути зрозумілими, переконливими та відомими громадськості [206].

Цей принцип зобов'язує суб'єктів застосування відеоспостереження здійснювати організацію відеозйомки таким чином, щоб її результати були доступними для ознайомлення з боку фізичних осіб, які перебувають в зоні дії відеокамер. Це може бути досягнуто шляхом оповіщення громадськості про проведення відеозйомки, висвітлення позитивної практики застосування відеоспостереження у громадських місцях у засобах масової інформації, на офіційних веб-сайтах, інформаційних стендах або іншим зручним способом.

Реалізація цього принципу вимагає від органів влади (правоохоронних органів), які приймають рішення про встановлення відеоспостереження, надавати фізичним особам за їх запитом інформацію щодо:

- рішення про застосування камер відеоспостереження та сам проект

встановлення відеокамер;

- цілі, для досягнення яких воно встановлюється;

- коштів, які необхідно витратити на встановлення системи відеоспостереження;

- зон, які знаходитимуться під дією відеоспостереження. При цьому в подальшому в кожному місці встановлення відеоспостереження повинні бути присутніми відповідні знаки, які про нього оповіщують;

- контактних даних підрозділу, в якому можна буде отримати більш детальну інформацію щодо зазначеного заходу. Подібна інформація може міститися на знаках, які оповіщають про встановлені відеокамери у громадському місці. Відповідний знак може виглядати наступним чином: «Відеоспостереження з фіксацією зображень ведеться з метою попередження правопорушень і забезпечення громадської безпеки. Охоронна система знаходиться у віданні патрульної поліції міста Харків. Більш детальну інформацію ви можете отримати за телефоном ...»;

- вжиття необхідних заходів для захисту отриманих зображень;

- забезпечення належного доступу до даних, які отримуються за допомогою застосування відеоспостереження. Доступ до такої інформації повинен бути відкритим тільки для спеціально уповноважених на це осіб і забезпечуватися тільки після введення ними спеціального паролю. Будь-який факт використання зображень повинен фіксуватися у спеціальному журналі, який для цього ведеться суб'єктом застосування відеоспостереження. Якщо таким суб'єктом виступає правоохоронний орган, то відповідний журнал повинен бути зареєстрований відділом документообігу відповідного підрозділу, прошитий та скріплений відповідною печаткою. У журналі необхідно зафіксувати контактні дані особи, якій передається інформація, мету, з якою особа в подальшому має намір використовувати отриману інформацію, носій, на якому було передано інформацію, а також іншу інформацію, яка виглядає суттєвою для суб'єкта встановлення відеоспостереження. До всіх запитів з приводу надання інформації слід

ставитися відповідально, оскільки широке розповсюдження таких матеріалів може нанести шкоду тим, хто будь-яким способом пов'язаний зі змістом відеозапису. Для попередження настання таких випадків суб'єкт встановлення відеоспостереження повинен переконатися, що особа має належні підстави для її отримання (наприклад, рішення суду про розгляд конкретної справи та необхідність надання відеоматеріалів для встановлення істини у справі), а також упевнитися в тому, що передача інформації не пов'язана з ризиками для забезпечення безпеки інших зацікавлених осіб;

- суб'єктів, які можуть використовувати отримані зображення. Цими суб'єктами можуть бути правоохоронні органи, які здійснюють розслідування певної справи і яким отримана інформація сприятиме у встановленні істини у справі; особи, які знаходяться в зоні дії відеоспостереження; адвокати або законні представники, яким отримана інформація допоможе представити інтереси своїх клієнтів у суді; треті особи, якщо їх потреба в цих матеріалах перевищує потреби захисту інтересів громадян, які знаходяться у кадрі в той самий момент. Наприклад, громадянин надає запит про доступ до матеріалів відеоспостереження, які були відзняті в той момент, коли його автомобіль було пошкоджено. Потреба в цих матеріалах полягає в необхідності їх надання страховій компанії для того, щоб вона могла сплатити за ремонт транспортного засобу;

- підтвердження знищення отриманого зображення у разі настання визначених у юридичних актах підстав.

Відповідь на запит повинна бути викладена чітко та лаконічно. Окрім цього, орган, який несе відповідальність за встановлення системи відеоспостереження, повинен постійно інформувати громадян щодо отриманих завдяки йому результатів та досягнення цілей, для яких його було встановлено.

Принцип відповідальності (The principle of accountability). Він означає, що суб'єкти застосування відеоспостереження несуть повну відповідальність за системи, які перебувають в їх віданні [206]. Тобто цей

принцип покладає на суб'єктів застосування відеоспостереження відповідальність перед особами, які перебувають у зоні дії відеокамер, за виконання обов'язків у цій сфері, що сприяє покращенню процесу здійснення відеозйомки.

Тому всі суб'єкти застосування відеоспостереження повинні гарантувати дотримання права на недоторканість приватного життя під час відеозйомки, принципів її здійснення та відповідності мети використання цього заходу. У разі невиконання своїх обов'язків вони нести кримінальну відповідальність. Так, у ст. 182 Кримінального Кодексу України зазначено, що незаконне збирання, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років [60].

Наявність цієї норми зобов'язує також суб'єкта встановлення відеоспостереження вжити заходів, які будуть спрямовуватись на забезпечення конфіденційності отриманої інформації. Відповідний обов'язок може бути закріплений у посадових інструкціях особи. Окрім цього, необхідно забезпечити додаткові заходи безпеки у приміщенні, в якому зберігаються отримані в результаті відеоспостереження дані.

Принцип здійснення незалежного контролю (The principle of independent oversight). Для ефективного функціонування систем відеоспостереження, законності зберігання інформації, отриманої за допомогою відеоспостереження, за діяльністю суб'єктів застосування відеоспостереження повинен постійно здійснюватися незалежний контроль [206].

Аналіз вітчизняного законодавства свідчить про те, що на сьогодні здійснення відповідного контролю покладається на Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, який відповідно до ст. 23 Закону України «Про захист персональних даних» проводить на підставі звернень або за

власною ініціативою виїзні та безвиїзні, планові, позапланові перевірки володільців або розпорядників персональних даних у порядку, визначеному Уповноваженим, із забезпеченням відповідно до закону доступу до приміщень, де здійснюється обробка персональних даних [121]. Реалізацію цього повноваження покладено на Департамент з питань захисту персональних даних Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [33], який переважно узагальнює інформацію про захист персональних даних, розробляє на підставі її аналізу пропозиції, рекомендації та взаємодіє зі структурними підрозділами або відповідальними особами, які організують роботу, пов'язану із захистом персональних даних. Департамент є єдиним підрозділом, який не має територіальних представництв, що підтверджує неможливість здійснення ним всеосяжного контролю шляхом проведення перевірок, які, поміж іншим, будуть спрямовуватись на дотримання законодавства про захист персональних даних під час застосування відеоспостереження. Закріплення цього обов'язку за іншими органами в юридичних актах не передбачено. У зв'язку з цим доцільним виглядає запровадити представництва Департаменту із захисту персональних даних у містах та районах.

Разом із цим розробники цього принципу вказують на те, що контроль повинен здійснюватися не тільки органами влади, але й представниками громадськості. Так, наприклад, у місті Сассекс (Великобританія) існує практика, коли громадяни залучаються апаратом Уповноваженого із захисту персональних даних до поліцейської дільниці з метою перевірки законності дотримання поліцією Правил застосування відеоспостереження, які розроблюються Уповноваженим та є обов'язковими для виконання усіма суб'єктами застосування відеоспостереження. Відповідні перевірки зазвичай проводяться в будь-який час 2 особами, яким спочатку працівники апарату Уповноваженого проводять інструктаж про системи відеоспостереження та правила їх використання. У разі виявлення особами порушень вони вказують на це працівникам поліції та апарату Уповноваженого [219].

На нашу думку, подібний досвід є цікавим для запозичення і в нашій державі. Незважаючи на те, що в юридичній літературі до об'єктів громадського контролю зазвичай відноситься діяльність держави, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб [92], вважаємо доцільним здійснювати громадський контроль і за діяльністю приватних суб'єктів, які здійснюють відеоспостереження у громадських місцях.

Принцип залучення громадськості до застосування відеоспостереження. Цей принцип означає, що органом влади, який прийняв рішення про встановлення відеоспостереження, повинні вживатися заходи для залучення громадськості на кожному етапі, який супроводжує встановлення відеокамер [206].

Принцип участі громадськості полягає в тому, що вона бере активну участь у різних консультаціях, переговорах, конференціях, круглих столах. Рішення про встановлення відеокамер у нових громадських місцях або додаткове розширення систем відеоспостереження повинно супроводжуватись широким залученням громадськості до цього процесу. У кожному можливому випадку повинні організовуватись різного роду дискусії або інші форми участі громадян. Активна участь громадян у роботі правоохоронних органів у сфері застосування відеоспостереження сприятиме виробленню їх позитивної оцінки до цього процесу та підвищить довіру до роботи правоохоронних органів.

Таким чином, право на недоторканість приватного життя, яке знаходить своє закріплення на рівні міжнародних документів та на національному рівні, є одним із найважливіших прав особи, що підлягає захисту під час здійснення відеоспостереження. Для цього суб'єктам застосування відеоспостереження необхідно дотримуватися критеріїв законності, які вироблені практикою Європейського Суду з прав людини, та принципів, які спеціально були розроблені представниками громадської організації Європейський Форум із забезпечення безпеки міст (European Forum for Urban Security) і включені до Хартії демократичного застосування

відеоспостереження.

Окрім того, що застосування відеоспостереження може мати негативний вплив на реалізацію права особи на недоторканість приватного життя, воно може ще нести загрозу іншим основоположним правам людини. Це переважно стосується права на мирні зібрання, передбаченого ст. 39 Конституції України та ст. 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Це право є одним із основних прав у демократичному суспільстві, однією з підвалин такого суспільства. Воно охоплює як приватні зібрання, так і збори у громадських місцях [38]. Практика Європейського Суду з прав людини незмінно виходить з того, що ст. 11 Конвенції тісно пов'язана із ст. 10 Конвенції, що гарантує свободу слова. Суд неодноразово вказував, що, незважаючи на автономну роль і особливу сферу застосування, ст. 11 повинна також розглядатись у світлі ст. 10. Захист думок та свобода виражати їх – це одна з цілей свободи зборів і створення асоціацій [53, с. 186]. Відповідне право знаходить закріплення і у ст. 34 Конституції України, в якій зазначено, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Це право є однією з конституційних гарантій права громадянина на свободу свого світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, права на вільний розвиток своєї особистості тощо. При здійсненні цих прав і свобод не повинно бути посягань на права і свободи, честь і гідність інших людей [145]. Зміст свободи думки і слова полягає в тому, що ніхто не може заборонити людині дотримуватися своїх думок, певним чином відображати об'єктивну дійсність у своїх уявленнях та публічно висловлювати ці матеріалізовані в мові відображення, в тому числі погляди та переконання. Останні можуть при цьому стосуватися будь-яких сфер: зовнішньої політики, державної влади, економічних процесів, освіти і культури, розвитку законодавства тощо. Свобода слова створює значну гарантію громадського контролю над

державною владою. За допомогою законодавства або інших юридичних засобів неможливо дозволити чи заборонити думку як таку, врегулювати процес появи, зміни або ж відмови від думок в індивідуальній свідомості; мислення кожної людини взагалі перебуває поза межами юридичного впливу, якому підвладні лише її фізичні дії, її вчинки. Отже, коментований припис стосується не будь-якої думки, а лише тієї, яку вже виражено назовні, об'єктивно шляхом певної фізичної поведінки. Лише така думка здатна зачіпати інтереси інших учасників суспільного життя, тобто набувати соціального значення. Таким чином, коментований припис санкціонує право людини на, власне кажучи, вільний вияв своїх думок, зокрема тих, які є поглядами, переконаннями. Крім поглядів та переконань, існують також і інші форми мислення, розглядувана свобода стосується вираження й інших його «продуктів»: раціоналізованих почуттів, установок, орієнтацій, концепцій, теорій тощо. Відповідне право охоплює можливість використання будь-яких засобів вираження думки – як традиційних (усних, письмових, образотворчих тощо), так і сучасно-технічних [149]. Право на мирні зібрання та право на свободу думки і слова є фундаментальними у демократичному суспільстві та повинні захищатися державою для того, щоб особи могли вільно збиратися, піддавати критиці рішення та дії політичних діячів, а також закликати до притягнення представників органів влади до відповідальності у разі вчинення ними протиправних діянь.

Застосування відеоспостереження у громадських місцях може позбавити осіб бажання реалізовувати ці права. У тому разі, коли особи знають, що їх дії під час участі у масових заходах або вираження певних думок будуть зафіксовані на відеокамери, є ймовірність того, що присутність відеоспостереження у подібних місцях буде справляти відлякуючий вплив на реалізацію цих прав. Це, у свою чергу, призведе до зменшення політичної активності громадян, що є однією із основних складових у демократичному суспільстві. Подібна теза була висловлена співробітниками Міністерства національної безпеки Сполучених Штатів Америки, коли вони досліджували

вплив відеоспостереження, яке проводилось міграційними та митними службами, на основоположні права громадян. Вони зазначали, що фіксація відеокамерою мирного зібрання може надати органам влади інформацію стосовно висловлювань особи, її дій у певному громадському місці. Наприклад, відеокамерою був задокументований факт присутності осіб на певному зібранні або спілкування між певними особами на ньому. У результаті проведеного дослідження було зроблено висновок, що здійснення відеозйомки стримує особу від реалізації свого права на мирні зібрання та на вільне вираження своїх думок, які закріплені в конституції [243].

Проте зазначені права не є абсолютними. Як впливає із положень Конвенції та Конституції України, здійснення цих прав підлягає обмеженню у випадках, встановлених законом, і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту прав і свобод інших осіб, в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, для захисту репутації, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [46; 55]. Таким чином, для того щоб застосування відеоспостереження під час мирних зібрань було допустимим, воно повинно здійснюватись на підставі закону, переслідувати одну із законних цілей, які перелічені у ч. 2 ст.ст. 10, 11 Конвенції та ч. 2 ст.ст. 34, 39 Конституції України бути необхідним у демократичному суспільстві або бути співрозмірним зазначеній меті. Пропонуємо детальніше розглянути ці вимоги.

Працівники поліції мають право на застосування відеоспостереження у громадських місцях, у тому числі під час проведення мирних зібрань, на підставі п. 9 ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію» [128].

При цьому застосування відеоспостереження повинно бути обґрунтованим. Це означає, що працівники поліції повинні мати докази того, що здійснення відеозйомки є необхідним заходом для досягнення мети, яка

полягає у запобіганні небезпеки, яка несе загрозу мирному проведенню зібрання. Правоохоронні органи не можуть застосовувати відеоспостереження з метою отримання інформації про політичні погляди або діяльність громадян. У тому випадку, коли, наприклад, працівники поліції планують використовувати відеокамери для здійснення нагляду за мирним зібранням та переслідують вищезазначену правомірну мету, не допускається збереження зображень, які не стосуються протиправної поведінки особи. Якщо ж зображення особи необхідно зберегти для здійснення кримінального переслідування або в якості доказу в юридичній справі, воно не може передаватися іншим підрозділам без належної правової підстави.

З метою реалізації права на свободу мирних зібрань та вираження поглядів і переконань працівники поліції повинні дотримуватись принципу пропорційності, який полягає в тому, що рішення про застосування відеоспостереження повинно прийматись із дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямовані ці рішення [90, с. 385]. Іншими словами, якщо попередити настання небезпеки можна менш втручальними у порівнянні із відеоспостереженням заходами, то вони повинні бути використані в першу чергу. Відеоспостереження є допустимим лише в тому випадку, коли досягнення цілей, передбачених у Конвенції та Конституції України, є неможливим.

Право на свободу мирних зібрань та на свободу думки і слова є важливими ознаками демократії. Враховуючи це, застосування відеоспостереження правоохоронними органами під час мирних зібрань повинно відповідати критерію «необхідності в демократичному суспільстві».

Таким чином, зі всього вищевикладеного можна зробити висновок, що застосування відеоспостереження у громадських місцях повинно відбуватись із дотриманням прав людини, зокрема права на недоторканість приватного життя, права на свободу слова та права на мирні зібрання.

Висновки до Розділу 3

У цьому розділі зроблено висновок, що застосування відеоспостереження у громадських місцях повинно відбуватись із дотриманням прав людини, зокрема права на недоторканість приватного життя, права на свободу слова та права на мирні зібрання.

У праві на недоторканість приватного життя виділено такі елементи:

- фізична недоторканість, яка захищає особу від фізичних посягань, як, наприклад, генетичний аналіз, наркологічна експертиза та ін.;
- інформаційна недоторканість, яка включає в себе встановлення правил, які визначають порядок збирання та поводження з особистими даними особи;
- недоторканість кореспонденції, яка передбачає безпеку і недоторканість пошти та електронної пошти, телефонних переговорів та ін.;
- територіальна недоторканість, яка передбачає встановлення меж вторгнення в житло та інші місця, як, наприклад, робоче місце або місце загального користування. Вона захищає також особу від незаконних обшуків, відеоспостереження, перевірок на встановлення особи та інше.

Зазначено, що це право знаходить закріплення у Конституції України, Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права. Звернено увагу, що процес втручання у це право державою повинен носити справедливий характер та поважати інтереси, закріплені у законодавстві. Тому для визначення законності втручання у сферу приватного життя Європейський суд з прав людини встановив визначені критерії. Наголошено, що для дотримання цих критеріїв суб'єкти встановлення відеоспостереження повинні діяти у відповідності до певних принципів, які були розроблені громадською організацією Європейський Форум із забезпечення безпеки міст (European Forum for Urban Security) і включені до Хартії демократичного

застосування відеоспостереження. До цих принципів належать наступні.

Принцип законності. Він означає, що застосування відеоспостереження у громадських місцях повинно відповідати національному та міжнародному законодавству, яке спрямоване на захист персональних даних, права на недоторканість приватного життя, приватної власності. Вказано, що у тому разі якщо внутрішнє законодавство не передбачає ретельної процедури застосування відеоспостереження, то його інсталиювання повинно здійснюватися у відповідності до запропонованих принципів.

Принцип необхідності, який означає, що застосування відеоспостереження повинно бути виправданим. Зазначено, що рішення про встановлення відеоспостереження повинно бути прийняте на підставі того, що інсталиювання відеокамер є необхідним заходом для подолання певної проблеми. Звернено увагу, що необхідність може визначатися шляхом балансу ситуації, яка склалася, і потреб, з одного боку, і їх можливим вирішенням – з іншого.

Принцип пропорційності. Встановлення, функціонування та подальше розповсюдження систем відеоспостереження повинно відповідати потребам, які виникають. Застосування систем відеоспостереження повинно бути пропорційним проблемі, яку намагається вирішити суб'єкт застосування відеоспостереження. Пропорційність означає відповідність (адекватність) цілей, які намагаються досягнути, засобам, які використовуються

Принцип прозорості. Дії будь-якого суб'єкта застосування відеоспостереження, зокрема органів державної влади та органів місцевого самоврядування, з приводу його використання повинні бути зрозумілими, переконливими та відомими громадськості.

Принцип відповідальності. Він означає, що суб'єкти застосування відеоспостереження несуть повну відповідальність за системи, які перебувають у їх віданні.

Принцип здійснення незалежного контролю. Для ефективного

функціонування систем відеоспостереження, законності зберігання інформації, отриманої за допомогою відеоспостереження, за діяльністю суб'єктів застосування відеоспостереження повинен постійно здійснюватися незалежний контроль.

Принцип залучення громадськості до застосування відеоспостереження. Цей принцип означає, що органом влади, який прийняв рішення про встановлення відеоспостереження, повинні вживатися заходи для залучення громадськості на кожному етапі, який супроводжує встановлення відеокамер.

Звернено увагу, що окрім права на недоторканість приватного життя, застосування відеоспостереження може нести загрозу праву на мирні зібрання та праву на свободу слова. Зазначено, що ці обидва права є фундаментальними у демократичному суспільстві та повинні захищатися державою для того, щоб особи могли вільно збиратися, піддавати критиці рішення і дії політичних та інших публічних діячів, а також закликати до притягнення до відповідальності представників органів влади у разі вчинення ними протиправних діянь. У тому разі, коли особи знають, що їх дії під час участі у масових заходах або вираження певних думок будуть зафіксовані на відеокамери, є ймовірність того, що присутність відеоспостереження у подібних місцях буде справляти відлякуючий вплив на реалізацію цих прав. Це, у свою чергу, призведе до зменшення політичної активності громадян, що є однією із основних складових у демократичному суспільстві.

У зв'язку з цим правоохоронні органи повинні застосовувати відеоспостереження у громадських місцях виключно з метою запобігання небезпеки, яка несе загрозу мирному проведенню зібрання. Правоохоронні органи не можуть застосовувати відеоспостереження з метою отримання інформації про політичні погляди або діяльність громадян.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання і проблеми – визначення сутності, змісту та особливостей адміністративно-правового регулювання застосування відеоспостереження правоохоронними органами України. Відповідно до поставленої мети та сформульованих завдань на основі проведеного дослідження дисертант дійшов таких висновків:

1. Наголошено, що відеоспостереження виступає ефективним заходом здійснення правоохоронної діяльності, за допомогою якого реалізуються такі її функції, як попередження правопорушень та злочинів, їх розслідування, а також забезпечення громадського порядку і громадської безпеки: автоматична реєстрація порушень правил дорожнього руху автотранспортом; попередження корупційних діянь серед працівників дорожньої поліції та інших підрозділів поліції; здійснення додаткового контролю над роботою працівників правоохоронних органів; зменшення кількості правопорушень у місцях, які перебувають у зоні дії відеоспостереження; підвищення ефективності затримання правопорушників та викрадених транспортних засобів «по гарячих слідах» у результаті своєчасного виявлення правопорушення; підвищення ефективності роботи підрозділів правоохоронних органів шляхом отримання ними достовірної інформації про події, які відбуваються; підвищення у населення відчуття безпеки; підвищення рівня довіри громадян до роботи правоохоронних органів; здійснення контролю за ситуацією в місцях, де встановлено відеоспостереження, та в разі її небезпечності направлення працівників поліції для її подолання.

2. Доведено, що застосування відеоспостереження є актом-дією правоохоронних органів, змістом якої є фізична дія, яка полягає у здійсненні відеозйомки за певними громадськими місцями. Відзначено, що публічно-

владне веління виражається в тому, що, запроваджуючи відеоспостереження, правоохоронні органи намагаються досягти мету попередження правопорушень, притягнення винних осіб до відповідальності та забезпечення громадського порядку і безпеки. Наголошено, що, встановлюючи відеокамери, правоохоронні органи повинні дотримуватись критерію законності, який висувається до актів-дій.

3. З'ясовано, що правоохоронні органи Сполучених Штатів Америки під час застосування відеоспостереження у громадських місцях діють у відповідності до положень Четвертої поправки Конституції, яка захищає будь-яку особу від незаконного обшуку, та Першої поправки, в якій гарантовано право особи на свободу слова, преси та зібрань. Звернено увагу, що для оцінки дотримання положень Четвертої поправки необхідно дати відповідь на такі питання: чи може особа в громадському місті очікувати на дотримання права на недоторканість приватного життя, яке суспільство визнає обґрунтованим, та чи буде визнана обшуком відеозйомка, яка проводиться у громадському місці. Зазначено, що у випадку якщо в особи за конкретних обставин не може виникнути ніякого обґрунтованого очікування на дотримання права на недоторканість приватного життя у громадському місці, то це означає, що суб'єкти встановлення відеоспостереження не порушують положень Четвертої поправки Конституції. У тому ж разі, коли відповідне очікування існує, суб'єкти встановлення відеоспостереження повинні дотримуватися конституційних вимог і отримати дозвіл від судді на проведення відеозйомки. Наголошено, що з метою дотримання положень Конституції під час застосування відеоспостереження у громадських місцях органами місцевої влади у співпраці із громадськими організаціями розробляються відповідні рекомендації, у яких встановлені вимоги до персоналу, який здійснює відеозйомку; строки збереження отриманих даних; правила здійснення відеозйомки; порядок надання отриманої інформації в якості доказів.

Зроблено висновок, що юридичні акти, в яких закріплено порядок застосування відеоспостереження в Німеччині, поділяються на ті, які регулюють умови застосування відеоспостереження поліцією, публічною адміністрацією та фізичними особами. З'ясовано, що підставою для застосування відеоспостереження працівниками поліції Німеччини є закони «Про поліцію» або «Про дотримання громадського порядку і безпеки» земель, а також Федеральний закон та закони земель «Про мирні зібрання». Звернено увагу, що застосування відеоспостереження органами публічної адміністрації врегульовано Федеральним законом Німеччини «Про захист персональних даних». Зазначено, що порядок застосування відеоспостереження фізичними особами регулюється нормами Закону Федеративної Республіки Німеччина «Про захист персональних даних», Цивільного та Кримінального кодексів ФРН, рішенням Конституційного Суду ФРН у частині тлумачення права на недоторканість приватного життя.

4. Наголошено, що до загальних актів, які регулюють застосування відеоспостереження у громадських місцях, включає Конституцію України (ч. 2 ст. 3, ст. 32), Конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод (ст. 8), Резолюцію Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо здійснення відеоспостереження у громадських місцях, Конвенцію Ради Європи № 108 про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, Закон України «Про захист персональних даних», Закон України «Про інформацію» та Цивільний кодекс України. Встановлено, що спеціальні акти, які регулюють застосування відеоспостереження, включають закони України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», Кодекс України про адміністративні правопорушення, наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16 вересня 2009 року № 404 «Про забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України», наказ МВС України від 26 лютого 2009 року № 77 «Про затвердження Інструкції з оформлення працівниками Державтоінспекції МВС матеріалів

про адміністративні порушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху», наказ Управління державної охорони України від 27 травня 2011 року № 210 «Про затвердження Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування», наказ Адміністрації Державної прикордонної служби від 30 вересня 2008 року № 810 «Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему прикордонного контролю «Гарт-1» Державної прикордонної служби України».

5. Зроблено висновок, що відеоспостереження застосовується такими правоохоронними органами, як Національна поліція, Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна кримінально-виконавча служба України. Запропоновано доповнити ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу» положенням, в якому зазначити, що Державна кримінально-виконавча служба є правоохоронним органом. На підставі аналізу повноважень Військової служби правопорядку у Збройних Силах України обґрунтовано необхідність доповнити ст. 20 Закону України «Про Державну прикордонну службу» пунктом 31-1, в якому закріпити право за працівниками цього органу застосовувати відеоспостереження. Внесено пропозицію про те, що для більш ефективного здійснення своєї діяльності та забезпечення громадського порядку і безпеки правоохоронні органи можуть співпрацювати з охоронними підприємствами на підставі укладення адміністративного договору.

6. Звернено увагу, що на сьогодні такий доказ, як відеозапис, не має статусу окремого джерела доказу у процесуальному законодавстві України, що ускладнює процедуру поводження з ним судом та публічною адміністрацією. У зв'язку з цим запропоновані відповідні зміни до існуючих процесуальних кодексів та проекту Адміністративно-процедурного кодексу України, який знаходиться на розгляді у Верховній Раді України, що

сприятиме не лише підвищенню ефективності правозастосовної діяльності, але і посилить гарантії права особи на справедливий та неупереджений суд.

Вказано, що для позитивної оцінки відеозапису судом та публічною адміністрацією, він повинен відповідати вимогам належності, достовірності і достатності. Для цього запропоновано внести зміни до існуючого процесуального законодавства, яке буде регулювати порядок закріплення і поводження саме з цим видом доказів.

7. Наголошено, що здійснення відеоспостереження у громадських місцях несе загрозу порушення права на недоторканість приватного життя, права на свободу думки і слова та права на мирні зібрання. На підставі аналізу національного та міжнародного законодавства зроблено висновок, що правоохоронні органи можуть втручатись у реалізацію цих прав під час здійснення відеоспостереження, якщо це відбувається згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Доведено, для того щоб застосування відеоспостереження у громадських місцях було допустимим, воно повинно здійснюватись на підставі закону, переслідувати одну із законних цілей, бути необхідним у демократичному суспільстві або бути співрозмірним зазначеній у законі меті. Акцентовано увагу на тому, що під час здійснення відеоспостереження у громадських місцях правоохоронні органи повинні дотримуватись принципів застосування відеоспостереження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Административное право и административная деятельность органов внутренних дел : учеб. / под ред. Л. Л. Попова. – М. : Юридическая литература, 1990. – 280 с.
2. Адміністративне право України : підручник / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
3. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник у 2-х т. / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К. : Вид-во «Юрид. думка», 2005. – Т. 1. Загальна частина. – 2005. – 624 с.
4. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. / Е.Ф. Демський. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 496 с.
5. Адміністративно-правова діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина / за ред. Коренєва О. П. – М. : Видавництво «Щит-М», 1997. – 360 с.
6. Адміністративно-процедурний Кодекс України : проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF25H00A.html.
7. Александрова Н. В. Класифікація правових актів управління // Державне управління адміністративно-правової теорії та практики / за заг. редакцією В. Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – 384 с.
8. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. — М. : Издательство БЕК, 1994. – 220 с.
9. Бельский К. С. Полицейское право: лекционный курс / К. С. Бельский ; под ред. А. В. Куракина. – М. : Издательство «Дело и сервис», 2004. – 816 с.
10. Бессарабов В. Г. Координация деятельности правоохранительных органов в борьбе с преступностью : науч.-метод. реком. / В. Г. Бессарабов, Ю.

В. Капитонова, В. А. Макаренко, В. П. Рябцев. – М. : Генеральная прокуратура Российской Федерации, НИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 2001. – 65 с.

11. Боков А. В. Организация борьбы с преступностью / А. В. Боков. – М. : Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА 2003. – 176 с.

12. Бондаренко І. Правоохоронні органи України та їх функції / І. Бондаренко // Право України. – 2005. – № 7. – С. 53-56.

13. Боннер А. Т. Аудио- и видеозаписи как доказательство в гражданском и арбитражном процессе / А. Т. Боннер // Законодательство. – 2008. – № 3. – С. 79-83.

14. В Севастополе установили систему видеонаблюдения за автомобилями [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.allcrimea.net/news/2008/2/3/1202020321/>.

15. Васильєв С. В. Доказування та докази у господарському процесі України : монографія / С. В. Васильєв, Л. М. Ніколенко. – Харків : Еспада, 2004. – 192 с.

16. Васильєв С. В. Цивільний процес : навчальний посібник / С. В. Васильєв. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – 480 с.

17. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

18. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 слів та словосполучень / уклад. Олег Єрошенко. – Донецьк : Глорія Трейд, 2012. – 864 с.

19. Висновок на проект Закону України «Про технічне забезпечення захисту правопорядку в окремих громадських місцях» [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&ved=0CD0QFjAD&url=http%3A%2F%2Fw1.c1.rada.gov.ua%2Fpls%2Fzweb2%2Fwebproc34%3Fid%3D%26pf3511%3D34488%26pf35401%3D140911&ei=qrf4Uq3>

oL42BhAfVsoHIBg&usg=AFQjCNGOVUnH4DGpy6-
psXTvntow9zelaw&bvm=bv.60983673,d.ZG4.

20. Власов А. А. Гражданский процесс : учебник / А. А. Власов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во Юрайт, 2012. – 584 с.

21. Власов А. А. Особенности доказывания в судопроизводстве : научно-практическое пособие / А. А. Власов, И. Н. Лукьянова, С. В. Некрасов. – М. : «Экзамен», 2004. – 318 с.

22. Волков Н. П. Комплекс мер, осуществляемых органами ГАИ в целях предупреждения ДТП, возникающих по вине водителей / Н. П. Волков, З. Т. Гаврилина // Совершенствование системы учета ДТП и повышение эффективности правоприменительной деятельности ГАИ : Сборник научных трудов. – М. : Высшая школа, 1980. – С. 49-54.

23. Галуцько В. В. Публічний інтерес в адміністративному праві / В. В. Галуцько // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 178-182.

24. Галяшина Е. И. Фонограммы как доказательства по гражданским делам / Е. И. Галяшина, В. Н. Галяшин // Законы России: опыт, анализ, практика. – 2007. – № 1. – С. 42-56.

25. Господарський процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

26. Гражданский процесс : учебник / под ред В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. – Издание третье, переработанное и дополненное. – М. : Пбюл гриженко, 2001 – 544 с.

27. Гражданский процесс : учебник / под ред. А. Г. Коваленко. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Норма, 2010. – 512 с.

28. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570/.

29. Гуценко К. Ф. Правоохранительные органы : учебник / К. Ф. Гуценко, М. А. Ковалев ; под ред. К. Ф. Гуценко – М. : Юристъ, 1997. – 428 с.

30. Гуценко К. Ф. Правоохранительные органы : учебник / К. Ф. Гуценко, М. А. Ковалев ; под ред. К. Ф. Гуценко. – М. : Зерцало, 2007. – 440 с.
31. Дело Кац против США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coast.ru/referats/librery1/editions/lic/ch46.htm>.
32. Денисюк С. Ф. Громадський контроль як гарантія законності у адміністративній діяльності правоохоронних органів в Україні / С. Ф. Денисюк. – Х. : ТД «Золота миля», 2010. – 368 с.
33. Департамент з питань захисту персональних даних Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/zpd/info/>.
34. Державне управління: Європейські стандарти, досвід та адміністративне право / [В. Б. Авер'янов, В. А. Дерещь, А. М. Школик та ін.] ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Юстініан, 2007. – 288 с.
35. Державний стандарт України № 2732:2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0097609-04>.
36. Деякі питання практичного застосування Закону України «Про захист персональних даних» : роз'яснення Міністерства юстиції України від 21.11.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0076323-11/conv>.
37. До кінця вересня запрацює нова дорожня поліція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://espresso.tv/news/2015/08/23/do_kincyua_veresnya_zapracyuye_nova_dorozhnyaya_policiya___avakov.
38. Донна Гом'єн. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vgsu.arbitr.gov.ua/files/pages/ECHR.htm>.
39. Загальне адміністративне право : підручник / [Гриценко І. С., Мельник Р. С., Пухтецька А. А. та інші]; за заг. ред. І. С. Гриценка. — К. : Юрі-нком Інтер, 2014. — 568 с.

40. Заєць В. А. Докази в господарському процесі [Електронний ресурс] / В. А. Заєць. – Режим доступу : http://3222.ua/article/dokazi_v_gospodarskomu_protses.htm.
41. Зейкан Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України / Я. П. Зейкан. – К. : Юридична практика, 2006. – 560 с.
42. Зеленьяк А. С. Поняття та структура інституту речових доказів у цивільному процесі / А. С. Зеленьяк // Адвокат. – 2013. – № 3 (150). – С. 39-42.
43. Зеленьяк Е. С. Поняття та сутність оцінки доказів у цивільному процесі / Е. С. Зеленьяк // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 332-337.
44. Кардаш В. М. Правоохоронна діяльність: поняття, особливості та функції / В. М. Кардаш // Держава і право. – 1999. – Вип. 3: Юридичні і політичні науки. – С. 238-243.
45. Кигас В. Н. Превентивное наблюдение, фотографирование и видеосъемка незаконной трудовой деятельности / В. Н. Кигас // Kriminalistik. – 2006. – № 7. – С. 475-478.
46. Килкали У. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод Статья 8 Право на уважение частной и семейной жизни, жилища и корреспонденции прецеденты и комментарии : учебно-методическое пособие / У. Килкали, Е. А. Чефранова. – М. : Российская академия правосудия, 2001. – 161 с.
47. Ключев О. М. Проблеми взаємодії підрозділів органів внутрішніх справ на регіональному рівні : автореф. дис. ... док. юрид. наук : 12.00.09 / О. М. Ключев ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2010. – 30 с.
48. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.
49. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

50. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
51. Комарчук В. Категорія «громадський порядок» у теорії та практиці адміністративного права / В. Комарчук // Радянське право. – 1990. – № 2. – С. 43–46.
52. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України : навчальний посібник / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. – Київ : Прецедент, 2007. – 613 с.
53. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практика ее применения / под ред. В. А. Туманова, Л. М. Энтина. – М. : Норма, 2002. – 336 с.
54. Конституция Соединенных Штатов Америки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentforever2007.narod.ru/constusa.html>.
55. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
56. Концепція Адміністративної реформи в Україні. – К. : Центр політико-правових реформ, 1998. – 60 с.
57. Костенко Л. Письмові докази в господарському процесі [Електронний ресурс] / Л. Костенко // Юридичний журнал. – 2003. – № 8. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=716>.
58. Костюк В. Л. Проблемні аспекти діяльності патрульної служби ГУ МВС України в місті Києві із забезпечення охорони громадського порядку / В. Л. Костюк. // Криміналістичний вісник. – 2011. – № 2 (16). – С. 166-171.
59. Котельникова Е. А. Административное право : учебник / Е. А. Котельникова, И. А. Семенцова, М. Б. Смоленский. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 352 с.
60. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

61. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – Київ : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.
62. Кримінальний процес України : навчальний посібник / А. В. Молдован, С. М. Мельник. – К. : Центр учб. л-ри, 2013. – 368 с.
63. Кримінально-виконавчий Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3-4. – Ст. 21.
64. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.
65. Кучер Т. М. Правова природа письмових доказів у цивільному процесі України / Т. М. Кучер // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 171-174.
66. Кучук А. М. Правоохоронна діяльність: питання теоретичного визначення / А. М. Кучук // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – 2003. - № 2. – С. 63-68.
67. Лазарева В. А. Доказывание в уголовном процессе / В. А. Лазарев. – М. : Юрайт, 2010. – 343 с.
68. Лата Н. Ф. Адміністративно-правове регулювання нормотворчої діяльності органів виконавчої влади : дис. канд. юрид. наук. : 12. 00. 07 / Н. Ф. Лата ; Київський національний торговельно- економічний університет. – Київ, 2004. – 198 с.
69. Лекарь А. Г. Профилактика преступлений. / А. Г. Лекарь. – М. : Юрид. лит., 1972. – 104 с.
70. Малиновський В. Я. Державне управління : навчальний посібник / В. Я. Малиновський. – Вид. 2-ге, доп. та перероб. – К. : Атіка, 2003. – 576 с.
71. МВС ліквідувало транспортну міліцію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/141610>.
72. Мельник К. Ю. Проблеми правового регулювання трудових відносин службовців правоохоронних органів : монографія. – Х. : Харківськ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. – 360 с.

73. Мельник Р. С. Адміністративно-господарське право як структурний елемент системи адміністративного права: зарубіжний досвід та національні особливості / Р. С. Мельник // Право і Безпека. – 2010. – № 2. – С. 55–59.

74. Мельник Р. С. Загальне адміністративне право : навчальний посібник / Р. С. Мельник, В. М. Бевзенко; за заг. ред. Р. С. Мельника. – К. : Ваіте, 2014. – 376 с.

75. Мельник Р. С. Система адміністративного права України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Р. С. Мельник ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х, 2010. – 417 с.

76. Мельник Р. С. Система адміністративного права України : монографія / Р. С. Мельник. – Харків : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. – 398 с.

77. Мельник Р. С. Сучасна адміністративно-правова доктрина та управлінська термінологія: як узгодити їх між собою? / Р. С. Мельник // Юридична Україна. – 2010. – № 5. – С. 40-44.

78. Михайловская Т.М. Реформа полиции в Грузии и в России [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ru-90.ru/russias-prospects/mikhailovskaya-reforma-policii-v-gruzii-i-v-rosii>.

79. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043/conv.

80. Молчанов В. В. Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве : учеб. пособ. / В. В. Молчанов. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2012. – 360 с.

81. Момотенко Т. Д. Правоохоронні органи: поняття і сутність / Т. Д. Момотенко // Право і безпека. – 2014. – № 4 (55). – С. 127-131.

82. Музичук О. В. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування : дис.

доктора юрид. наук : 12.00.07 / О. В. Музичук ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2010. – 481 с.

83. Нарбікова Н. Г. Сутність достовірності доказів у кримінальному судочинстві / Н. Г. Нарбікова, М. М. Стоянов // Актуальні проблеми політики. – 2009. – Вип. 36 – С. 251-256.

84. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України (станом на 03.09.2012 року) / Л. Л. Нескороджена, Н. В. Плахотнюк та інші; за заг. ред.. М. П. Мельника. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 364 с.

85. Ніколенко Л. М. Доказування в господарському судочинстві : навчальний посібник / Л. М. Ніколенко. – Одеса : Фенікс; Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 415 с.

86. Німецько-українсько-російський коментований словник з адміністративного права / укл. Б. Шлоер, І. Сойко ; заг. ред. Б. Шлоера та Ю. Зайцева – К. : Український центр правничих студій, 2003. – 464 с.

87. О применении процессуального законодательства при рассмотрении гражданских дел в суде первой инстанции : Постановление Пленума Верховного суда Российской Федерации от 01.12. 1987 г. № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.allbusiness.ru/BPravo/DocumShow_DocumID_33556.html.

88. Олійник А. Ю. Деякі питання забезпечення органами внутрішніх справ недоторканості особи / А. Ю. Олійник // Проблеми правознавства — К, 1991 — С 12-15.

89. Органи внутрішніх справ України, основні напрямки їх діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/14230201/pravo/organi_vnutrishnih_sprav_ukrayini_osnovni_napryamki_diyalnosti.

90. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права / за заг. редакцією Куйбіди Р.О., Шишкіна В.І. – К.: Старий світ, 2006. – 576 с.

91. Охорона інтересів фізичної особи, яка зображена на фотографіях та в інших художніх творах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurists.org.ua/civil-law/2899-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-307-civlnogo-kodeksu-ukrayini.html>.

92. Павліченко В. М. Громадський контроль за діяльністю міліції щодо виявлення і припинення адміністративних правопорушень у сфері підприємницької діяльності / В. М. Павліченко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1 (56). – С. 251-257.

93. Патерило І. В. Адміністративно-правові інструменти діяльності публічної адміністрації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. юрид. наук : спец. 12.00.07 / І. В. Патерило ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2015. – 36 с.

94. Патерило І. В. Адміністративно-правові інструменти діяльності публічної адміністрації : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / І. В. Патерило ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2015. – 442 с.

95. Патерило І. В. Інститут інструментів діяльності публічної адміністрації у системі адміністративного права України / І. В. Патерило. – Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 283-289.

96. Пахомов І. М. Радянське адміністративне право. Загальна частина : підруч. / І. М. Пахомов. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1962. – 295 с.

97. Подоляка А. Громадський порядок: сутність, поняття та форми забезпечення / А. Подоляка // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 2. – С. 54-60.

98. Подробности стрельбы в «Караване» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rus.newsru.ua/ukraine/27sep2012/killer.html>.

99. Політова А. С. Кримінологічна ситуація в Україні: оцінка, тенденції, проблеми / А. С. Політова // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2. – С. 311-315.

100. Постановление Европейского Суда по правам человека по делу «Объединенная коммунистическая партия Турции против Турции (United Communist Party of Turkey v. Turkey)» от 30 января 1998 г. [Электронный ресурс] / Режим доступа : http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_United_Communist_Party_of_Turkey_and_Others_v_Turkey_30_01_1998.pdf.

101. Права людини в діяльності української міліції – 2009 : Звіт, підготовлений за результатами роботи Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України МВС України в 2009 році / за заг. ред. Ю. Л. Белоусова, К. Б. Левченко, О. А. Мартиненка. – Харків: Права людини, 2010 р. – 380 с.

102. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність : навч. посібник / М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2002. – 576 с.

103. Про адміністративний нагляд за особами звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 01.12.1994 р., № 264/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 52. – Ст. 455.

104. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 7 березня 2002 року № 3099-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 32. – Ст. 225.

105. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19 червня 2003 р. № 975-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 46. – Ст. 366.

106. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

107. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2713-15/conv/page>.

108. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 4 березня 1998 року № 160/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 35. – Ст. 236.

109. Про державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208.

110. Про забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16.09.2009 № 404 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/chv/uk/publish/printable_article/278188;jsessionid=D3BAC80EAEVBE0FA5083300CE6B20B11.

111. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

112. Про затвердження Єдиного порядку функціонування системи відеоспостереження на територіях вантажних митних комплексів, автопортів, автотерміналів : Наказ Митної служби України від 10.10.2010 № 1131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0975-10>.

113. Про затвердження Інструкції з оформлення працівниками Державтоінспекції МВС матеріалів про адміністративні порушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху : Наказ МВС України від 26.02.2009 № 77 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0374-09>.

114. Про затвердження Інструкції з питань діяльності підрозділів дорожньо-патрульної служби Державтоінспекції МВС : Наказ МВС України

від 27.03.2009 № 111 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0576-09>.

115. Про затвердження Інструкції щодо порядку обліку злочинів, вчинених у громадських місцях, на вулицях у стані сп'яніння : Наказ МВС України від 21 червня 1996 року № 438 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/va020900-02>.

116. Про затвердження Положення про Департамент транспортної міліції Міністерства внутрішніх справ України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.07.2009 № 302 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.35055.0>.

117. Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему прикордонного контролю «Гарт-1» Державної прикордонної служби України : наказ від 30.09.2008 № 810 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1086-08/conv>.

118. Про затвердження положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 листопада 2010 року № 550 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-polozhennja-pro-sluzhbu-dilnichnih-inspek-doc40100.html>.

119. Про затвердження Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування : Наказ Управління державної охорони України від 27.05.2011 № 210 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0700-11/conv>.

120. Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних : Конвенція Ради Європи від 28.01.1981 № 108 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_326.

121. Про захист персональних даних : Закон України : від 01.06.2010 р. № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481.

122. Про захист працівників суду та правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 року № 2781-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

123. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення : Закон України від 22.09.2005 р. № 2899-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 565.

124. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

125. Про Міжнародні договори : Закон України від 29 червня 2004 року, № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

126. Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 року № 565-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

127. Про місцеве самоврядування в Україні : закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

128. Про Національну поліцію : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

129. Про оголошення рішення колегії МВС : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13.04.2011 № 142 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.umdpl.info/files/docs/1319533360.doc.

130. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

131. Про організацію діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28.04.2009 № 181 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0786-09>.

132. Про організацію роботи підрозділів ДАІ з профілактики правопорушень із застосуванням засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : Розпорядження МВС України від 21.05.2009 № 466 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS094.html.

133. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15/conv>.

134. Про охоронну діяльність : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4616-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 2. – Ст. 8.

135. Про Положення про Державну автомобільну інспекцію Міністерства внутрішніх справ : постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/341-97-%D0%BF>.

136. Про порядок здійснення відеоспостереження на виборчих дільницях з використанням засобів відеоспостереження, доступу та контролю за функціонуванням системи відеоспостереження під час проведення виборів народних депутатів України від 28 жовтня 2012 року : Постанова Центральної виборчої комісії від 13 вересня 2012 року № 892 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0892359-12>.

137. Про профілактику правопорушень : проект Закону України від 29.12.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/tu26/6/2358/>.

138. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

139. Про технічне забезпечення захисту правопорядку в окремих громадських місцях : Законопроект від 17.02.2009 № 4069 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF35100B.html.

140. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України : від 22.06.2000 р., № 1835-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338.

141. Проблемы теории государства и права : учебник / под общ. ред. С. С. Алексеева. – М.: Юридическая литература, 1987. – 448 с.

142. Проект Адміністративно-процедурного Кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF25H00A.html.

143. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 1604 (2008) «Про відеоспостереження у публічних місцях» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/769_1604.htm.

144. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України : від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12/para51#n51>.

145. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001 Справа № 1-30/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01/conv>.

146. Ромовська З. Особисті немайнові права фізичних осіб / З. Ромовська // Українське право. – 1997. – № 1. – С. 47-59.

147. Самощенко И. С. Понятие правонарушения по советскому законодательству / И. С. Самощенко. – М. : Политиздат, 1977. – 285 с.

148. Самощенко И. С. Понятие правонарушения по советскому законодательству / И. С. Самощенко. – М. : Юрид. лит-ра, 1963. – 284 с.
149. Свобода думки і слова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/10611207/pravo/svoboda_dumki_slova.
150. Сенік С. В. Цивільне процесуальне право : навч. посібник / С. В. Сенік, Р. Я. Лемик. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 424 с.
151. Серьогін В. О. Право на недоторканність приватного життя (прайвесі) у конституційно-правовій теорії та практиці : монографія / В. О. Серьогін. – Харків : Видавництво «ФІНН», 2010. – 608 с.
152. Серьогін В. О. Прайвесі як право «бути залишеним у спокої» / В. О. Серьогін // Право і безпека. – 2010. – № 3. – С. 6-9.
153. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
154. Сокиран М. Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / М. Ф. Сокиран ; Академія адвокатури України. – К., 2008. – 20 с.
155. Соколенко О. Л. Види правоохоронних органів України / О. Л. Соколенко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 699-705.
156. Справа 2а-3268/10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reustr.court.gov.ua/Review/10529628>.
157. Справа № 1323/3270/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reustr.court.gov.ua/Review/27770628>.
158. Справа № 2-а-125/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reustr.court.gov.ua/review/5199123>.
159. Справа № 2а-250 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reustr.court.gov.ua/Review/7687202>.

160. Справа № 63/161-10 Харківського апеляційного господарського суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/12456762>.
161. Справа № 2-а/0825/51/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21484076>.
162. Степаненко Ю. В. Понятие и содержание правоохранительной деятельности / Ю. В. Степанян // Российский следователь. – 2003. – № 8. – С. 20-29.
163. Стефанчук Р. О. До питання забезпечення цивільно-правової охорони приватного життя фізичної особи: досвід України та Німеччини / Р. О. Стефанчук // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4 (16). – С. 68-72.
164. Стефанюк В. Правові акти управління / В. Стефанюк // Право України. – 2003. – № 7. – С. 3-9.
165. Стоянов М. М. Індивідуальні та системні властивості доказів в кримінальному процесі / М. М. Стоянов // Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти : збірник тез доповідей за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (11-12 грудня 2009 року) / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 341 с. – С. 197-200.
166. Стоянов М. М. Правові засади визначення властивостей доказів / М. М. Стоянов // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 64. – С. 468-474.
167. Суб'єкти і об'єкти попереджувальної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lib-net.com/content/9291_Sybekti_i_obekti_poperedjyvalnoi_diyalnosti.html.
168. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник / [О. С. Захарова, В. Я. Карабань, В. С. Ковальський (кер. авт. кол.) та ін.] ; відп. ред. В. Т. Маляренко. – Київ : Юрінком Інтер, 2004. – 376 с.

169. Судебные и правоохранительные органы Украины : учебник / под ред. А. М. Бандурки. – Х. : Ун-т внутр. дел, 1999. – 350 с.
170. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України : навч. посіб. — 2-ге вид., перероб. і доп. / О. С. Семерак. — К. : Знання, 2008. — 392 с.
171. Теория государства и права : учебник / под общ. ред. С. С. Алексеева. – М. : Юрид. лит., 1998. – 456 с.
172. Тертишник В. М. Гарантії недоторканості приватного життя людини / В. М. Тертишник // Права людини та інформація : зб. наук. праць. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – С. 104-108.
173. Тертишніков Р. В. Деякі теоретичні та практичні проблеми доказового права в Україні / Р. В. Тертишніков // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2013. – Вип. 25. – С. 233-245.
174. Тимошук В. П. Адміністративні акти: процедура прийняття та припинення дії : монографія / В. П. Тимошук. – К. : «Конус-Ю», 2010. – 296 с.
175. Типовий порядок обробки персональних даних : наказ Уповноваженого Верховної Ради з прав людини від 08.01.2014 № 1/02-14 Електронний ресурс. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1_02715-14/conv.
176. Тихиня В. Г. Гражданский процесс : учебник / В. Г. Тихиня. – 2 изд., перераб. – Минск «ТетраСистемс», 2013. – 496 с.
177. Тихиня В. Т. Применение криминалистической тактики в гражданском процессе / В. Т. Тихиня. – Минск : Изд-во БГУ, 1976. – 160 с.
178. Треушников М. К. Судебные доказательства / М. К. Треушников. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство «Городец». – 288 с.
179. У Дніпропетровську журналісти ознайомилися з роботою системи «Відеоконтроль-Рубіж» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sai.gov.ua/ua/news/1/2132.htm>.

180. Укрзалізниця готується посилити заходи безпеки під час проведення «Євро-2012» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2011/12/15/324395>.
181. Фіолевський Д. П. Судова влада і правоохоронна система в Україні : навч. посіб. / Д. П. Фіолевський. – К. : Кондор, 2006. – 324 с.
182. Фурса С. Я. Виконавче провадження в Україні : навчальний посібник / С. Я. Фурса, С. В. Щербак. – К. : Атіка, 2002. – 480 с.
183. Хоменко В. О. Інструменти діяльності органів місцевого самоврядування: сутність та зміст / В. О. Хоменко // Журнал східноєвропейського права. – 2013. – № 1. – С. 83-89.
184. Хоменко В. О. Юридичні акти органів місцевого самоврядування / В. О. Хоменко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 6-1. – Том 1. – С. 115-118.
185. Цадикова Е. А. Гарантії охорони та захисту персональних даних людини і громадянина / Е. А. Цадикова // Конституційне й муніципальне право. - 2007. – № 14. – С. 19.
186. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
187. Цивільний процес : навчальний посібник / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. – К : Прецедент, 2005. – 293 с.
188. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
189. Чорнооченко С. І. Цивільний процес : навчальний посібник / С. І. Чорнооченко. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.
190. Чуприна Г. В. Докази і доказування в адміністративних справах за зверненням державної міграційної служби України з приводу примусового видворення іноземців і осіб без громадянства / Г. В. Чуприна // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 1012-1023.

191. Шульга А. М. Теория государства и права / А. М. Шульга. – Х. : Ун-т внутр. дел, 2000. – 131 с.
192. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної ради з прав людини «Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні». – Київ : Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, 2015. – 552 с.
193. Энгельс Ф. Анти-Дюринг / Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – Т. 20. – Изд. второе – М. : Государственное издательство политической литературы, 1961. – 338 с.
194. Юридична енциклопедія / авт.упоряд. В. П. Нагребельний. – К. : УРЕ ім. М. Бажана, 1998. – Т. 1. – 800 с.
195. Alliance to end repression v. City of Chicago [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://caselaw.findlaw.com/us-7th-circuit/1120466.html>.
196. Bayerisches Versammlungsgesetz (BayVersG) Vom 22. Juli 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gesetze-bayern.de/jportal/portal/page/bsbayprod.psml?showdoccase=1&doc.id=jlr-VersammlGBYrahmen&doc.part=X>.
197. Beschluss vom 26. Juni 2002 Az. 1 BvR 670/91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://openjur.de/u/178509.html>.
198. Bueckling Hans-Joerg Polizeiliche Videoueberwachung oeffentlicher Raeume / Hans-Joerg Bueckling. – Berlin : Duncker & Humblot, 2007. – 147 S.
199. Buellfeld Dirk Polizeiliche Videoueberwachung oeffentlicher Strassen und Plaetze zur Kriminalitaetsvorsorge / Dirk Buellfeld. – Stuttgart ; Muenchen ; Hannover ; Berlin ; Weimar ; Dresden : Richard Boorberg Verlag, 2002. – 285 S.
200. Buergerliches Gesetzbuch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>.
201. Bundesgesetz über den Datenschutz [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19920153/201401010000/235.1.pdf>.

202. BVerfGE 65, 1 – Volkszählung [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv065001.html>.

203. Can Surveillance Cameras be Successful in Preventing Crime and Controlling Anti-Social Behaviours? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.aic.gov.au/media_library/conferences/regional/isnard1.pdf.

204. Case of Olsson v. Sweden (No. 1) [Электронный ресурс] – Режим доступа : [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57548#{"itemid":\["001-57548"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57548#{).

205. Case of P.G. and J.H. v. the United Kingdom [Электронный ресурс] – Режим доступа : [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59665#{"itemid":\["001-59665"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59665#{).

206. Charter for a democratic use of video-surveillance [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.cctvcharter.eu/fileadmin/efus/CCTV_minisite_fichier/Charta/CCTV_Charter_EN.pdf.

207. Clarke R. Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope / R. Clarke // Crime and Justice: An Annual Review of Research. – Vol. 4. – Chicago : Chicago University Press, 1983. – Pp. 225-256.

208. Clarke Ronald The theory and practice of situational crime prevention. School of Criminal Justice. Rutgers University. USA [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.edoca.net/Resources/Articles/Clarke_the_theory_and_practice_of_situational_crime_prevention.pdf.

209. Coretta Phillips A Review of CCTV Evaluations: Crime Reduction Effects and Attitudes Towards its Use [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.popcenter.org/library/crimeprevention/volume_10/05-Phillips-CCTV_Evaluations.pdf.

210. Data protection. Compilation of Council of Europe texts / Directorate General of Human Rights and Legal Affairs. – Strasbourg, 2010. – 116 p.

211. Detterbeck S. Allgemeines Verwaltungsrecht mit Verwaltungsprozessrecht / S. Detterbeck. 4. Auflage. – München : Verlag C. H. Beck, 2006. – 612 S.

212. Evaluating the Use of Public Surveillance Cameras for Crime Control and Prevention: Final Technical Report [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
http://www.cops.usdoj.gov/Publications/e071112381_EvalPublicSurveillance.pdf.

213. Gavison Ruth Privacy and the Limits of Law / Ruth Gavison // The Yale Law Journal, Vol. 89. – 1980. – № 3. – P. 421-471.

214. Gesetz über Versammlungen und Aufzüge (Versammlungsgesetz) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gesetze-im-internet.de/versammlg/BJNR006840953.html>.

215. Glatzner Florian Die staatliche Videoüberwachung des öffentlichen Raumes als Instrument der Kriminalitätsbekämpfung: Magisterarbeit / Florian Glatzner. – Münster, 2006. – 122 S.

216. Grundgesetz fuer die Bundesrepublik Deutschland [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>.

217. Guidelines for Public Video Surveillance: A Guide to Protecting Communities and Preserving Civil Liberties [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.constitutionproject.org/pdf/54.pdf>.

218. Guirguis Max Electronic Visual Surveillance and the Reasonable Expectation of Privacy / Max Guirguis // University of Florida Journal of Technology Law and Policy. – 2004. – № 9. – p. 143-190.

219. Hierarchical Video Surveillance Architecture – A Chassis for Video Big Data Analytics and Exploration [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://sro.sussex.ac.uk/47151/1/SPIE-EI15-Conference-FVSA-Final.pdf>.

220. Hoeren Thomas Videoueberwachung und Recht. Grenzen der Ueberwachung im privaten und oeffentlichen Raum / Thomas Hoeren. – Stuttgart : Alcatel-Lucent Stiftung, 2010. – 28 S.

221. Huff Martin W. Neues zur Videoueberwachung im Miet- und Wohnungseigentumsrecht / Martin W. Huff // Neue Zeitschrift fuer Miet- und Wohnungsrecht. – 2004. – Heft 14. – S. 535-537.

222. Jerry Ratcliffe Video surveillance in Public Places [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cops.usdoj.gov/files/ric/CDROMs/POP1_60/Response_Guides/Videosurveillance.pdf.

223. Katz v. United States, 389 U.S. 347, 361 (1967) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0389_0347_ZS.html.

224. Keller Ch. Videoüberwachung durch Polizei, öffentliche Stellen und Private – Rechtliche und kriminologische Überlegungen (Teil 1: Polizei und öffentliche Stellen) [Электронный ресурс] / Christoph Keller // ZVR-Online – 2012. – № 9. – Режим доступа : <http://www.zvr-online.com/archiv/2012/mai-2012/christoph-keller-videoueberwachung-durch-polizei-oeffentliche-stellen-und-private-rechtliche-und-kriminologische-ueberlegungen-teil-1-polizei-und-oeffentliche-stellen/>.

225. Kommentar zum Bundesdatenschutzgesetz / Spiros Simitis. – Baden-Baden : Nomos, 2014. – 8-te Auflage. – 2072 S.

226. Lillie Conney Expectations of Privacy in Public Spaces [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://epic.org/privacy/surveillance/coneytest060706.pdf>.

227. Major Richard D. Desmond Big Brother is Watching: Reasonable Expectations of Privacy in the Technological Age (Part II) / Richard D. Major // The Reporter. – 2002. - № 3. – P. 1-7.

228. Marcus Nieto Public Video Surveillance: Is it an Effective Crime Prevention Tool? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.library.ca.gov/crb/97/05/crb97-005.html#usage>.

229. *Margareta and Roger Andersson v. Sweden* [Электронный ресурс] – Режим доступа : [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57748#{"itemid":\["001-57748"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57748#{).
230. Marianne L. Gras *The Legal Regulation of CCTV in Europe* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.surveillance-and-society.org/articles2\(2\)/regulation.pdf](http://www.surveillance-and-society.org/articles2(2)/regulation.pdf).
231. Maurer H. *Allgemeines Verwaltungsrecht / H. Maurer.* – 18., überarbeitete und ergänzte Auflage. – München : Verlag C. H. Beck, 2011 – 829 S.
232. *Measuring the Effects of Video Surveillance on Crime in Los Angeles: Prepared for the California Research Bureau* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.library.ca.gov/crb/08/08-007.pdf>.
233. *Measuring the Effects of Video Surveillance on Crime in Los Angeles: Prepared for the California Research Bureau* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.library.ca.gov/crb/08/08-007.pdf>.
234. Moeller Frank *Ueberwachung und elektronischer Demokratie – Regeln fuer die Bilderflut aus Video-, Web- und Digitalkameras / Frank Mueller // Datenschutz Nachrichten.* – 1999. – Heft 1. – S. 11-22.
235. *Niedersaechsisches Gesetz ueber die oeffentliche Sicherheit und Ordnung* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.schure.de/2101110/ndssog.htm>.
236. *No Cause of Action: Video Surveillance in New York City* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mttlr.org/voleighteen/greer.pdf>.
237. *Öffentliche Videoüberwachung in den USA, Großbritannien und Deutschland – Ein Drei-Länder-Vergleich* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ediss.uni-goettingen.de/bitstream/handle/11858/00-1735-0000-0006-B3C4-7/lin.pdf?sequence=1>.
238. *Peck v. United Kingdom* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61228#{"itemid":\["001-61228"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61228#{).

239. Perry vs. the UK [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61228#{"itemid":\["001-61228"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61228#{).

240. Polizeigesetz des Freistaates Sachsen [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kopdresden.noblogs.org/files/2012/02/polizeigesetz_sachsen.pdf.

241. Polizeigesetz des Landes Nordrhein-Westfalen [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://recht.nrw.de/lmi/owa/br_bes_text?anw_nr=2&gld_nr=2&ugl_nr=205&bes_id=5173&aufgehoben=N&menu=1.

242. Privacy and Human Rights Report 2006 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.worldlii.org/int/journals/EPICPrivHR/2006/PHR2006-Defining.html>.

243. Privacy Impact Assessment for the DHS CCTV Systems DHS/ALL/PIA-042 July 18, 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/privacy/privacy_pia_mgmt_nac_cctv.pdf.

244. Public Video Surveillance: Is It An Effective Crime Prevention Tool? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.library.ca.gov/crb/97/05/crb97-005.html#usage>.

245. Roll Wienfried Videoueberwachung im oeffentlichen Raum zur Kriminalitaetsbekaempfung / Wienfried Roll // Deutsches Polizeiblatt. – 2003. - № 1. – S. 2-8.

246. Saarländisches Polizeigesetz [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.saarland.de/dokumente/thema_justiz/2012-1.pdf.

247. Salazar v. Golden State Warriors 124 F.Supp.2d 1155 (2000) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.leagle.com/xmlResult.aspx?xmlDoc=20001279124FSupp2d1155_11170.xml&docbase=CSLWAR2-1986-2006.

248. Scott D. Joiner Electronic Surveillance / D. Joiner Scott // Georgetown Law Journal. – 2001. – № 89. – P. 1163-1185.

249. Seifert Bernd Videoueberwachung im kuenftigen Beschaeftigtendatenschutzrecht / Bernd Seifert // Datenschutz und Datensicherheit. – 2011. – № 2. – S. 98-109.

250. Sherman v. United States - 356 U.S. 369 (1958) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/356/369/>.

251. Städtische Videoüberwachung eines Kunstwerks in Regensburg entbehrt gesetzlicher Grundlage [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2007/bvg07-031.html>.

252. Strafgesetzbuch [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf>.

253. Surveillance Camera Code of Practice [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/204775/Surveillance_Camera_Code_of_Practice_WEB.pdf.

254. Time, Inc. v. Hill 385 U.S. 374 (1967) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/385/374/case.html>.

255. United States of America v. David Taketa and Thomas O'Brien, 923 F.2d 665 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://openjurist.org/923/f2d/665/united-states-v-taketa>.

256. United States of America v. Howard M. BRONSTEIN and Douglas P. Pennington 521 F. 2d 459 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://openjurist.org/521/f2d/459/united-states-v-m-bronstein-p>.

257. United States v. Kim 415 F. Supp. 1252, 1256 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ethics.csc.ncsu.edu/privacy/surveillance/study.php>.

258. Urofsky M. I. William O. Douglas as a Common Law Judge : essay / M. I. Urofsky // Duke Law Journal. – Vol. 41:133. – Pp. 133-159.

259. Urteil vom 5. Juli 2010 Az. VG 1 K 905.09 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://openjur.de/u/54427.html>.

260. Verwaltungsverfahrensgesetz der Bundesrepublik Deutschland von 25. Mai 1976 // BGBl. I S. 1253.

261. Videoueberwachung im oeffentlichen Raum [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://users.minet.uni-jena.de/~nez/IuG5/09.Video%B3berwachung%20im%20%F7ffentlichem%20Raum.Wender.pdf>.

262. Videoueberwachung ist rechtens [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.stern.de/panorama/entscheidung-des-bundesverwaltungsgerichts-videoueberwachung-ist-rechtens-1778186.html>.

263. Warren S. D. The Right to Privacy / S. D. Warren, L. D. Brandies // Harvard Law Review. – 1890. – № 4. – P. 193-220.

264. Weichert Thilo Oeffentliche Audio- und Videoueberwachung / Thilo Weichert // Datenschutznachrichten. – 1999. – № 1. – S. 4-10.

265. Winfried Roll Videoüberwachung in öffentlichen Plätzen zur Kriminalitätsbekämpfung / Winfried Roll // Deutsches Polizeiblatt. – 2003. – № 1. – S. 2-8.

266. Zoller Mark A. Möglichkeiten und Grenzen polizeilicher Videoueberwachung / A. Mark Zoller // Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht. – 2005. – Heft 11. – S. 1235.